

Diplomsko delo: Analiza upodobitve žensk v Finžgarjevih delih v primerjavi s položajem žensk na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko, Oddelek za sociologijo

DIPLOMSKO DELO

Analiza upodobitve žensk v Finžgarjevih delih v primerjavi s
položajem žensk na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja

Ljubljana, oktober 2008

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko, Oddelek za sociologijo

Urška Perko

Diplomsko delo: Analiza upodobitve žensk v Finžgarjevih delih v primerjavi s položajem žensk na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja

DIPLOMSKO DELO

Analiza upodobitve žensk v Finžgarjevih delih v primerjavi s položajem žensk na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja

Mentorja:

doc. dr. Aleksander Bjelčevič

izr. prof. dr. Milica Antić Gaber

Avtorica:

Urška Perko

Ljubljana, oktober 2008

Diplomsko delo: Analiza upodobitve žensk v Finžgarjevih delih v primerjavi s položajem žensk na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja

ZAHVALA

Zahvaljujem se svojim mentorjema, izr. prof. dr. Milici Antić Gaber in doc. dr. Aleksandru Bjelčeviču, za nasvete, pripombe, graje in pohvale pri pisanju diplomske naloge. Posebna zahvala pa gre moji družini, sinu Tjušu in fantu Janezu, staršema in sestri ter prijateljem za spodbudo pri študiju, potrpežljivost in razumevanje.

POVZETEK

Diplomska naloga obravnava način upodobitve žensk v Finžgarjevih črticah, novelah in povestih ter jo primerja s podobo žensk na Slovenskem. Osredotočila sem se na obdobje od 1900 do 1950, na čas, ko so se na Slovenskem ženske zavzeto borile za enakopravnost na vseh področjih življenja.

Že leta 1898 je ugotovitev, da za enako delo ni enakega plačila in da enake dolžnosti ne pomenijo enakih pravic, privedla do ustanovitve Društva slovenskih učiteljic. Leta 1900 so se spolni diskriminaciji na delovnem mestu uprle tudi poštne uslužbenke. V tem letu je sledila še ustanovitev Krščanske ženske zveze, leta 1901 pa tudi ustanovitev Ženskega splošnega društva pod vodstvom Franje Tavčar in Josipine Vidmar. Društvo se je zavzemalo za enakopravnost vseh žensk in lahko rečemo, da je feminizem na Slovenskem našel v njem svoje prvo domovanje (SŽD 1901–1945: IV–V).

Uvodni del je namenjen kratki predstavitvi del, danim hipotezam in metodi, drugo poglavje pa življenju in delu Frana Saleškega Finžgarja. V tretjem poglavju so predstavljeni pojmi feminizem, neenakost in žensko gibanje na Slovenskem.

Četrto poglavje je osrednje poglavje in je razdeljeno na več podpoglavij. Glavna tema diplomske naloge je neenakost žensk v družini in družbi. V poglavjih o neenakosti žensk v družini sem analizirala položaj zakonske žene, hčere in matere. Ženska kot žena je imela v družini manj pravic kot njen mož in je bila večinoma podrejena njemu. Kljub temu da je bilo delo med njima razdeljeno, je ženska po navadi poleg gospodinjskih del opravljala tudi moška dela okoli hiše ali na polju. Položaj hčera sicer ni bil podrejen očetu, a vseeno so imeli očetje glavno besedo pri njihovi vzgoji in mnogo hčera je ostalo doma ali samskih prav zaradi očetove volje. Pri materah sem ločila položaj zakonske in nezakonske matere. Zakonske matere, pa tudi njihovi

otroci, so imele mnogo več pravic kot nezakonske, ki so bile tako rekoč prepuščene same sebi in nemalokrat živele v revščini. Pri analizi neenakosti žensk v družbi pa se v nalogi osredotočam na položaj služkinj in učiteljic ter drugih zaposlenih žensk, ki so se v prvi polovici 20. stoletja borile za enak ekonomski položaj kot moški in za boljši socialni položaj, kot so ga imele. Vsakemu poglavju sledi analiza končnih ugotovitev. V petem, zaključnem poglavju sem podala glavne ugotovitve diplomskega dela in preverila postavljene hipoteze.

Ključne besede: Fran S. Finžgar, ženska, neenakost, žena, gospodinja, mati, nezakonska mati, služkinja, učiteljica, prva polovica 20. stoletja.

SUMMARY

This thesis *The Analysis of the Depiction of Women in Finžgar's Works Compared to the Position of Women in Slovenia in the First Half of 20th Century* deals with how Finžgar's women characters are depicted in his short stories, novellas and stories and compares this with the image of women in Slovenia. I focused on the time between 1900 and 1950 when women in Slovenia fought greatly for the equality in all areas of life.

Already in 1898 the findings that there is no equal pay for same work and that same duties do not give same rights led to establishment of the *Society of Slovenian Female Teachers*. In 1900 post officers rebelled against sexual discrimination at workplace as well. The establishment of *Female Christian Society* followed in the same year and the establishment of *Women's General Society* led by Franja Tavčar and Josipina Vidmar in 1901. It stood for the equality of all women and it can be said that feminism in Slovenia found its first home right here. (SŽD 1901–1945: IV–V)

The first chapter briefly presents Fran Saleški Finžgar's works, given hypotheses and methods, and the second chapter is dedicated to his life and work. The third chapter presents notions of feminism, inequality and women's movement in Slovenia.

The fourth chapter is the main chapter of this thesis and is divided into sub-chapters. The main topic of this thesis is the inequality of women in families and society. In the *Chapters on the Inequality of Women in Families* I analysed situations of a wife, a daughter and a mother. A wife had fewer rights in the family than her husband and was mainly subordinated to him. Despite the fact that their work was divided between them, a woman usually did his work around the house or at the field next to her usual housekeeping chores. Daughters were not subordinated to fathers, but still the fathers had the main word regarding their upbringing and many daughters stayed at home or single because of their father's will. I made a distinction between married and single mothers. Married mothers and their children had many more rights than single mothers. Single mothers were basically dependent on themselves and many of them often lived in poverty. Analysis of the inequality of women in society is focused on the position of maids, teachers and other employed women that were fighting for equal economic situation and better social situation. An analysis of final findings follows in each chapter. In the last chapter I stated the main findings of this thesis and verified the given hypotheses.

Key words: Fran S. Finžgar, woman, inequality, wife, housewife, mother, unmarried mother, maid, teacher, first half of 20th century.

KAZALO

1	UVOD	14
1.1	Hipoteze	15
1.2	Metode	15
1.3	Cilji	15
1.4	Izbrana dela	16
2	ŽIVLJENJE IN DELO FRANA SALEŠKEGA FINŽGARJA	19
3	FEMINIZEM in NEENAKOST MED SPOLOMA	22
3.1	Feminizem	22
3.1.1	Feministični pristopi	24
3.2	Neenakost med spoloma	26
3.2.1	Radikalni feminizem in neenakost	26
3.2.2	Marksistični in socialistični pogled na neenakost	27
3.3	Žensko gibanje na Slovenskem	28
3.3.1	Splošno žensko društvo	29
3.3.1.1	Članice Slovenskega ženskega društva	30
3.3.1.2	Feministično delo SŽD	32
3.3.2	Feministične literarnovedne raziskave	34
4	ANALIZA FINŽGARJEVIH DEL V PRIMERJAVI S SPLOŠNIM POLOŽAJEM ŽENSK NA SLOVENSKEM	36
4.1	ŽENSK SO BILE NEENAKE V DRUŽINI	36
4.1.1	Ženska kot zakonska žena in gospodinja	37
4.1.1.1	Položaj zakonske žene in gospodinje na Slovenskem	39
4.1.1.2	Motiv ženske kot zakonske žene in gospodinje pri Finžgarju	44
4.1.1.3	Končne ugotovitve poglavja	48
4.1.2	Ženska kot hči v odnosu do očeta	50
4.1.2.1	Položaj otrok (hčera) na Slovenskem	50
4.1.2.2	Motiv hčere pri Finžgarju	52
4.1.2.3	Končne ugotovitve poglavja	55
4.2	ŽENSK SO BILE NEENAKE KOT MATERE	56

4.2.1	Ženska kot zakonska mati	57
4.2.1.1	<i>Položaj matere na Slovenskem</i>	58
4.2.1.2	<i>Motiv zakonske matere pri Finžgarju</i>	60
4.2.1.3	<i>Končne ugotovitve poglavja</i>	62
4.2.2	Ženska kot nezakonska mati	63
4.2.2.1	<i>Položaj nezakonske matere na Slovenskem</i>	64
4.2.2.2	<i>Motiv ženske kot nezakonske matere pri Finžgarju</i>	66
4.2.2.3	<i>Končne ugotovitve poglavja</i>	68
4.3	ŽENSKES SO IMELE EKONOMSKO SLABŠI POLOŽAJ OD MOŠKIH	69
4.3.1	Ženska kot služkinja in dekla	70
4.3.1.1	<i>Položaj služkinj in dekel na Slovenskem</i>	71
4.3.1.2	<i>Motiv služkinje in dekle pri Finžgarju</i>	75
4.3.1.3	<i>Končne ugotovitve poglavja</i>	77
4.3.2	Ženska kot učiteljica	78
4.3.2.1	<i>Položaj učiteljic na Slovenskem</i>	79
4.3.2.1.1	Učiteljski celibat	81
4.3.2.1.2	Mati in učiteljica	83
4.3.2.2	<i>Motiv učiteljice pri Finžgarju</i>	85
4.3.2.3	<i>Končne ugotovitve poglavja</i>	88
4.3.3	Zaposlene ženske v uradih, na poštah, trgovinah	89
4.3.3.1	<i>Položaj zaposlenih žensk na Slovenskem</i>	89
4.3.3.2	<i>Motiv zaposlene ženske pri Finžgarju</i>	93
4.3.3.3	<i>Končne ugotovitve poglavja</i>	94
5	ZAKLJUČEK	95
6	LITERATURA IN VIRI	100

1 UVOD

V diplomski nalogi bom analizirala podobe žensk v Finžgarjevih delih in jih primerjala s položajem žensk na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja. Z analizo in primerjavo Finžgarjevih besedil s podobo žensk na Slovenskem bom skušala dognati glavne poudarke in na podlagi interpretacije besedil priti do razumevanja najbolj poudarjene teme, ženske neenakosti v družini in družbi. Ne pričakujem, da se bodo Finžgarjeve podobe ženske slepo ujemale s podobo ženske v tedanji družbi, pričakujem pa, da bom pri Finžgarju kot enem glavnih slovenskih pisateljev v tistem času prek analize podob ženske zaznala njegov boj za pravice žensk.

Od konca 19. stoletja in do sredine 20. stoletja je na Slovenskem izhajalo zelo veliko časopisov, katerih glavna naloga je bila izobraževanje, predvsem pa vzgoja žensk. Naj naštejemo le tiste, ki sem jih tudi sama uporabila za svojo analizo žensk v tem obdobju, *Slovenka*, *Slovenska gospodinja*, *Gospodinja*, *Ženski list* in *Ženski svet*. Poleg njih pa so izhajali še *Vesna*, *Vigred*, *Praktična gospodinja* in *Kmečka žena*. Vsi ti časopisi so postavljali nekakšno »normo«, kakšna naj bo ženska, kaj naj počne, da bo sprejeta v družbi kot »tista prava«, požrtvovalna, ponižna, potrpežljiva, dobra mati in žena. Na drugi strani pa so v dvajsetih letih 20. stoletja od ženske poleg materinstva in gospodinjenja zahtevali tudi, da je dobra delavka, da ob tem zna uskladiti delo s svojo »naravno vlogo«. Pri tem pa so se ženske ves čas borile za enakopraven položaj z moškimi na delovnem mestu, za enako plačilo za enako zahtevno delo.

V prvem poglavju bodo prikazane metode in cilji naloge ter obravnavana dela. Drugo poglavje pa opisuje življenje in delo Frana Saleškega Finžgarja.

Glavni poudarek diplomske naloge je upodabljanje žensk pri Finžgarju in primerjava teh z njihovim dejanskim stanjem na Slovenskem. V okviru tega je tretje poglavje namenjeno osnovnim pojmom, kot so feminizem in neenakost med spoloma ter žensko gibanje na Slovenskem. Četrto poglavje je osrednje poglavje in je namenjeno analizi žensk v Finžgarjevih delih. V delih, ki jih obravnavam, nastopajo ženske v glavni ali stranski vlogi. Ženske se pojavljajo v vlogi zakonske žene in gospodinje, matere, tudi nezakonske, v vlogi učiteljice, hčere, pošne uradnice in blagajničarke. Vsako poglavje bo razdeljeno na tri

podpoglavja. Prvo bo namenjeno prikazu splošnega stanja žensk na Slovenskem, drugo prikazu stanja položaja žensk pri Finžgarju, tretje podpoglavje pa bo namenjeno analizi prvih dveh, v katerem me bo zanimalo, ali njihova podoba sovпада s splošno podobo žensk na Slovenskem.

V zaključku bom prikazala glavne ugotovitve diplomskega dela in analizirala ujemanje z danimi hipotezami v tem uvodu.

1.1 HIPOTEZE

- Finžgarjevo upodabljanje žensk se ujema s položajem žensk na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja.
- Finžgar je kot napreden duhovnik skozi ženske like prikazal boj pravice žensk, predvsem za njihovo enakopravnost na področjih družbenega življenja.
- Finžgar je materinstvo prikazal kot nekaj svetega. Na to je vplival njegov duhovniški poklic. Matere, ki imajo zunajzakonske otroke, živijo v grehu, matere, ki so ostale po smrti moža same z otrokom, pa so vredne vsega spoštovanja.

1.2 METODE

Izbrala sem analizo besedila, in sicer Finžgarjevih del. Poleg Finžgarjevih del pa bom kot reference izbrala tudi literaturo in vire, ki se ukvarjajo s položajem in vlogo ženske v prvi polovici 20. stoletja.

1.3 CILJI

Cilj diplomske naloge je analizirati ženske like v Finžgarjevih delih in jih primerjati s položajem žensk na Slovenskem. Poglavja bodo razdeljena glede na družbene neenakosti:

- ženske so bile v slabšem položaju v družini (zakonska žena in hči),
- ženske so bile kot matere in nezakonske matere v mnogo slabšem družbenem položaju kot moški,
- ženske so imele ekonomsko slabši položaj, bile so slabše plačane kot moški (položaj učiteljic, služkinj, samskih žensk in delavk).

1.4 IZBRANA DELA

Diplomska naloga se osredotoča na dela, ki so nastala od 1900 do 1950 oziroma 1954. Dela iz prve knjige Zbranih del ne bom obravnavala, ker so nastala pred 1900, hkrati pa so to tudi dela, ki jih uvrščamo med njegovo mladostniško prozo. Iz Zbranih del 2, 3, 5, 6, 7, 8 pa obravnavam 21 del:

- Črtice: *Njegova zvezda je utrnila* (Moja duša vasuje), *Desetnica*, *Služkinja*, *Sibirija*, *Pomlad pod oknom* (Znanci s poti), *Zažarela je zvezda*, *Še zadnjo iskro njemu*, *Kakor pelikan*, *Na rodno grudo*, *Na pragu*, *Vzdržal je*, *Jožek* (zbirka Pisarna),
- Novele: *Blagajničarka Vanda* (Moja duša vasuje), *Beli ženin*, *Oče je oče*,
- Povesti: *Boji*, *Dekla Ančka*, *Strici*, *Sama*, *Gostač Matevž* in *Zgodba o dekletu*.

Za izbrana dela sem se odločila na podlagi njihove vsebine. Zanimala so me samo dela, v katerih nastopajo ženske kot zakonske žene, kot matere, služkinje, učiteljice in zaposlene delavke. Pri pisanju diplomskega dela me ni zanimala Finžgarjeva mladostniška avtobiografska proza, ampak predvsem in samo njegova proza zrelega obdobja. Leto 1900 je ločnica tudi iz sociološkega pogleda, leta 1898 je bilo namreč ustanovljeno Društvo slovenskih učiteljic, leta 1901 pa Žensko splošno društvo. Društvo slovenskih učiteljic je bila prva stanovsko in politično organizirana skupina, ki se je borila za pravice žensk, Slovensko žensko društvo pa je odprlo vrata mnogo ženskam ne glede na njihov stan in poklic.

Snov za črtice iz zbirke *Moja duša vasuje* je Finžgar dobil večinoma v Želimljem, kamor je leta 1902 prišel za župnika. Vendar pa se mu je misel, da bi za Dom in svet (DiS) pripravil ciklus kratkih zgodb, porodila že ob objavi Meškovih lirskih črtic *Ob tihih večerih* (1902). Finžgar je začel opazovati ljudi okoli sebe in pisati sicer bolj epske kratke zgodbe. Konec leta 1902 so tako v DiS že napovedali njegov cikel *Moja duša vasuje*. Prvi dve črtici¹ sta bili objavljeni že v prvi številki leta 1903. Objavil je vseh osem črtic², ki pa jih je kasneje za *Zbrane spise* (1929) korigiral in spremenil celotno zgradbo ciklusa. Nekatere črtice so dobile nov naslov³, spremenil je tudi vrstni red črtic in dodal novo črtico z naslovom *Pesnik*⁴.

¹ Vasovalci prihajajo in Njegova zvezda se je utnila.

² Poleg prvih dveh črtic je objavil še črtice *Zvonček s tihih Poljan*, *Kletev zavrženega srca*, *Pohojeni biser*, *Mara*, *Video meliora proboque in Na prodaj*.

³ Kletev zavrženega srca dobi nov naslov *Prekleta*, Pohojeni biser dobi naslov *Zakaj?*, Na prodaj pa ima v ZS naslov *Blagajničarka Vanda*.

⁴ Prej Games love.

Zbirko *Znanci s poti* je oblikoval šele v Zbranih spisih. Zbirka in druge črtice⁵ iz ZD 3 zajemajo širše obdobje Finžgarjevega ustvarjanja. Tu skoraj ni več intimnih izpovedi, le tu in tam se pojavi še kakšen spomin na življenjsko odpoved (*Njene citre romajo*). V ospredju so socialni problemi (*Služkinja*, *Sibirija*, *Desetnica*), zavest nacionalne katastrofe, socialna mizerija slovenstva in spoznanje, da bo nekoč moralo biti drugače. Kot simbol za domovinsko ljubezen je postavil njivo, tradicionalno in osnovno vrednoto, ki daje hrano in omogoča obstoj. Pojavlja pa se tudi nerešeno socialno vprašanje in pa potreba po spremembi socialnih odnosov v družbi. Črtice iz tega cikla so pisatelju pomenile boljši in važnejši del njegovega ustvarjanja, saj je hotel poudariti tisto, kar se mu je zdelo v življenju pomembno, kar je tudi vsebine teh črtic. Povsod gre za ljudi iz nižjih slojev, povsod je prikazano njihovo trpljenje. Svoj odnos do njih je izpovedal že v prvi črtici *Njiva* (ZD 3 1981: 487, 488, 523).

Nastanek povesti *Sama*⁶ je povezan s pisateljevo namero, da bi prikazal usode deklet, ki hodijo od doma za kruhom. Zgodbo učiteljice Alene je zasnoval pod vtisom Cankarjevih Hlapcev. V tem času pa so se v slovenskem časopisju začele križati polemike o vlogi učiteljstva na sploh. Ob vsej kritiki tudi Finžgar ni ostal neprizadet, saj je tudi sam imel priliko spoznati nehvaležno delo tega poklica. Bil je mnenja, da je tu preveč obsojanja, hkrati pa je hotel pokazati pot, po kateri naj hodi slovenski učitelj (ZD 5 1983: 509–510). Josip Vidmar⁷ je v svoji kritiki Finžgarjevih Zbranih spisov ocenil, da v ospredju ni zgodba brezosebne Alene in njeno ljubezensko in poklicno življenje, ampak Smrekarjev boj za denar in Minkina pravda za pravico.

V ZD 5 pa je objavljena tudi povest *Boji*, in sicer v sklopu *Prerokovana*⁸. *Boji* so osrednja povest iz tega cikla. Opisuje ljudi iz svojega okolja v času, ko se je začela prva svetovna vojna. Kot duhovnik je moral napisati ogromno prošenj za dodatke in kasneje tudi tolažiti veliko žensk in mater, ki so v vojni izgubile svoje može in sinove.

⁵ Kakor pelikan, Na rodno grudo, Na pragu, Vzdržal je.

⁶ Dom in svet, 1912.

⁷ Ljubljanski zvon, 1930, letnik L, št. 7–8: 498).

⁸ Dom in svet, 1915.

Povesti iz kmečkega življenja so nastajale v daljšem razdobju, od leta 1900 do njegovega zadnjega pisateljskega obdobja, ko je leta 1953 izšla *Zgodba o dekletu*, leta 1954 pa še *Gostač Matevž*. Opisovanje kmečkega življenja izvira iz pisateljeve prvinske narave, kajti zrasel je v okolju, ki ga je že kot otroka intimno povezalo z zemljo in kmečkim delom. Poseben vrh kmečkega pisanja je dosegel s povestjo *Dekla Ančka*⁹, kjer prikazuje na najnižji družbeni lestvici stoječega kmečkega človeka. Povest prikazuje socialna razmerja na našem podeželju, osebe v povesti nosijo svoje življenje, kot jim ga narekuje prvinska kmečka narava, šele potem se ravna po predpisanih cerkvenih in posvetnih normah. Popolna ljubezen se lahko uresniči le v popolnem duhovnem in telesnem sožitju, vendar če okoliščine niso naklonjene, potem posledice nosi vsak sam. Josip Vidmar je v *Ljubljanskem zvonu* (1930, letnik L, št. 7–8: 496) povest *Dekla Ančka* opisal kot Finžgarjevo novo usmeritev v pisanju, in sicer »na pravo in primerno, stvarno in njegovi naravi ustrezajoče opisovanje«. Povest naj bi bila po njegovem mnenju primer »novega, čistega sloga, jedrnat, kratek in trezen«. Novela *Beli ženin*¹⁰ je resnobna zgodba, ki je nastala v njegovem trnovskem obdobju, ko ni veliko ustvarjal, vendar pa je doživljajska osnova še vedno tako realistična kot pri drugih. Bolj iz lastnih izkušenj črpana pa je povest *Strici*¹¹. Tu ponovno prihaja do izraza težnja po gospodarski oziroma eksistenčni trdnosti. Dotika se razmerja med kmeti in delavci, prevzemala ga je mogočnost kmečkega gospodarja in osebna kmetova tragedija. (ZD 6 1984: 485–491, 527–529, 555–556, 560–562).

⁹ Izšla leta 1913 v DiS.

¹⁰ Novela izšla leta 1925 pri Mohorjevi družbi.

¹¹ Slovenske Večernice, 1927.

2 ŽIVLJENJE IN DELO FRANA SALEŠKEGA FINŽGARJA

Fran Saleški Finžgar se je rodil 9. februarja 1871 v Doslovčah na Gorenjskem. Rojstna hiša je bila preprosta lesena kajža, po domače se je pri njih reklo Pri Dolenjcu. Dom je bil last matere, tja se je priženil oče, ki je bil krojač in je veliko potoval po svetu. Teh časov se je oče velikokrat spominjal in Finžgar je bil kot otrok navdušen nad vsemi zgodbami, ki jih je slišal tako od očeta kot tudi drugih starejših vaščanov. Že pri devetih letih je moral prvič zapustiti dom. Ta odsotnost je nanj mučno vplivala in pustila marsikatero grenko bolečino. Odšel je v Radovljico, kjer je hodil v tretji in četrti razred, nato študiral v Ljubljano. Svoje študentsko delo je opisal v mladinski avtobiografski povesti *Študent naj bo* (1909). Sodeloval je v Domačih vajah, kjer je objavil nekaj svojih del (*Pri Brencetu za pečjo*, *Pri Klemenčku*, *Oče pojdejo v štero*, *Hoja na stol* ...), v letu 1890/91 je bil tudi urednik. Njegovo prvo večje delo je *Gozdarjev sin*, ki jo je leta 1893 objavljala dnevnik *Slovenec*, v knjižni obliki pa je izšel leta 1907. Po maturi se je odločil za študij teologije in kasneje tudi opravljal duhovniško službo. Posvečen je bil leta 1894. V tem času je napisal kar nekaj črtic in novel, ki so nastale na podlagi očetovega pripovedovanja. V ta čas sodi tudi njegova obširnejša novela *Zaroka opolnoči*, ki je izšla leta 1894. Kot kaplan se je selil iz kraja v kraj (Bohinjska Bistrica, Jesenice, Kočevje, Idrija ...).

Leta 1896 so v Domu in svetu izšle njegove prve lirske pesmi in idilični ep *Triglav*. V Domu in svetu objavi tudi svojo prvo kratko prozo, in sicer značajko *Pri Klemenčku*, kasneje pa še novelo *Oče je ...* (1901), ciklus črtic *Moja duša vasuje* (1903) in pa njegov najbolj znani roman *Pod svobodnim soncem* (1906/07) ter povest *Dekla Ančka* (1913). Pisal je tudi dramska besedila (*Divji lovec*, *Veriga in razvalina življenja* ...) ter avtobiografske romane (*Krst pri Savici*, *Mati in sin*). Od povesti pa so poleg Dekle Ančke znane še *Strici* (1926), *Srečala sta se* (1905), *Mirna pota*. Napiše tudi zbirko pravljic *Makalonca* (1944) in spomine *Leta mojega popotovanja* (1957). Leta 1918 je odšel službovat v Trnovo v Ljubljano in tam ostal tudi po upokojitvi, ko je še vedno aktivno sodeloval kot duhovnik in pisatelj. Do smrti, 2. junija 1962, je živel na Koleziji, kjer se danes po njem imenuje tudi ulica (Šifrer 2003).

Fran S. Finžgar je vrnil kmečko povest v trdnjše žanrske tirnice in jo oplemenitil do te mere, da zasluži oznako klasične kmečke povesti. Posebej je treba opozoriti na njegovo motivno

svežino. Ljubezenska tema je sicer starejšega datuma, ne pa ljubezen dveh revnih, kjer so možnosti skršene. Vprašanje socialne podlage poroke je v *Dekli Ančki* zaostreno. Pri Finžgarju ljudje ne propadajo po lastni krivdi, ampak zaradi razmer, tako tudi v *Stricih*. Povest *Beli ženin* se navzven zaključi skoraj idealno: v starcu je zmagal starševski humanizem proti gospodarskemu egoizmu. Pod površino je etična podlaga starčeve odločitve zanikana: odločitev je diktiral zakon preživetja, to je socialne razmere; očetova odločitev v korist mladih hčera ima ekonomsko osnovo, ker je uvidel, da njegova stara druga žena ne more predstavljati regeneracijskega potenciala za kmetijo. Finžgar je deloval motivno sveže z razmerjem med bratoma in svakinjo v *Stricih*, prvi je tudi močno privezal na kmečko povest vojno tematiko. Čar Finžgarjevega kmečkega klasicizma vendar ni v motivnih ali idejnih novostih, ampak v pravi meri med različnimi skrajnimi rešitvami. Konci niso ne naturalistično črni niti poenostavljeno pozitivni. Nobena smrt ni taka, da za njo ne bi že čakalo mlado življenje, nobena sreča ni taka, da je že v naslednjem hipu nekaj ne bi moglo ogroziti (*Boji*). Tudi nesrečni par v *Dekli Ančki* bo slej ko prej dosegel svoje. Osebe niso igračke usode ali socialne determiniranosti, pa tudi avtonomni subjekti v Cankarjevem smislu niso. Glavna teža Finžgarjevega klasicizma pa je verjetno v oblikovanju in atmosferi njegovih del. Finžgarjev klasicizem je v odkritju in osvežitvi temeljev, iz katerih je izšla kmečka povest (Hladnik na <http://lit.ijs.si/skp6.html>).

Finžgar se je v svojem življenju veliko tudi javno udeleževal. Njegova prizadevnost, nepopustljivost glede resnice v zasebnih in idejnih nasprotjih, v družbenih, narodnih in dobrodelnih prizadevanjih ga je venomer gnala in vznemirjala. Pisaril je politikom, vladi, ministrom, banom, škofom, prijateljem in nasprotnikom, pojasnjeval, prosil in ugovarjal, redko govoril o svojih zadevah, največ pa o javnih potrebah in koristih (Koblar 1971: 120).

Skupaj z Antonom Medvedom¹² in Ksaverjem Meškom¹³ je bil najodmevnejši dominsvetovec. Predvsem Medved in Finžgar sta zrasla z Lampetovim programom ideje in

¹² Medved je bil pesnik in dramatik. Sprva se je posvečal epskemu pesništvu, v katerem si je prizadeval izraziti svoje razdvojeno življenje, pozneje pa je pisal trpko pesemistično liriko. Medvedove izbrane pesmi so izšle v dveh zvezkih: *Poezije I* leta 1905 in *Poezije II* (1909). Bil je tudi dramatik. V verzih je pisal predvsem zgodovinske motive: romantična tragedija *Viljem Ostrovrhar* (1894) in *Na odru življenja* (1902), ter dvodelna klasicistična tragedija *Kacijanar* (1895), ki jo je leta 1910 predelal v eno dramo. V prozi je napisal tragedijo iz kmečkega upora *Za pravdo in srce* (1896). Pisal je tudi igre in komedije iz sodobnega življenja. Med ljudskimi igrami je najboljša *Stari in mladi*. Ostala Medvedova dela: *Na ogledih* (1903), *Posestrimi* (1905) in *Črnošolec* (1909).

vzorov, vendar je večjo »muko« ustvarjanja občutil Finžgar, ki je bil razpet med starim in novim ter se podrejal Lampetovi idealistični estetiki: naslanjal se je na domačijsko vzgojnost, a imel je željo po ustvarjanju velikih stvari, polnih sodobnih idej in odločnih dejanj. V mladosti je pisala predvsem tisto, kar je sam doživel, a mikalo ga je meščansko življenje (Koblar 1971: 122).

V svoji dejavnosti se Finžgar pravzaprav ni nikoli ustavil. Že v začetku je trdno stal na domači zemlji in poznal njene posebnosti, zlasti je ohranil njeno ljudsko izročilo. Živo pa je občutil premikanje časa, njegove nove potrebe in nanje oprl svoje družbeno delo (odprl je sirarno, šolo, ustanovil prosvetno društvo, skrbel za gospodarsko izobrazbo občanov ...). Skrb za ljudsko izobrazbo in splošno omiko je prehajalo iz cerkvenega in duhovniškega varstva v roke svetnih, zlasti mlajših izobražencev in razmerje med vzgojno izobraževalnostjo in splošnimi kulturnimi vrednotami je postajalo vsem občutnejše. Finžgar je v svojih dejavnosti združeval oboje, skrb za gospodarski napredek občanov in za njihovo prosvetljenost. Bil je ljudski pisatelj in ljudski človek. Finžgarjev most med ljudstvom in izobraženci ni bila prilagoditev, temveč skladna razsežnost dveh skrajnosti, visokega in preprostega duha (Koblar 1971: 128, 130, 149).

Začel je kot dedič romantičnega realizma, kmalu ga je pritegnila novost moderne dobe, čeprav ni ustrezala njegovi naravi in slovstveni vzgoji. Vendar pa v moderni umetnosti zanj ni bilo prostora in njegova umetnost neposredno in posredno izražene idejnosti se je mogla uveljaviti šele, ko je čut za resničnost spojil s sodobnimi in družbenimi potrebami. Združeval je dve dobi: čas miru in prihajajočega nemira. Prikazoval je spremembe vaškega življenja in družbeni razvoj od starih časov do prve svetovne vojne in naprej, gospodarsko napredovanje in družbenopolitično razhajanje. Hodil je z mladim rodом v njegovem boju za krščansko svobodnost v kulturi in politiki. Njegovo delo je socialno tudi kar ne obravnava socialne snovi; nikoli ni namen samemu sebi, temveč vedno нравno vrednotenje, namenjeno očiščevanju človeške narave (Koblar 1971: 150–152).

¹³ Franc Ksaver Meško, slovenski duhovnik in pisatelj. Meško je pisal pesmi, povesti, romane, novele, črtice, drame in mladinske pripovedi. V njegovem delu prevladuje katoliška miselnost z močnimi narodno prebudnimi poudarki. Slogovno je nanj vplival Cankar.

3 FEMINIZEM in NEENAKOST MED SPOLOMA

3.1 Feminizem

Na začetku devetnajstega stoletja je besedo uvedel francoski socialist Charles Fournier in je sprva govorila o novi ženski, ki bo tako preoblikovala družbo, kot bo družba preoblikovala njo. V prvem obdobju so se feministke usmerila na vprašanja spola in spolnosti, v drugem obdobju je bil feminizem gibanje za družbeno preobrazbo in je želelo spremeniti družbo v celoti. Ko se je konec 19. stoletja v Angliji pojavil prvi val feminizma, se je zavzemal predvsem za politične pravice. Kasneje pa se je razširil na številne druge pravice: moralne, ekonomske, družbene in politične (Segal 1993: 99–100).

Diskusija o človekovih pravicah se prvič pojavi v času francoske revolucije. Prvič se je pojavilo vprašanje, kdo je »človek«, ki so ga imeli v mislih, oziroma čigave so pravice, ki so mišljene kot »pravice človeka«. Ne glede na to, da so ženske sicer konstruirale človeštvo, pa jih je tedanja zakonodaja izključevala iz državljanskih pravic. Pravice človeka so bile »de facto« moškega. Na tako pojmovanje se je odzvala Olympe de Gouges¹⁴ z *Deklaracijo o pravicah ženske in državljanke* (1791), ki je zahtevala popolnoma enake pravice tudi za ženske. V Angliji pa je Mary Wollstonecraft¹⁵ z *Zagovorom pravic ženske* utemeljevala koristnost in potrebo po razširitvi političnih pravic tudi na »drugo polovico človeštva«. Bila je prepričana, da so prvi in temeljni pogoj za politično emancipacijo žensk enake možnosti izobraževanja obeh spolov (Antić Gaber 1996: 104–105). Devetnajsto stoletje je prineslo spremembe na mnogih področjih. Dorothy Thomson je 19. stoletje opisala kot stoletje družbenih in političnih sprememb. S tem ko so ženske stopile na področje plačanega dela, so prestopile prag zasebnosti. Zakonodaja temu ni sledila. Ženske so predstavljale družbeno skupino, ki je bila absolutno izključena iz mnogih pravic na podlagi svojega spola. V drugi polovici 19. stoletja je postalo vse bolj jasno, da je tisto, kar ženske potrebujejo za to, da bodo lahko odločale o lastni usodi, pravica odločanja oz. volilna pravica (Antić Gaber 1996: 106–107).

¹⁴ Olympe de Gouges (1748–1793) je bila pisateljica in politična aktivistka, ki se je zavzemala za enake pravice francoskih žensk.

¹⁵ Mary Wollstonecraft (1759–1797) je bila pisateljica, filozofinja in feministka, ki je v svojem delu *Zagovor pravic žensk* zagovarjala tezo, da ženske niso naravno podrejene moškim, ampak se tako kažejo edino zaradi pomanjkanja izobraževanja. Sugerira, da bi morale biti tako ženske kot moški obravnavani kot racionalna bitja (http://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Wollstonecraft).

Gisela Bock¹⁶ v svojem intervjuju razloži razliko med sodobnim feminizmom (20. stoletje) in feminizmom preteklih obdobj. Ena glavnih vrednot feminističnega gibanja v Zahodni Evropi in ZDA je identifikacija ženske emancipacije z zaposlenostjo. Za žensko, ki je zaposlena, se sklepa, da je bolj emancipirana od ženske, ki dela doma. Napredek žensk v zgodovini merijo s statistikami zaposlenosti, še posebno tovarniške zaposlenosti, kar pripelje do bizarnih sklepov: več mater majhnih otrok je zaposlenih v industriji, bolj so ženske emancipirane. Ta vrednota ne sklada z vrednotami feministk preteklih časov. Zgodnja feministična gibanja osvoboditve žensk niso videla v industrijskem zaposlovanju žensk, sovražnosti do družine pri njih ni. Večina jih skuša izboljšati položaj ženske znotraj družine (Mastnak, Milharčič - Hladnik 1991: E173).

Osrednja, vendar ne edina gonilna sila pojava zgodovine žensk, je bilo žensko gibanje od šestdesetih let naprej. Tedaj se je žensko gibanje v veliki meri preoblikovalo v gibanje študij o ženskah (ženske so postavili v središče raziskovanja). Te raziskave so predvsem skušale implicirati novo vizijo zgodovine in o zgodovini. Med tipične značilnosti novega pogleda na zgodovino sodijo naslednje: *Zgodovinarke se ukvarjajo z vsemi področji zgodovine in družbe*: takšnimi, kjer nastopajo samo ženske (ženske organizacije, ženska kultura, gospodinjstvo), takšnimi, kjer so ženske v večini (čarovništvo in oskrba revnih), kjer jih je bilo toliko kot moških (družina, spolnost, razredi, starostne skupine, etnične manjšine), s področji, kjer so bile ženske v manjšini (delo v tovarnah, prostitucija), oziroma sploh niso bile prisotne (splošna volilna pravica v 19. stoletju); *Splošna volilna pravica* kot zgodovinsko področje ni nič manj pomembno kot zgodovina moških. Ne gre le za posebni primer ali poseben problem, čeprav je bila splošna zgodovina specifično moška. Zgodovinarke lahko uporabljajo katere koli *zgodovinske metode, tehnike in pristope*. Originalnosti zgodovine žensk ne bomo našli v teh pristopih, ampak v vprašanjih, na katera odgovarja v njenih perspektivah, v novih virih, iz katerih črpa in njihovih interpretacijah. *Problem niso ženske v zgodovini, ampak sama zgodovina žensk*. Ženske svojo zgodovino imajo in je drugačna od moških, neodvisna od zgodovine moških, samosvoja. *Vse ženske nimajo enake zgodovine*. Prav tako kot je raznolika

¹⁶ Gisela Bock (1942–) je zgodovinarica, ki raziskuje vprašanje žensk v zgodovini. Bila je profesorica na Evropskem univerzitetnem inštitutu v Firencah, v letih 1987–1989 je bila direktorica Evropskega centra za raziskovanje kulture, trenutno pa je zaposlena kot profesorica na Fakulteti za zgodovino Univerze v Bielefeldu. V sedemdesetih letih je bila ena glavnih vodij gibanja, da bi bilo žensko gospodinjstvo plačano (http://en.wikipedia.org/wiki/Gisela_Bock).

zgodovina moških, je tudi zgodovina žensk. Zgodovina žensk se ne tiče le polovice, ampak celotnega človeštva (Bock 1989: 177–180). Vse večje število ženskih študij in pisanja ženske zgodovine je dokazalo, da je bila zgodovina nekaj, kar so pisali moški, in ženska nekaj, kar so definirali moški (Zaviršek 1991: 162E).

Tudi v slovenski zgodovini Slovencev ni bilo dosti drugače. To je bila dolga leta le zgodovina moških. Še leta 1979, ko je izšla Zgodovina Slovencev, so omenjene le tri ženske, grofica Ema Krška ali Pilštajnska oziroma sv. Hema, Marija Terezija in političarka in aktivistka Vida Tomšič. Poleg teh treh junakinj pa je delo obravnavalo še tri teme z izrazito žensko vsebino: matriarhat in »predzakonsko spolno svobodo žensk« med Ilirskimi Liburni ter politično organiziranje žensk in njihovo glasilo (Vodopivec 1994: 30).

Od sredine sedemdesetih let naprej se je spol uveljavil kot osnovna kategorija socialne, kulturne in zgodovinske stvarnosti. Pri tem mislimo na konceptualno formo socialne in kulturne analize, na način, kako zaznavamo in označujemo ljudi in njihove medsebojne odnose. Kot kompleksen sklop odnosov med ljudmi in skupinami ljudi. Po navadi pri tem pomislimo le na odnose med ženskami in moškimi, z integracijo zgodovine žensk v splošno zgodovino pa to razumemo kot povezovanje ženske in moške zgodovine. Ta vidik spola je eden mnogih vidikov, ki se ne ukvarja le z odnosi med spoloma, ampak tudi znotraj spolov. Zelo pomembno je proučevanje odnosov med ženskami: med gospodinjami in hišnimi pomočnicami, med materami in hčerami, med materami, dojiljami in babicami itd. Odnosi med samimi ženskami so prav tako pomembni kot odnosi med ženskami in moškimi (Bock 1986: 180–183).

3.1.1 Feministični pristopi

Razvoj ženskega osvobodilnega gibanja je vodil do tega, da se je pozornost usmerila na podrejeni položaj žensk v družbi. Feministične sociologinje so bile pretežno odgovorne za razvoj feminističnih teorij spolne neenakosti, vendar je bilo med njimi le malo ujemanja glede vzrokov neenakosti in o tem, kaj bi morale storiti, da bi to zmanjšale. V širšem smislu ločimo

tri feministične pristope: radikalni feminizem, marksistični in socialistični marksizem ter liberalni marksizem (Haralambos 2005: 600).

Načela, ki so se izoblikovala med ameriškimi radikalnimi feministkami, so se praviloma pojavljala tudi po Evropi: v središču pozornosti mora biti lastni spol, ki ga je treba rešiti odvisnosti od moških in razviti lastno zavest ter identiteto. Za radikalne feministke je bila družba razdeljena na dva razreda, razred moških in razred žensk, ki so bile v podprivilegiranem položaju (Dobnikar 1985: VIII).

Po mnenju radikalnih feministk ženske veljajo za izkoriščane zato, ker opravljajo brezplačno delo za moške, ko negujejo otroke in opravljajo gospodinjstva, ter zato, ker jim je onemogočen dostop do položajev moči. Družbo vidijo kot patriarhalno, v njej prevladujejo in vladajo moški. Družino obravnavajo kot ključno institucijo, ki povzroča zatiranje žensk v modernih družbah. Mnoge radikalne feministke kot vzrok podrejenosti žensk vidijo v njihovi naravi, še posebno iz dejstva, da rojevajo, drugim pa se zdi, da moški prevladujejo predvsem kot produkt kulture. Med radikalne feministke spadajo tudi separatistične feministke, ki trdijo, da bi se morale ženske organizirati neodvisno od moških, in sicer zunaj družbe, v kateri prevladujejo moški. Posebna radikalna skupina pa so ženske supremacistke, ki trdijo, da ženske niso le enakovredne, ampak celo več vredne in želijo patriarhat zamenjati z matriarhatom. Vendar pa imajo vse enake cilje kot marksistke in liberalne feministke, tj. boj za enakost med spoloma, ne za prevlado enega spola (Haralambos 2005: 600).

Marksistični in socialistični feminizem ne pripisujeta izkoriščanja žensk le moškim. Osnovni vir zatiranja se jim zdi kapitalizem in neplačano delo žensk kot gospodinj ter mater se jim zdi glavni način izkoriščanja žensk. Mnogo bolj tudi poudarjajo izkoriščanje žensk v plačanih zaposlitvah. Slabši položaj žensk je posledica pojava zasebne lastnine in dejstva, da niso lastnice sredstev in tako tudi nimajo moči. Poudarjajo tudi sodelovanje med ženskami in moškimi iz delavskega razreda (Haralambos 2005: 600, 601).

Liberalni feminizem nima tako jasno razvitih teorij kot prejšnji trije, vendar je v družbi veliko bolj sprejet in uživa večjo podporo javnosti. Njegovi cilji so zmernejši in njegova stališča manj nasprotujejo obstoječim vrednotam, stremijo k postopnim spremembam v političnem,

gospodarskem in socialnem sistemu države. Liberalne feministke so mnenja, da od obstoječih neenakosti med spoloma nihče nima koristi. Njihov glavni cilj je ustvarjanje enakih možnosti v izobraževanju in na delovnem mestu, predvsem pa stremijo k temu, da bi imele ženske enake možnosti za dostop do poklicev z visokim statusom (Haralambos 1985: 601).

3.2 Neenakost med spoloma

V tem poglavju bom predstavila pojem družbene neenakosti, ki se nanaša na obstoj družbeno ustvarjenih neenakosti. Vse človeške družbe imajo neko obliko družbene neenakosti, med posamezniki in družbenimi skupinami so neenako razporejeni moč, ugled in premoženje. Razložila bom kateri vzroki so po mnenju radikalnih in marksističnih ter socialističnih feministk pripeljali do neenakosti žensk v družbi.

Družbena neenakost se v kontekstu socialne kulture nanaša na problematiko povezovanja oziroma medsebojnih odnosov v različnih družbenih skupin in njihovih pripadnikov, ki so se zaradi delovanja različnih dejavnikov znašli v neenakem položaju. Gre torej za razlike med skupinami, ki vključujejo posameznike s podobnim položajem v konkretnem sistemu družbenih neenakosti. Ločimo štiri vrste družbene neenakosti: 1. neenakosti, ki so imanentne posameznim vrstam lastninskih odnosov (razlike med lastniki in nelastniki sredstev); 2. neenakosti, ki so neposredna realizacija različnih oblik delitev dela (fizično, umsko delo); 3. neenakost kot posledica različnosti položajev v sistemu porazdelitve pomembnih družbenih dobrin (izobrazba, dohodek); 4. prirojene in biološke razlike (spol, rasa, starost). Položaj posameznika je določen z rezultanto položajev na posameznih dimenzijah neenakosti. Nekatere imajo večjo težo, druge manjšo in v tem pogledu prihaja tudi do razlik med posameznimi družbami (Hafner Fink 1993: 959).

3.2.1 Radikalni feminizem in neenakost

Biološka neenakost je po mnenju radikalnih feministk eden glavnih virov zatiranja. Shulamith Firestone pravi, da neenakost in delitev dela med moškimi ter ženskami izhaja iz biologije. Biološke razlike so povzročile obliko družbene organiziranosti – biološko družino. Vsem družbam je skupno to, da ženske ovira njihova biologija (rojstvo otrok), ženska odvisnost od moškega v času, ko mora sama skrbeti za otroke, to pa je pripeljalo do neenakih odnosov

moči, biološka družina je tudi temelj za vse tipe neenakosti. Za Firestoneovo je edina rešitev uveljavitev biološke enakosti, tej pa bi sledila ekonomska enakost (Haralambos 2005: 603–604).

Drugi najpomembnejši koncept razlage neenakosti za radikalne feministke pa je patriarhat. Zanje pomeni to prevlado moških v družbi, ne le v družini. Prva, ki je uporabila ta termin, je bila Kate Millett. Millett podaja osem tipov dejavnikov, ki pojasnjujejo obstoj patriarhata (vloga biologije, ideološki dejavniki, sociološki dejavniki, odnos med razredom in podrejenostjo, izobraževalni dejavniki, psihologija in fizična sila). S svojo teorijo je pomembno vplivala k razlagi položaja žensk v družbi (Haralambos 2005: 610–611).

3.2.2 Marksistični in socialistični pogled na neenakost

Družbene neenakosti so se po mnenju marksističnih in socialističnih feministk razvile kot posledica sprememb v lastništvu. Engels je trdil, da začetki spolne neenakosti segajo že v čas živinoreje in kmetijstva, ko so moški z lastnino nad živalmi uničili prevlado žensk v gospodinjstvu in so te postale le suženj moškega poželenja in stroj za delanje otrok. Prepričan je bil, da so ekonomski dejavniki povzročili, da se ženske podrejajo moškim, in le ekonomske spremembe bi lahko vodile do njihove osvoboditve. Menil je, da bo do enakosti med spoloma prišlo z uvedbo kapitalizma oziroma skupne lastnine. Z njim se strinjata tudi Stephanie Coontz in Peta Henderson, ki poudarjata, da je neenakost povzročila razlika med vlogami moških in žensk v proizvodnji, ne pa razlika med prispevki obeh spolov k družbi. Vendar pa se z Engelsom ne strinjata v trditvi, da se je zgodovina začela s prevlado žensk. Verjameta, da je že v najzgodnejših obdobjih prihajalo do delitve dela med spoloma, kar pa samo po sebi ni vodilo v neenakost. Kot vir neenakosti navajata pojav skupne lastnine sorodstva in starejši člani sorodstva so dobili lastništvo nad stvarmi. In v tistih družbah, v katerih se je ženska poročila v moševo družino, je tudi njena lastnina pripadala moškim. Prišlo je do vse večjega zbiranja lastnine moških in seveda njihovega prevladovanja nad drugimi, tudi ženskami (Haralambos 2005: 606–608, 612).

Spol je eden od razlogov nehomogenosti razredov, razred pa eden od razlogov za nehomogenost med spoloma. Ženske svoj razred doživljajo drugače kot moški. Delo je bilo v

bistvu organizirano glede na razred in glede na spol. Položaj vseh pripadnikov nekega spola je bila prav tako malo identičen kot položaj vseh pripadnikov nekega razreda¹⁷. Vendar pa je tako spol kot tudi razred kontekstualno specifična in od konteksta odvisna kategorija ter družbena realnost odnosov med družbenimi skupinami in znotraj njih (Bock 1989: 185–186).

3.3 Žensko gibanje na Slovenskem

Žensko vprašanje se je v zgodovini pojavilo istočasno z osvobajanjem narodov, v Evropi s francosko revolucijo, v habsburški monarhiji leta 1848¹⁸, pri Slovencih v času narodnega gibanja za Zedinjeno Slovenijo, v sedemdesetih letih 19. stoletja.

Ženskega vprašanja so se prvi lotili moški in na Slovenskem je bil to Radoslav Razlag¹⁹, ki je leta 1871 na predavanju poudaril žensko vlogo v narodnem življenju, vendar jim je dopuščal javno delovanje le v času narodnega formiranja, potem naj se vrnejo k družini. Emancipacija mu je pomenila osvoboditev vseh slabosti, pomanjkljivosti (neukost, nerazgledanost), v kolikor je to v prid naroda. Fran Celestin pa je v članku Žensko vprašanje (*Ljubljanski zvon*, 1884, št. 2, 89–92) napisal, da je žensko vprašanje že nekaj časa v ospredju, vendar tega drugi nočejo priznati. Poudaril je, da je status žensk merilo kulture in da se ženske razvijajo »neodvisno od našega hotenja«. Pri razvijanju žensk naj bi bila največja nevarnost to, da ženska zavije na kriva pota, na pot moralne pokvarjenosti, za kar pa naj bi bila kriva tudi moška gospodovalnost, da nad žensko pokaže svojo moč. Ženske naj bi po Celestinovem mnenju tudi drugod po svetu imele zelo malo priložnosti, da bi pokazale svoje znanje, na primer, v znanosti, vendar zaradi tega še ne more govoriti, da ženske niso sposobne abstraktnega mišljenja. Čeprav je ženska bolj srčna in je njen organizem nežnejši, naj bi bila

¹⁷ Primer: Clarissa Graves-Perceval, potomka ene najstarejših angleških odličniških družin, se je leta 1845 poročila z Leopoldom Rankejem, uglednim meščanskim zgodovinarjem, ki je s poroko postal upravitelj 2300 funtov in tako postal eden najbogatejših in najpomembnejših zgodovinarjev. Če bi bil Leopold ženskega, Clarissa pa moškega spola, bi sicer ne bil tako bogat, s poroko pa bi vseeno dobil nobleso. Mož je svoj odličniški status lahko prenesel na svojo ženo iz meščanskega plemstva, proces v obratni smeri pa ni bil možen. Lahko bi rekli, da so bile plemkinje bolj plemenite kot plemiči (Bock 1989: 185).

¹⁸ Istega leta so bile v Celjskih novinah in ljubljanski Sloveniji objavljene tudi pesmi prve slovenske pesnice Fany Hausmanove. Leto kasneje je bila v Bleiweisovih novicah objavljena še kratka pesmica Jele Tomišičeve (Vodopivec 1994: 34).

¹⁹ Politik in pravnik, pesnik in pisatelj. Odločno je zastopal narodnostne pravice štajerskih Slovencev in zagovarjal federalistično ureditev Avstrije. Razlag je postal ena osrednjih slovenskih političnih osebnosti, saj ga je med voditelje kot priznanega rodoljuba in sotrudnika sprejel tudi Janez Bleiweis. Bil je izvoljen v kranjski deželni zbor, leta 1871 pa je bil imenovan celo za kranjskega deželnega glavarja.

tudi ona »polna zdravega znanja«. Z ženskami se je treba pogovarjati, ne besedičiti, ji nuditi znanje in nasvete, kaj naj bere.

V devetdesetih pa so se pojavile tudi feministke. Med prvimi, ki so se borile za ustanovitev ženskega društva, so bile Minka Govekar, Ivanka Anžič, Elvira Dolinar in Zofka Kveder. Na podlagi njihovega boja je nastalo Žensko splošno društvo (Budna Kodrič v SŽD 2003: 17–19).

Značilno za položaj ženske je bila neenakopravnost z moškim. Ta enakopravnost se je izražala na vseh področjih, v gospodarskem, političnem in družbenem življenju. In ta neenakopravnost je ovirala ženo v njenem življenju, ji preprečevala njen napredek in razvoj (Prokop - Kulenović 1946: 4).

Med ženskami, ki so bile s svojim delovanjem povezane s časopisom Slovenka, je na prelomu 19. stoletja prevladalo prepričanje, da Slovenke potrebujejo svoje društvo. Tako društvo bi moralo združevati ženske iz vse dežele, njegov glavni namen bi bil izobraževanje žensk, biti pa bi moralo tudi strokovno, kar bi pomenilo feministično delovanje – prizadevanje za pridobitev vseh tistih pravic žensk, ki bi jih izenačile z moškim (Budna Kodrič 1994: 1232).

3.3.1 Splošno žensko društvo

Splošno žensko društvo (SŽD) je leta 1901 ustanovilo »zavedno in narodno poštveno ljubljansko ženstvo« pod vodstvom Franje Tavčar. To je bilo prvo slovensko meščansko društvo, ki je imelo v svojem programu feministične zahteve. Te zahteve so se na začetku vezale na kulturno, socialno in izobraževalno delo, s feminističnim delom so se začele ukvarjati v dvajsetih letih, v tridesetih letih pa se je to delo preneslo na skupno organizacijo liberalnih ženskih društev (Sekcija JZS za Dravsko banovino). Med članicami je bilo v začetku dvajsetih let velik odstotek (46,5 odstotka) zaposlenih žensk, kar kaže na to, da zaposlene ženske, kljub temu da so sodelovale v svojih strokovnih organizacijah, čutile potrebo po udejstvovanju tudi na drugih področjih. Njihov delež pa je obenem pripomogel tudi k »strokovnemu« delu društva. Leta 1921 so izpopolnile naloge društva – društvo ni

skrbelo zgolj za kulturno, gospodarsko in socialno skrb, ampak so začele zastopati tudi politične pravice žensk. (Budna Kodrič 1994:1232–1233).

3.3.1.1 Članice Slovenskega ženskega društva

Članice Slovenskega ženskega društva lahko razdelimo na feministke (Minka Govekar, Alojzija Štebi, Cirila Pleško Štebi, Angela Vode, Pavlina Pajk), umetnice (Ljudmila Prunk - Utva, Mara Lamut, Marica Bartol, Vida Jeraj, Marija Kmet, Vera Albreht, Ilka Vašte idr.), soproge znanih Slovencev (Franja Pugelj, Marija Miličinski, Franja Tratnik, Jerica Hubad, Vida Baltič, Mara Lemež idr.) in druge članice (Budna Kodrič 1994: 1234–1235).

a. Pavlina Pajk (1854–1901)

Pavlina Pajk je bila prva slovenska pesnica in pisateljica, ki je v javnosti spregovorila o ženskem vprašanju. Na njeno prepričanje o vlogi ženske je verjetno vplival prvi blagi val feminizma pri nas. Bila je prva ženska, ki je v duhu takratnega časa zapisala v svetu takrat že znane feministične zahteve in jih nekoliko priredila za naše razmere. Zavzemala se je za osnovno izobrazbo žensk vseh slojev, za možnost boljšega zaposlovanja samskih žensk in njihovo zaposlitev. Vzrok za neenakopravnost je videla v vzgoji in izobrazbi deklet, ženska naj ne bi bila učena, le izobražena. Ženska naj bo na prvem mestu mati in gospodinja, zna pa naj tudi kakšen tuj jezik. Borila se je tudi za enakopraven pravni položaj žensk, saj so ženske po smrti moža ostale brez pokojnine, poleg tega pa jim je bil dodeljen varuh otrok, ker naj same ne bi bile sposobne jih vzgajati. Enakopravne pred zakonom so bile le v primeru kaznivega dejanja. Svoja dela je objavljala v glasilih *Soča*, *Zora*, *Kres*, *Večernice*, *Koledar Mohorjeve družbe*, *Ljubljanski zvon*, *Slovanska knjižnica*, *Slovenski list*, *Dom in svet*, s predavanjem *Aforizmi o ženstvu* pa je leta 1894 nastopila na Dunaju (Pešak Mikec 2003: 63–72).

b. Angela Vode (1892–1985)

Angela Vode je bila ena najpomembnejših osebnosti slovenskega ženskega gibanja. Sodelovala je v številnih strokovnih, domoljubnih, dobrodelnih, feminističnih in političnih organizacijah in društvih. Pri reševanju ženskega vprašanja je sprejemala načelo, ki so ga zagovarjali socialisti in kasneje tudi komunisti, da je žensko vprašanje del socialnega

vprašanja, ki se ga ne sme reševati ločeno. Strinjala se je z marksistično teorijo, da je ženska enakopravnost izšla iz razredne delitve kapitalističnega družbenega sistema, ki je žensko zatiral kot del delavskega razreda in kot predstavnico podrejenega spola. Verjela je, da bo brezrazredna družba odpravila neenakosti in omogočila enakopravnost vsem do tedaj izkoriščanim. Leta 1926 je bila med ustanoviteljicami slovenskega enote *Ženskega pokreta* (ustanovljen leta 1919 v Beogradu), feministične organizacije, ki si je za cilj postavila državljansko in družbeno enakopravnost žensk. Bila je zaposlena tudi kot učiteljica in bila tudi predsednica Društva slovenskih učiteljic (1930–1931). Z deli *Žena v sedanji družbi* (1934) in *Spol in usoda* (1938, 1939) je prikazala razvoj družbenega položaja ženske skozi zgodovino in razlike v usodi moškega ter ženske v različnih življenjskih obdobjih (Jeraj 2003: 166–187).

c. Alojzija Štebi (1883–1956)

Alojzija Štebi je bila političarka, časnikarka, urednica in borka za izboljšanje položaja žensk v družbi ter zagovornica pravic otrok in mladine, objavljala je tudi članke v različnih publikacijah in revijah. Urednikovanje pri Zarji je bilo njeno najpomembnejše področje dela. V svojem delu *Demokratizem in ženstvo* (1918) je jasno načrtala program ženskega gibanja. Prepričana je bila, da bi ženske za dosego svojih pravic potrebovale organizacijo, ki bi združevala ženske različnih političnih prepričanj. Odklanjala je radikalne zahteve in metode ter verjela, da se lahko socialno in z njim žensko vprašanje reši po mirni poti. Kot vodja ženskega gibanja v državi je sodelovala na številnih zborovanjih in bila gonilna sila slovenskega in jugoslovanskega ženskega gibanja (Drnovšek 2003: 188–209).

d. Cirila Štebi Pleško (1885–1942)

Cirila Štebi Pleško je bila ena najdejavnějšíh članic ženskega gibanja med obema vojnama. Delovala je v različnih društvih, predvsem v *Ženskem pokretu*, glavna področja njenih prizadevanj so bila socialna vprašanja. Zavzemala se je za izboljšanje zakonskih rešitev vprašanj, ki so zadevale ženske, in skušala rešiti tudi konkretne probleme. Njen cilj je bila

zaščita matere in otroka, izenačitev pravic zakonske in nezakonske matere ter ustanavljanje zavetišč za brezposelna dekleta. Prav tako pa se je vključevala v komisijo za delo in poklice ter se ukvarjala z delovno zakonodajo (Klasinc Škofljanec 2003: 210–214).

3.3.1.2 *Feministično delo Slovenskega ženskega društva*

Feminizem v času, ko so bile ženske skoraj brez vseh pravic, ni pomenil le boj za družbeno in politično enakopravnost žensk z moškimi, ampak boj za napredek celotne družbe. Žensko vprašanje je bilo pojmovano kot socialno vprašanje, ki se ga da rešiti z demokratizacijo države²⁰, in ne politično vprašanje. Ženske so kljub svoji zahtevi po enakopravnosti same sebe razumele kot drugi pol moškim; če so bili oni glava družine, so bile one njena duša. Niso se odpovedovale svoji »naravni« vlogi in niso nameravale konkurirati z moškim ne v družini ne v poklicu. Tudi družbeni odnos do žensk je temeljil na njihovi drugačnosti. Iz javnega življenja so jih pogosto izločali zato, ker niso služile vojski, kar pa je bilo absurdno, saj so bili prav vojaki tisti, ki niso volili. Mnogo je bilo tudi očitkov, da so nesposobne za politično delo, kar so skušale ovreči prav s političnim izobraževanjem. Zagovornica takega izobraževanja je bila predvsem Alojzija Štebi, ki je pripravljala tečaje, zborovanja, predavanja po zgledu čeških in nemških feministk, ki so bile v tistem času zgled jugoslovanskim feministkam. Bila je mnenja, da so ženske zrele za vse poklice, tudi za parlament. Angela Vode in Minka Govekar pa sta bili prepričani, da bi morale ženske najprej dobiti politične pravice, potem pa jih okoliščine naučile, kako ravnati. Leta 1924 je bila najvažnejša naloga SŽD »intenzivno zanimanje za vse aktualne politične probleme in aktivno poseganje v dnevno politiko«. Članice so sodelovale tudi z mednarodnimi ženskimi organizacijami, na različnih shodih po Sloveniji, se udeleževale različnih zborovanj in kongresov. Neprestano pa so ponavljale, da moški nimajo pravice predstavljati njihovih interesov (Budna Kodrič 1994: 1239–1241).

Ena glavnih nalog SŽD je bila tudi izobraževanje žensk, najprej predvsem v neformalni obliki podajanja znanja, ki bi ženskam koristil v vsakdanjem življenju (časopisi, predavanja, tečaji), kasneje pa tudi v obliki formalnega izobraževanja. Meščanske feministke pa zanimivo niso

²⁰ Minka Govekar (Za žensko pravico v AINZ 1922–1941): »Naši politiki in državniki vedno predstavljajo našo državo kot demokratično, a prava načela demokracije brezpogojno zahtevajo enakost vseh državljanov, brez razlike spola in razreda ...«

zagovarjale višješolskega izobraževanje žensk. Vzrok je bila gospodarska kriza, ki je najprej prizadela prav ženske z višješolsko izobrazbo. Začela se je akcija o uvedbi poklicev žensk, ki so se skladali z njeno »naravno vlogo« (ročno delo, šivanje oblek in perila, vzgojiteljice ...). S tem pa so se okrepile zahteve po reorganizaciji obrtnega šolstva. Alojzija Štebi, ki se je največ ukvarjala prav z ženskimi poklici, je ugotavljala, da se med gospodarsko krizo ženskam omejuje pravica do plačanega dela (uvedba delnega celibata za učiteljice, odpuščali tiste, ki so se poročale z neučitelji). Vsa ženska društva so protestirala proti temu in zahtevala da imata poročena in samska ženska enako pravico do plačanega dela kot moški in enake delovne pogoje (Budna Kodrič 1994: 1243–1244).

Slovensko žensko društvo se je borilo tudi za zaščito socialno ogroženih in za izenačenje nezakonskih otrok z zakonskimi. V tem pogledu je zahtevalo podelitev draginjskih doklad tudi nezakonskim materam, pravico dedovanja nezakonskih otrok za očetom in ureditev drugih razmer. Dotaknile pa so se tudi vprašanja legalizacije splava. Leta 1933 so v razpravah na to temo podprle le točko, ki pravi, da odprava ploda ni kazniva, če se ugotovi, da je oploditev posledica posilstva ali da bo otrok telesno ali duševno poškodovan (Budna Kodrič 1994: 1245–1246).

Kljub precejšnjemu trudu pa je bilo med leti 1900 in 1941 uresničenega malo tistega, kar so ženske v tem obdobju na Slovenskem zahtevale. Vzroki so bili v socialni in politični razcepljenosti, etničnih razlikah, mnoge ženske so bile vpletene v tradicionalne okvire patriarhalne družbe, ki so zavračale vsakršno organiziranje. Pomembno je bilo le to, da so se ženske uspele prebiti v javnost. To jim je z leti prineslo določeno stopnjo avtoritete in prav Slovensko splošno žensko društvo je bilo tisto, iz katerega je zraslo bolj ali manj vse predvojno feministično gibanje (Budna Kodrič 1994: 1246).

Edina politična stranka, ki je podpirala žensko gibanje, so bili socialni demokrati. Ti so se zavzemali za občo, enako in neposredno volilno pravico za oba spola (ne pa tudi za enako plačilo za enako delo). Bili so mnenja, da bo rešitev ženskega vprašanja prišla iz njihovih krogov in zato se jim boj za njihovo enakopravnost ni zdel potreben (Budna Kodrič v SZD 2003: 37).

3.3.2 Feministične literarnovedne raziskave

Katja Mihurko Poniž (Jezik in slovstvo, let. 50 (2005) št. 1–2: 87–95) v svoji razpravi analizira dotedanje feministične literarnovedne raziskave. V literarni vedi se pojavlja več oznak, ki pa so včasih tudi sinonimi. V tuji literaturi se je najbolj uveljavil izraz feministična literarna veda, ki označuje raziskave o literaturi pisateljic, raziskave o podobah ženskosti in teoretične študije o konceptih ter problemih, ki se pojavljajo ob vprašanju spolne razlike. Drug izraz, ki se pojavlja, pa je izraz ženske (literarne) študije. Tomo Virk (*Moderne metode literarne vede*) ta dva pojma označuje kot sinonima. Uporablja pa se tudi skupni izraz feministična literarna veda. Posebnost te vede je, da uporablja metode in pristope tradicionalne literarne vede, vendar pri tem izhaja iz lastne izhodiščne pozicije, da nobeno raziskovanje ni ideološko nevtrarno.

Prva, ki je pisala o zaznamovanosti pisateljic in njihovih del s svojim spolom, je bila Silvija Borovnik (*Pišejo ženske drugače?*, 1995), ki si je ta problem zastavila kot osrednje vprašanje svoje doktorske disertacije (*Ženska kot lik in ustvarjalka v slovenski pripovedni prozi osemdesetih let*).

Najpomembnejše delo, ki je v okviru feministične literarne teorije nastalo na Slovenskem, je delo Valerije Vendramin: *Shakespearove sestre: feminizem, psihoanaliza, literatura*, ki je izšla pri založbi Delta. Pri tej založbi pa je izšla tudi knjiga Katje Mihurko Poniž *Drzno drugačna. Zofka Kveder in podobe ženskosti*, v kateri so pristopi feministične literarne vede vključeni v raziskavo o prvi poklicni slovenski pisateljici.

Feministična literarna veda je razmeroma nova usmeritev v literarni vedi. Pojavljati se je začela ob koncu sedemdesetih in začetku osemdesetih let 20. stoletja, za predhodnici pa veljata Virginia Woolf in Simone de Beauvoir. Glavne predstavnice feministične literarne

vede so Kate Millet, Mary Ellmann, Toril Moi²¹, Sandra Gilbert, Susan Gubar, Barbara Johnson, Helene Cixous, Julija Kristeva.

Oznaka feministična literarna veda se velikokrat sinonimno uporablja za ženske študije, ki v humanističnih disciplinah predstavljajo predvsem tematsko razširitev znanstvenega interesa, pri čemer uporabljajo različne metode. Kljub raznolikim metodam in zelo široki definiciji pa ženske študije predstavljajo zelo pomembno smer v sodobni literarni vedi. Ženske študije so primer teženj v sodobni literarni vedi, ki uporablja metodološki pluralizem (semiotika, kulturni materializem in novi historizem), navezuje pa se zlasti na poststrukturalizem in dekonstrukcijo (Virk: 1999: 239).

Feministična literarna veda se pri raziskovanju osredotoča na žensko perspektivo oziroma na ženski vidik. Žensko obravnava kot bralko ali kot pisateljico, ukvarja pa se tudi z odkrivanjem pozabljenih avtoric ter njihovih literarnih del. Prva usmeritev feministične literarne vede so študije, ki obravnavajo žensko kot bralko, se zavzemajo za način branja, ki ga ne bi usmerjala ideologija. Ženska bralka tako ne more upoštevati zgolj estetskih kvalitet teksta, če je literarno delo z njenega (ženskega) vidika moralno in ideološko sporno. Študije ženskih podob so pokazale, ki se ukvarjajo z upodobitvami ženskih likov v literaturi, so pokazale, da so ženske prikazovane stereotipno, in sicer v podrejeni vlogi, kar ustreza duhu patriarhalne ideologije. Druga usmeritev feministične literarne vede pa obravnava žensko kot pisateljico, zanimajo jo izključno dela pisateljic (Virk: 1999: 240).

Elaine Showalter²² uporabi pri tem termin ginokritika, ki se ukvarja z zgodovino, temami, žanri ter strukturo literature, katere avtorice so ženske. Avtorica je mnenja, da mora feministična raziskovalka predvideti, da tekst, ki ga je napisala ženske, zavzema povsem drugačen status od moškega teksta. Edini problem feministične kritike je ta, da se osredotoča na moške. Ginokritika se osredotoča na znova vidni svet ženske kulture in tako je povezana s feminističnimi raziskavami zgodovinske, antropološke, psihološke in sociološke aspekte ženskega teksta. Feministična kritika je za avtorico pravzaprav način interpretacije (Moi

²¹ V svojem delu *Politika spola/teksta* je predstavila obe osrednji veji feministične literarne teorije, anglo-ameriško in francosko, s podrobno razpravo o najznačilnejših predstavnicah obe strani. Njen poglobljen namen je bila razprava o metodah, načelih in politiki znotraj feminističnega raziskovanja književnosti (Moi 1999: 9).

²² Elaine Showalter je ena najpomembnejših ameriških feminističnih literarnih kritikark.

1999: 84–87). Tretja usmeritev literarne kritike pa se ukvarja z odkrivanjem pozabljenih, prezrtih in zamolčanih avtoric ter literarnih del, ki so jih napisale ženske, in njihovo vključevanje v literarni kanon (Virk 1999: 241).

4 ANALIZA FINŽGARJEVIH DEL V PRIMERJAVI S SPLOŠNIM POLOŽAJEM ŽENSK NA SLOVENSKEM

V prejšnjem poglavju sem predstavila osnovne pojme, ki so pomembni za nadaljnjo razumevanje diplomske naloge. Izvedeli smo, da so temelji neenakosti po mnenju radikalnih feministk v sami biološki družini in v patriarhalni ureditvi družbe. Po mnenju liberalnih feministk je neenakost posledica lastništva sredstev, ki so v večini v moški lasti, izvor neenakosti pa je tudi na delovnem mestu, kjer ženske nimajo enakih pravic kot moški.

Osrednje poglavje je razdeljeno na tri glavna poglavja. V prvem analiziram ženske like v družini, in sicer položaj ženske kot zakonske žene in kot gospodinje. V drugem analiziram ženske like kot matere, pri čemer me zanima položaj zakonskih mater in nezakonskih mater. V tretjem poglavju pa analiziram ekonomsko slabši položaj žensk, kjer predstavljam položaj ženske kot služkinje, učiteljice in drugih zaposlenih žensk.

4.1 ŽENSKE SO BILE NEENAKE V DRUŽINI

To poglavje je namenjeno analizi položaja žensk v družini. Analizirala bom lik ženske kot zakonske žene in gospodinje ter matere in ženske kot hčere v odnosu do svojega očeta in matere. Ženske kot žene in matere bom obravnavala posebej, saj mati ni bila nujno tudi žena. Poglavje o nezakonskih materah bo torej ločeno. Prvi del analize bo namenjen položaju teh žensk na Slovenskem, drugi del upodobitvi teh žensk pri Finžgarju, v tretjem delu pa bom podala skupne ugotovitve celotnega poglavja.

Preden začnem obravnavati ženske v družini, bi rada povzela še Trstenjakovo misel o družini, ki nekako sovпада z obliko družine, ki jo srečamo v Finžgarjevih delih v prvi polovici 20. stoletja, in predstavlja lik ženske, kakršno si je družba v tistem času predstavljala, ženska kot mati in gospodinja. *»Nekoč je družina zadostovala sama sebi, bila je ne samo dom, ampak tudi šola, službeno mesto, hranilnica, posojilnica, poklicna in zakonska svetovalnica ter posredovalnica, bila je zavarovalnica za bolezen in starost, bolnišnica in dom onemoglih. Stika z javnostjo je imela malo, če pa že, ji je bilo to v breme. Zakon je bil dejansko nekakšna kletka, v kateri je imel mož svojo ženo oziroma meter svojih otrok tako rekoč zaprto. Obveljati je morala volja moža, žena pa je bila gospodinja, služkinja, ki je podpirala tri, včasih celo štiri vogale v hiši. Ona zato ni mogla nikamor in stik z družbo je vzdrževal on. Če je imela kje glavno besedo žena, ali da je bila bolj izobrazena od moža, je to za moža pomenilo sramota. Živela sta pač v prepričanju, da tako mora biti, ker je to navada iz starih časov, a pri tem nista videla, da se med njima vije neprehodna meja«* (Trstenjak 1994: 14, 98).

4.1.1 Ženska kot zakonska žena in gospodinja

V ideologiji o mestu žensk naletimo na trditev, ki velja za mit o tem, kje je ženski mesto: »*Le ženske so gospodinje, so vselej bile gospodinje ali to zmorejo biti*« (Ann Oakley 2000: 169).

Ann Oakley²³ (2000: 11) gospodinjjo opisuje kot žensko, ki »opravlja gospodinjska dela. Gospodinja je ženska, ki vodi svoje gospodinjstvo; je gospodarica družine; gospodarjeva žena. Značilnosti vloge gospodinje v postmoderni družbi je, da je ta vloga dodeljena izključno ženskam, ne pa odraslim obeh spolov, da je povezana z ekonomsko odvisnostjo, ima status nedela, ni pravo, produktivno delo in je primarna vloga ženske.«

Nadalje Ann Oakley (2000: 13, 14) opredeli tri vidike ekonomije gospodinjskega dela. Gospodinja sama ne proizvaja blaga, temveč skrbi s svojim delom za druge, da se ti ukvarjajo s pridobitno ekonomsko dejavnostjo. Namesto, da bi bila produktivna, je gospodinja glavni porabnik v družini in sredstva za svojo porabo v glavnem nakupi zunaj doma. Delo gospodinje ne velja za delo, saj zanj ni plačana, niti ne more zahtevati kakršne koli denarne pomoči ali nadomestila. Vprašanje, ali gospodinjsko delo je delo ali ni, je stalna tema pri analizah položaja gospodinj.

Do leta 1914 je v svetu veljalo, da je gospodinjsko delo edina zaposlitev poročenih žensk, leta 1911 je bila zaposlena le desetina poročenih žensk. Razloge za to lahko najdemo v moralnih razlogih, saj naj bi delo zunaj doma škodilo ženskemu zdravju, posledica česar je zanemarjanje doma in družine, glavni razlog pa je bil predvsem v tem, da je žensko delo zunaj doma v nasprotju s »splošno« delitvijo dela med spoloma. Prehod vloge gospodinje od rokodelskega dela k storitvami se je začel ob koncu 19. stoletja. Zrasle so številne nove tovarne, v katerih so se lahko zaposlile ženske, delati pa so začele tudi v uradih. V letih pred prvo svetovno vojno in po njej je še vedno prevladovalo mnenje, da je ženska odvisna od moža. A vendar se je položaj žensk počasi izboljševal in dobile so vedno več legalnih in političnih pravic. Tudi prizadevanje, da bi ženske združile vlogo gospodinje in vlogo produktivne delavke, je bilo vse večje. Te spremembe delitvi zaposlovanja po spolu pomenijo spremembe v vlogi ženske. Industrializacija je imela za žensko velik pomen: postale so ekonomsko odvisne od moških, obenem pa gospodinjsko delo in skrb za otroke ločile od drugega dela (Oakley 2000: 57, 70–73).

²³ Ann Oakley sodi med najbolj eminentna imena sodobne britanske sociologije in je avtorica številnih knjig s področij ženskih študij in sociologije družine.

Tudi za slovenske gospodinje v prvi polovici 20. stoletja velja podobno. Kot bomo videli v nadaljevanju poglavja, so se tudi slovenske gospodinje zavzemale za izenačitev gospodinjskega dela z drugimi deli, za plačilo njihovega dela, enakopravnost z možem.

4.1.1.1 *Položaj zakonske žene in gospodinje na Slovenskem*

V tem poglavju bom prikazala splošen položaj žene in gospodinje. Pri tem se bom oprla predvsem na takratne ženske časopise oziroma ženske, ki so v njih objavljale nasvete, kako naj žena in gospodinja delujeta v družini, kakšne naloge imata in pa seveda tudi njihovo kritiko tedanjega položaja žensk. Pregledala sem časopise od preloma 19. stoletja naprej, in sicer *Slovenko*, *Ženski svet* in *Ženski list* ter povzela iz njih glavne ugotovitve, kakšna naj bi bila ženska kot zakonska žena in gospodinja v tistem času.

Družba je ženski v prvi vrsti namenila, da bo žena in mati, oseba, ki se bo ukvarjala izključno samo z gospodinjstvom, skrbela za moža in otroke. V nasprotju s tem pa je prav ta družba zaradi slabih socialnih razmer in nizkih plač žensko pognala iz hiše in porušila idilo toplega doma. Prisilila jo je v službo, a ji pri tem ni dala možnosti, da se na to pripravi, niti ji ni dala za enako delo enakega plačila kot moškemu.

Neenakopravnost moža in žene je osnovna značilnost predpisov zakonskega prava Občega državlanskega zakonika (ODZ) iz leta 1811. Vsi pravni predpisi zakonskega in družinskega prava nosijo na sebi značilnost moževe oblasti nad ženo. Žena je po duhu teh predpisov slabotno bitje, ki se v življenju ne znajde, mladoletna in na pol odgovorna, laže podleže napakam in je bolj lahkomiselna kot moški, skratka bitje, ki potrebuje »močnejšo roko«, ki jo bo vodila skozi življenje. V gospodarstvu mož vodi, žena mu le pomaga (Prokop - Kulenović 1946: 12–16).

Na prelomu 19. stoletja lahko v *Slovenki* (1897: št. 14. 4–5) beremo članke o ženski kot gospodinjji. Če je gospodinjstvo zanemarjeno, se mož začne odvrčati od doma in žene. Ker pa je gospodinjstvo zahtevno delo, so morali dekletom nameniti primerno izobrazbo, kajti ženska je lahko doto, ki jo je prinesla v hišo, zaradi zanemarjanja gospodinjstva zapravila. V

družinah dote niso razumeli kot ženin denar, temveč kot plačilo možu. Mož je steber in počelo družbenega življenja in naloga žene je, da ga zadovolji, tako da ji je mož hvaležen. Žena ne sme očitati možu nehvaležnosti, vendar pa iz tega ne sme izhajati, da je žena služkinja možu.

Dve leti kasneje v *Slovenki* (1899: št. 21. 488) že beremo o emancipirani ženski²⁴, ki se v nasprotju z moderno žensko zaveda svojih dolžnosti, zato se ni bati, da bi se vloge moških in žensk zamenjale. Moderna ženska zapravlja moževo premoženje in med prostim časom sprehaja psa, emancipirana ženska pa svoj prosti čas porabi za gospodinjstvo, zaveda se resnosti zakona in želi biti popolna. Poroči se iz ljubezni, otroci pa so dar, za katere živi neumorno noč in dan. Takšna ženska tudi zna pomiriti moža, ki ji nesrečen zaupa svojo zaskrbljenost, zna pa mu tudi očitati lenobo, nesposobnost in nevednost.

»Pravi poklic žene je v družini in samo v družini bo našla svojo srečo,«²⁵ konservativno, a pogosto izrečeno frazo je na ustanovnem večeru *Slovenskega splošnega ženskega društva* (v nadaljevanju *SSŽD*), 29. septembra 1901, izrekla takrat mlada pisateljica Zofka Kveder (1878–1926). Veljala je za pisateljico, ki je najbolje poznala in tankočutno opisovala življenjske tegobe žensk tistih dni. Na predavanju se je lotila aktualnega ženskega vprašanja: ženske emancipacije. Menila je, da je pri tem veliko zmede, saj večina moških žensko željo po izobraževanju in samostojnosti jemlje kot omejevanje svojih pravic. Vendar tukaj ne gre za izenačenje z moškimi, saj se ženska ne namerava odreči lastnostim svojega spola. Da bi ženske lahko odigrale svojo življenjsko vlogo, ima ženska kot soproga in mati vso pravico zahtevati enakopravnost z moškim. Treba jih je seznaniti z življenjem, kot je v resnici. To pa je naj bi bila prva naloga izobraževanja. Emancipirane ženske ne smejo prezirati in sovražiti moških, ampak si morajo njihovo spoštovanje prislužiti. Tudi moški naj bi od izobraženih žensk imeli le korist, saj bi imeli ob sebi dobro in pametno sogovornico. A ženska ne sme pozabiti na gospodinjstvo, saj sta red in čistoča le dve od ženskih odlik, vendar naj ne bi živele zgolj za gospodinjstva dela. Na družbo bi lahko ženske vplivale preko svojih družinskih članov ali pa posredno prek vsakodnevnih stikov. Po njenem mnenju družina ni le skupnost, »kjer se otroci rode in dresirajo in kjer se mož dolgočasi, ampak bo družina središče in vir najplemenitejšega in najlepšega duševnega uživanja«. Prav dvig kakovosti družinskega

²⁴ Ženska, ki si prizadeva za žensko emancipacijo, pridobitev enakopravnega položaja žensk z moškimi (SSKJ 2008: 427). Ženska emancipacija se nanaša na družbeni položaj žensk, zlasti tistih, ki so zaposlene in samostojne.

²⁵ Zofka Kveder, 1901.

življenje pa naj bi bil po njenem mnenju eden od ciljev ženskega gibanja in ženske emancipacije (Zemljič 2003: 97–99).

V *Slovenski gospodnji* pa leta 1908 beremo o odnosu moža in žene. Po zakonskih določbah sta enaka v svojih zakonskih dolžnostih in pravicah, biti morata enako zvesta in vdana. Ženska in mož, ki vesta, da ne moreta imeti otrok, naj se ne poročata. Mož je glava družine in ima dolžnost skrbeti za lastno, ženino in drugo premoženje. Žena dobi priimek moža in uživa pravice njegovega stanu, obvezana je pomagati možu. Vse premoženje, ki ga dobivata v zakonu, pa je last moža.

Vekoslav Šumenjak pa v članku v *Slovenski gospodnji* (1911, leto VII, št. 1) o slovenski ženi piše naslednje: »*Slovenska žena ima po mojem mnenju ne le kot mati in družica slovenskega moža, ampak tudi kot gospodinja razven vzgojevaljske dolžnosti še tri glavne dolžnosti; ona mora skrbeti in se z vsemi močmi truditi za to, da bi bili položeni in utrjeni gmotni temelji narodnega blagostanja, da bi se širila skupno z domovinsko ljubeznijo prava humanost in da bi se ukoreninila in razvila povsod v vseh vrstah prava omika in izobrazba.*«

V *Slovenki* iz leta 1919 (leto 1. 20–21) Jožef Gostinčar v svojem članku piše o ženskih nalogah in pravicah. Ženski je v družbi dana najvažnejša vloga, in sicer vzgoja otrok. Ta naloga je za družbo tako pomembna, da bi morala zadostovati za vse druge pravice v družbi. A poleg te ima ženska še mnogo drugih nalog, predvsem gospodinjstva dela. Njena skrb je skrb za družino in red v hiši. Gorje ženski, ki se te svoje naloge ne zaveda. Vendar pa naj bi ženske v tistem času že zasedle nekatera mesta, ki so bila prej rezervirana samo za moške (zdravnice, uradnice, učiteljice, sprevodnice ...). Tako so ženske začele zahtevati tudi druge pravice, ki sovpadajo z njihovimi dolžnostmi, in so torej same po sebi upravičene. Pravi tudi, da sedaj, ko imamo svojo državo, moramo tudi poskrbeti, da dobi ženska vse pravice, ki ji pripadajo kot državljanki, materi, vzgojiteljici in delavki.

Leta 1926 so v *Ženskem svetu* naredili obsežno anketo o gospodinjstvu, s katero so skušali ugotoviti odnos med ženo in možem. Glavna tema ankete je bila, kako obdržati moža doma. Problem je bil tudi, da ženske nikoli ne naredijo prav; če preveč skrbijo za red, odženejo moža od hiše, a odženejo ga tudi, če premalo skrbijo zanj. Mož mora ostati poglavar družine, saj bi

ženske izgubile vso privlačnost, če bi imele moža v oblasti. Mož zahteva postrežbo in zabavo, zato naj mu oboje nudi ženska doma. A tega mu ne more dati ženska, ki je nervozna, jadikuje in pridiga. Ženino veselje daje možu veselje do življenja in pogum za prihodnost. Dobra gospodinja ne dela od zore do mraka in leže utrujena spat. Ima si pravico vzeti tudi prosti čas. Od žene je odvisno, ali ima raj ali pekel. Delo mora žena opraviti, medtem ko moža ni doma, da ima kasneje čas za daljše pogovore z možem. Žena naj se ne dela, da je učena, naj pa razume vse teme, četudi jo dolgočasijo. Mož in žena sta lahko prijatelja le takrat, kadar se pogovarjata o vseh stvareh, tudi poklicnih.

V *Ženskem svetu* (1927: 121) so objavljale članke tudi gospodinje same. Tu je eden od mnogih: *»Poročila sem se mlada, mati, ki je bila sama sramežljiva, me ni nikoli poučila o zakonu. S prvim otrokom so se začele eksistenčne težave. Mož je bil državni uradnik z nizko plačo. Rodila sem drugega otroka in komaj smo shajali. Zaposlila sem se in delala dolgih 21 let nepretrgoma. Medtem sem rojevala otroke, ki so zbolevali in umirali. Po vojni sem službo izgubila. Otroci so šli za kruhom, mož v pokoj in sedaj čita liste, hodi v kavarno in si dobi znanke za razgovor. Jaz pa sem delala celo življenje preko svojim moči in namesto, da bi danes uživala sadove svojega truda, sem ostala brez vsega. Še vedno delam od jutra do mraka, s pospravljanjem stanovanja, kuhanjem in likanjem in z vsem, kar je treba v hiši, dokler ne bom cepnila nekega dne na tla kot izmučen fjakarski konj. Ženska je obsojena na suženjstvo. To kolo ženskih dolžnosti se vrti že od nekdaj in se bo vrtelo do konca sveta. Žena in mati, ki ljubi svojo družino, ne sme in ne more drugače kot žrtvovati se zanj do zadnjega svojega vzdih, s svojo zadnjo kapljo krvi.«*

Velika sprememba v odnosu zakonov do družine in ženske pa se je zgodila po drugi svetovni vojni. Nova ustava je dala tudi nove zakone in ženske so postale enakopravne na vseh področjih gospodarskega, državnega in družbenega življenja. Vendar pa ta problem nikakor ni bil rešen enostavno, saj je bilo mnogo žensk brez izobrazbe in drugega kot skrbeti za dom niso znale. Kasneje je število izobraženih žensk naraslo in ženske niso bile več le gospodinje in žene, podrejene možem, ampak ženske, ki so se udeleževale na vseh področjih družbenega življenja (Prokop - Kulenović 1946: 20–21).

Kaj lahko rečemo za te ženske? So upravičeno pokorne možu, je to njihova edina vloga ali se mu lahko uprejo? Žensko so skozi zgodovino na dom priklepali razni rituali, šege in navade, pregovori in druga sporočila, ki so prehajali večinoma iz roda v rod in so delovali kot nenapisana pravila, ki se jih je bilo treba držati (Leskošek 2002: 70). Dvojna merila za moške in ženske so veljala že na začetku 20. stoletja ali še dosti prej. On odloča, ona pa mora te odločitve spoštovati. Takrat so se ženske borile za popolno enakopravnost med možem in ženo. Članek *Žena in zakon*, objavljen v *Ženskem svetu* (1927, št. 8: 245), uvodoma govori o ženski neodvisnosti in svobodi, kasneje, ko pa govori o zakonu, pa se hote ali nehote nanaša na klasično podobo ženske. Dober zakon naj bi bil tisti, v katerega vstopata dva, ki se ljubita in razumeta. Ženska naj v zakon prinese dobro srce, pridne roke, razum, modrost. Ženska naj bo možu žena, ljubica in prijateljica, gospodinja in vzgojiteljica ter mati svojim otrokom. Za moža mora biti popolna, ne sme pa prekoračiti meje estetike, ker lahko zaide v perversnost. Mož ji bo zvest le, če mu bo vse življenje ostala idealna ljubica, zato mu ne sme odrehati telesnega zblížanja, ki je naravna potreba in ohranja potomstvo. Možu mora stati ob strani, se mu prilagoditi v »mišljenju in stremljenju« (Leskošek 2002: 107–111).

V. Leskošek nadalje piše o vlogi ženske kot gospodinje, kako se je od 18. stoletja naprej spreminjal pogled na žensko kot gospodinjo. Gospodinjstvo je bilo ena najpomembnejših tem vse do druge svetovne vojne. Na materinstvu in gospodinjstvu temeljita vsa ideologija in ekonomije ženske podreditve moškemu. Gospodinjstvo je bil poklic ženske, gospodinje so imele svoj lasten časopis, izhajale so številne knjige, organizirali so izobraževalne tečaje, ustanavljali so celo šole, z namenom, da bi ženske še bolj vestno opravljale gospodinjstva dela. Vsa organizacija je temeljila na prepričanju, da lahko le vestna gospodinja doma obdrži svojega moža. Za razpad zakona je krivo izključno pomanjkanje gospodinjstvenih spretnosti žene. Vendar je bila realnost žensk povsem drugačna. Tragična in hkrati usodna, o čemer pričajo zgodbe, objavljene v reviji *Ženskem svetu*²⁶ tudi dvajset let kasneje v članku *Gospodinja dela od jutra do večera ne le z rokami, ampak tudi z razumom in srcem*. Poleg osnovnih gospodinjstvenih del mora tudi družino, predvsem otroke, tudi nahraniti, obuti, obleči, ohraniti jih zdrave, poleg tega pa voditi tudi domačo ekonomijo, zato je gospodinjstvo težak in odgovoren poklic. V prvi vrsti pa mora biti gospodinja tudi dobra kuharica, ki kuha z ljubeznijo, razumom in veseljem. Druga lastnost gospodinje je snažnost in redoljubnost, kajti

²⁶ 1923: 15, 1925: 46, 1926: 345–349.

le v snažnem stanovanju je doma družinska sreča. Znati mora negovati bolnika in njena najlepša vloga je vloga vzgojiteljice. Za vse to pa so potrebne gospodinjske šole. Usoda družine je odvisna od nje, zato je ona v svojem življenju vredna spoštovanja ali pa ne. Ona daje življenje, ki ga ne živi sama, drugi pa sprejemajo. Biti mora tudi fizično in duševno dobro ohranjena za moža, dovzetna za vsako njegovo razpoloženje.

Na podlagi zgoraj navedenih člankov lahko ugotovimo, da sta bili ženski dani dve zelo pomembni vlogi, in sicer na eni strani vloga matere, na drugi strani pa vloga gospodinje. Ženska naj bi se poročila iz ljubezni, otroci naj bi bili božji dar. Skrbeti je morala za red in čistočo doma, kajti zanemarjeno gospodinjstvo je moža odvrčalo od družine in to je lahko pripeljalo do ločitve. Za ločitev oziroma razpad zakona so bile torej krive žene, saj niso dovolj dobro skrbele za dom. Poleg skrbi za dom in otroke pa so morale biti ženske še dovolj izobražene, da so lahko poslušale moške o njihovem delu, mu znale svetovati, a na drugi strani so mu lahko očitale tudi lenobo in nesposobnost. Po zakonskih določbah sta enaka v svojih zakonskih dolžnostih in pravicah, mož je glava družine in skrbi za celotno premoženje, žena pa je obvezana pomagati možu. Ženske so se ves čas borile za enakopraven položaj z možem, a vendar so vsa ta tako rekoč nenapisana pravila dajala moškim večje pravice in znatno boljši položaj v družini.

4.1.1.2 Motiv ženske kot zakonske žene in gospodinje pri Finžgarju

Dela, ki prikazujejo žensko kot zakonsko ženo in gospodinjo, so: *Beli ženin*, *Strici*, *Pomlad pod oknom*, *Na rodno grudo*, *Blagajničarka Vanda*, *Sibirija*, *Gostač Matevž*.

Idilični zakoni so prikazani v luči bolečine – smrt, alkohol (*Na rodno grudo*, *Blagajničarka Vanda*, *Boji*, *Zažarela je zvezda*), z odhodom od doma (*Dekla Ančka*), ali teža družinskega razdora (*Strici*). Urejena zakonska zveza ima pri Finžgarju posebno podobo. Kot središčni problem se pojavlja v *Belem ženinu* in deloma tudi v *Stricih*. Zakon pojmuje kot enkratno, nepreklicno in samo eno zvezo med moškim in žensko. Ta zveza prinaša srečo tudi v trdih življenjskih okoliščinah, če je vezana na ljubezen in v tem primeru je partner nezamenljiv, ker vezi ne more nihče pretrgati. Samo eden je pravi, vse drugo je zmota.

Najdemo pa tudi štiri dela, *Pomlad pod oknom*, *Blagajničarka Vanda*, *Sibirija in Beli ženin*, kjer mož izkorišča²⁷ svojo ženo in obupuje nad življenjem oziroma ima svoje načrte, kako bo obogatel, da mu ne bi bilo treba več delati. Nezdrave zakonske razmere so večinoma posledica neprimernih družbenih razmer, v katerih se znajdejo njihovi nosilci. Sprva idilični zakoni zaradi težav, v katere zaide mož, propadejo.

V prejšnjem poglavju smo videli, kakšen je bil položaj žen in gospodinj na Slovenskem. Od konca 19. stoletja naprej so od ženske pričakovali, da bo mati in gospodinja. Da bo skrbela le za dom in družino. Obenem pa jo je taista družba bodrila, naj zahteva enakopravnost z možem in naj ne bo več pod njegovo oblastjo.

Kaj pa Finžgarjeve ženske? Koliko žensk je bilo takih, ki so se imele za gospodinjjo in so to tudi ostale vse življenje, ne da bi pomislile, da bi lahko bile kaj drugega? Koliko je žensk, ki so pod moževo oblastjo in so v družini v podrejenem položaju? Se je katera od žena zaposlila in ni več le gospodinja?

Žensko v vlogi gospodinje, ki to ostane vse življenje in to svoje poslanstvo (poleg materinstva) sprejema kot edino vlogo v življenju, najdemo v črticah *Pomlad pod oknom*, *Na rodno grudo* in povestih *Strici*, *Boji* ter *Gostač Matevž*.

V črtici *Pomlad pod oknom* ima glavno vlogo gospodar Janez Trdina, ki vse svoje prihranke zapije v gostilni. Žena je gospodinja, kakršno je pričakovala družba okoli leta 1910. Skrbela je za moža in otroke, gospodinjstvo, prevzela pa je tudi moška dela okoli hiše. Pa vendar bi za moža težko rekli, da je glava družine in vse vaje ima v rokah žena, saj mož izgublja upanje na boljše življenje. Čeprav žena skrbi za vse doma, mož odhaja od doma. Težko rečemo, da sta si zakonca v tej črtici enakopravna. Kljub temu da je Trdina grobo ravnal z ženo, mu je ob smrti vse odpuščeno. Žena za svoje delo ni pohvaljena ali spoštovana, njeno življenje po smrti moža za pisatelja ni zanimivo.

²⁷ Žena mora poleg gospodinjskih del in skrbi za otroke opravljati tudi moška dela na polju in okoli hiše, mož pa lenari ali pa ves denar in čas porabi v gostilni. Sam se utaplja v idejah, da bo nekoč obogatel in da mu zato ni treba delati.

Tudi v povesti *Strici* najdemo lik ženske v vlogi gospodinje. Imamo namreč dve gospodinj, Štefo in Lucijo. Zanju bi lahko rekli, da sta ženski, kot je od njiju zahtevala družba in družina. Skrbeli sta za moža, otroke in gospodinjstvo. Lucijo mož Gašper že na poroki opiše z besedami »sama skrb in strežba je je« (ZD 1984: 391), kakor bi hotel reči, popolna gospodinja. Nakar mu sogovornik odgovori, »da bi le taka ostala« (ZD 1984: 392), torej ženska, ki ji je vloga gospodinje pisana na kožo. Po njeni smrti je vlogo gospodinje prevzela Štefa, ki »je rasla in gospodinjila« (ZD 1984: 422) in imela kopico otrok.

Polona (*Beli ženin*) je lik gospodinje in žene, ki je popolnoma podrejena možu, mož ima nad njo oblast, ona skrbi zanj in za gospodinjstvo. Kljub njenim besedam, »moža ume samo žena, pa nobena druga« (ZD 1984: 341), ki so ga pred poroko (Vrban se je poročil v drugo) očarale, je ni mogel sprejeti za svojo ženo, še manj pa za gospodinj. Polona je po njegovem zanemarjala gospodinjstvo (ni znala kuhati, pravilno postiljati postelje, peči kruha, mu čistiti čevlje), ker ni delala tako kot njegova prejšnja žena. Čeprav nad pokojno ženo ni nikoli vzdignil glasu in bil v pravi vlogi gospodarja, se je v drugem zakonu pokazala njegova nova plat. Sprejel je vlogo gospodarja in s tem moč nad ženo. Začel jo je grajati in učiti, ona pa je le poslušala. Če se je še tako trudila, bolj ga je odvrčala od sebe. Zanimiv je preobrat, ko se mu žena upre. Mož v tistem trenutku popolnoma onemi, o gospodarju ni ne duha ne sluha. Ves ponižen odide in od tistega dne se mu zdi žena še bolj tuja. To so bili tudi glavni problemi takratnih žena in gospodinj, naj so še tako pridno delale, moža niso mogle zadovoljiti.

V črtici *Sibirija* pa je ravno tako ženska tista, ki ima vajeti v rokah. Čeprav se je na začetku mož še trudil, da bi nekaj naredil za družino in si našel delo, je po začetnem razočaranju, ko nikjer ni bilo nič, dokončno obupal. Žena je prevzela vlogo gospodarja in iskala rešitev za preživetje družine. Moževa dolžnost skrbeti za ženo in otroke je tukaj povsem izgubila na pomenu. Žena je postala enakopravna z možem oziroma ji je mož »predak« glavno besedo, sam pa je raje storil samomor.

Podobna zgodba se odvija tudi v črtici *Na rodno grudo*, kjer je žena gospodinja in mati. Mož je gospodar, vendar v svojem delu kot kmet ne vidi več prihodnosti in odide v Ameriko. Za seboj pusti dolg, ki ga mora odplačati žena. Žena vse gospodarstvo grunta vzame v svoje roke

in se trudi odplačati dolg. Proti vsem nesrečam in rubežu se je borila sama, ob tem pa skrbela še za sina.

V noveli *Blagajničarka Vanda* je zakon med Vando in Žanom sprva srečen. Ponočevalska žilica mu ne da miru, zaplete se v nečedne posle in znova njegovo mišljenje usmerja alkohol. Zapletel se je s citrarico, ni se ji mogel upreti. Njegovo premoženje je šlo po zlu, trgovino so pa so zaprli. Vanda je bila ves čas zakona poleg žene in gospodinje tudi zaposlena. Vanda je bila na prvem mestu gospodinja in žena, vendar naj se je še tako trudila in skušala ustreči možu, mu tudi ona ni mogla (podobno kot Polona v *Belem ženinu*). Žane se je ob ženinem prigovarjanju, naj ostane doma, počutil kot ujet. Z besedami »Zapomni si, da sem jaz gospodar – jaz – in ženske me ne boste vodile!« (ZD 1980: 88) in »Ne boš mi gospodarila!« (ZD 1980: 91) je želel pokazati, da Vanda v družini nima besede in naj ga uboga. Vendar pa je ob tem vedel, da je Vando prizadel, a njegov ponos je bil premočan, da bi se ji opravičil. Želel je imeti oblast nad njo, kot opravičilo za svoje napake.

Za razdrtje zakona je v črtici *Zažarela je zvezda* kriv mož. Zapustil je ženo in vse svoje prihranke dal ljubici. Na božični večer se kesa, saj ve, da so njegovi otroci bos. Francko prosi odpuščanja in se vrne k nji.

Vloga gospodinje je prikazana tudi v zgodbi *Gostač Matevž*. Zgodba nazorno prikazuje moška in ženska dela²⁸. Žene so večinoma neimenovane, preprosto so gospodinje. Skrbijo za ognjišče, kuho. Gospodinja je prikazana zelo pozitivno, družina jo spoštuje, spoštovana je tudi od moških. Opravljale so tipična ženska dela: skrbele za gospodinjstvo, hišo, izbirale kozarja za pastirja koz, ob posebnih priložnostih (npr. poroka) pa tudi za vse drugo. Finžgar jih celo imenuje »matere gospodinje« (ZD 1986: 269) ali pa po priimkih kot, denimo, Novakulja (Novakova žena) (ZD 1986: 338), očetje so gospodarji. Ženska svojo vlogo kot gospodinja in mati sprejema kot nekaj samoumevnega in kot del svoje življenjske vloge. Po vsem tem lahko rečemo, da so edino v tej zgodbi ženske enakopravne z moškimi.

²⁸ Ženske so umivale in čistile leseno opravo, ribale pode, nosile pernice in posteljnino na zrak. Moški so se lotili skednja in mlatilnih podov, naredili so zalogo rezalnice za čez praznike, okrtačili živino, izpodkidali po hlevih in nastali v njih po vseh predelih suhe stelje. Gospodinje so imele zadrege na pretek. Bročile so pirhe, pekle pogačo in kolač, kuhale gnjati in klobase (ZD 1986: 268).

4.1.1.3 Končne ugotovitve poglavja

Da je gospodinjstvo edino žensko delo, lahko vidimo tudi pri Finžgarjevih zakonskih ženah, ne moremo pa to reči za vse ženske, ki jih bomo še obravnavali. Pri Finžgarju je gospodinja poročena ženska, ki pa je hkrati tudi mati. Te ženske niti ne delajo zunaj doma niti ne moremo reči, da so, razen Vande, to šolsko izobražene ženske. Vsekakor pa lahko potrdimo trditev, da je ženska v zakonu podrejena možu. To smo videli v zakonu Vrban in Polone (*Beli ženin*) ter pri Vandi (*Blagajničarka Vanda*). Za štiri ženske, Štefo in Lucijo v *Stricih*, Trdinova žena v *Pomlad pod Oknom* in žena v črtici *Sibirija*, ter ženske v zgodbi *Gostač Matevž* pa lahko trdimo, da so enakopravne z možem oziroma zasedajo v družini celo mesto gospodarja.

Mit, ki ga je v svojem delu podala Ann Oakley, torej velja tudi za Finžgarjeve ženske. V vseh delih, ki prikazujejo gospodinjstvo, je ta gospodinja ženskega spola. Moških gospodinj v Finžgarjevih delih ne najdemo. S to trditvijo se seveda povezuje tudi naslednja, da je gospodinjstvo edino žensko delo. Vse gospodinjice pri Finžgarju, Polona (*Beli ženin*), Lucija in Štefa (*Strici*), žena Trdine (*Pomlad pod oknom*), Vanda (*Blagajničarka Vanda*), žena (*Sibirija*) in mati županja ter Vidina mati (*Gostač Matevž*), so torej ženske in njihovo edino delo je gospodinjstvo.

Finžgarjeva dela opisujejo idilične zakone, ki je mišljen kot zakon iz ljubezni, v katerem sta oba enakopravna, mož skrbi za premoženje in delo okoli hiše, žena za gospodinjstvo in otroke. Žena zna možu prisluhniti, mož se k njej obrne po nasvet in skupaj se odločata o pomembnih družinskih zadevah (prvi zakon v *Belem ženinu*, zakon gospodarjev v *Gostaču Matevžu*). O takšnem položaju lahko preberemo tudi v ženskem časopisju tistega časa. Finžgar se je držal načela, da je ženska tista, ki skrbi za otroke in red v hiši, celo tega, da lahko ženska očita možu lenobo, nesposobnost in nevednost (*Pomlad pod oknom*). Na podlagi člankov (*Slovenka* 1897: št. 14. 4–5) bi lahko celo rekli, da je odnos Vrban do druge žene Polone (*Beli ženin*), ki kot gospodinja ni znala skrbeti za gospodinjstvo, po meri moža, potem je bilo Vrbanovo nezadovoljstvo popolnoma upravičeno. Kajti, če žena zanemarja gospodinjstvo oziroma zanj ne skrbi, to moža odvrča od doma in seveda tudi od nje. Finžgar

je torej od ženske pričakoval pokornost možu in družini. Tisto žensko, ki se je temu 'uprla', je kaznoval s slabim zakonom.

Vendar, ali bi za Finžgarjeve ženske res lahko rekli, da so one krive za slab zakon? Moj odgovor je 'nikakor ne'. V člankih beremo, da ženska možu ne sme očitati nehvaležnosti, vendar pa ne sme biti služkinja možu. Možu naj nudi postrežbo in zabavo, a to mu lahko da le ženska, ki ni nervozna, ne jadikuje ali pridiga. Kako naj bo žena, čigar mož popiva vse dneve (*Pod njenim oknom, Sibirija*), hvaležna možu? Upravičeno lahko taka žena možu očita nehvaležnost, celo lenobo. Ni ji treba biti služkinja svoji družini. Polona je ponudila Vrbanu (*Beli ženin*) vse, kar je želel, a je ni maral, ker ni bila taka, kot si je on želel. Njun zakon ni vezan na ljubezen, zato ne more biti srečen. Tudi Vanda (*Blagajničarka Vanda*) je svojemu možu dajala vso oporo in zabavo, a je vseeno odšel z drugo. Za tri zakone (*Pomlad pod oknom, Sibirija in Blagajničarka Vanda*) je kriv alkohol in nikakor ne ženska oziroma njena neskrb za gospodinjstvo. V črtici *Zažarela je zvezda* znova trpijo mati in otroci, žena mu lahko očita krivdo za bedo, ki jo trpi že tri leta. Njegove občutke, ko je spoznal, kakšno krivico je storil svoji družini, je Finžgar opisal z besedami: »V srcu je čutil grozno puščavo, kakor razdejanje na lepem polju, kakor gozd po orkanu. Nobene radosti, nobene luči, sama žalost in puščoba, sama bridka noč«²⁹

Finžgar je skušal prikazati položaj ženske, ki je bil nekako pričakovan za tisto obdobje, a vseeno bi lahko rekli, da so imele zakonske žene in gospodinje pri Finžgarju več pravic in boljši položaj v zakonu in družini kot ženske na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja. Finžgar je predvsem opisoval kmečke družine in na podlagi njegovih lastnih izkušenj (njegovi starši) so bile to družine, v katerih sta bila mož in žena enakopravna. Če pa je že prikazala razpad zakona oziroma slab zakon, je bil vzrok temu alkohol, nikakor pa ne žensko nedelo.

Finžgar nasprotuje poroki revnih ljudi, kar lahko beremo v *Gostaču Matevžu*, ko gospodar nasprotuje poroki svojega hlapca, saj ta nima dovolj za preživetje svoje bodoče družine. Izvor takšnega mišljenja lahko najdemo v njegovi mladosti, ko je kot otrok bogatega gospodarja, ki si je ta naziv pridobil s pridnim delom, opazoval primere slabega gospodarjenja, zapravljanja in nemoralnega obnašanja kmetov, kar se ni moglo končati drugače kot z gospodarskim in

²⁹ ZD 2 1980: 309.

človeškim propadom (ZD 1984: 486). Na podlagi tega lahko sklepamo, da je Finžgar najprej želel najti rešitev in hlapec je pridnim delom zasluži dovolj ter si tako omogočil poroko in življenje na svojem.

4.1.2 Ženska kot hči v odnosu do očeta

V tem podpoglavju bom prikazala še drugi položaj ženske v družini in sicer ženske kot hčere. Odnos očetov do hčera je bil v tem obdobju precej »zaščitniški«, če temu lahko tako rečemo. Odločali so, s kom se lahko poroči, s kom se lahko srečuje, kam lahko hodi, o njihovi izobrazbi. Vendar je kljub temu večina hčera odšla od doma (poroka ali služba).

Na začetku 20. stoletja je bilo splošno znano, da so bile družine patriarhalne, v katerih je vrhovno avtoriteto predstavljal oče oziroma gospodar zemlje in premoženja. Še v devetnajstem stoletju je veljalo, da so bile ženske tudi v družini v neenakopravnem in podrejenem položaju ter da jim v skladu z vrsto zakonov niti ni pripadal status odrasle osebe.

4.1.2.1 Položaj otrok (hčera) na Slovenskem

Družina in zakon sta bila stvar posameznika in država zanj ni skrbela, zato so družine živele, kakor so vedele in znale oziroma kolikor jim je pač dopuščal njihov gospodarski položaj. Posledica tega je bila velika umrljivost otrok – v letih od 1939–1941 je v Jugoslaviji umrlo 369.257 otrok oziroma vsak četrty (Prokop - Kulenović 1946: 5).

Otroku, ki se je rodil v tako družino, je bilo treba takoj vcepiti pobožnost, ponižnost, čistost, pokorščino, pridnost, zmernost, potrpežljivost, resničnost in bogaboječnost. Na prvem mestu pa je bila seveda ubogljivost otrok. Seveda je to veljalo tako za fante kot za dekleta, čeprav so velikokrat govorili tudi izrecno samo o fantih. Vprašanja o vzgoji deklet so se začela pojavljati šele proti koncu 19. stoletja, pred tem pa so bila dekleta obravnavana predvsem kot »keršanske device« in poudarek na ponižnosti ter podredljivosti je bil še močnejši (Puhar 2004: 105–106).

Statistika kaže tudi na veliko število podhranjenih deklet. Leta 1925/26 so v prevaljski osnovni šoli izvedli raziskavo o razvoju otrok in ugotovili, da je v teži in višini zaostajalo 42 odstotkov kmečkih otrok, 67 odstotkov rudarskih, 72 odstotkov delavskih otrok in 80 odstotkov obrtniških otrok. In dekletom se je godilo še slabše kot fantom. Karel Dobršek, ki je vodil anketo, je zapisal, da je razvoj deklet daleč pod normalno mejo in da je videti, kot bi »se teža gospodarskih razmer zvalila predvsem na ženski naraščaj /.../« (Puhar 2004: 114–115).

Nasilje nad ženskami in otroki je bil problem, o katerem se je govorilo premalo. Pretepanje in druge oblike domačega nasilja dolgo časa niso bili tematizirani. Pretepanje so povezovali zlasti z ženskami, ki živijo na dnu družbene lestvice, in z alkoholizmom moških. O nasilju je pisala Zofka Kveder v delu *Misterij žene* (1900), ki govori o ženskem trpljenju, krivicah in bolečini, tudi o domačem nasilju. V *Slovenskem narodu* so objavili nekaj kritik, v katerih so ji očitali, da moške vidi kot »smešne bestije in brutalne egoiste«, ženske pa kot mučenice, poosebljeno požrtvovalnost. Nasilje ni bila tema, ki bi jo bilo dovoljeno izgovoriti naglas, kaj šele, da bi o njej pisali v javnosti.

Po prenehanju izhajanja *Slovenke* (1897–1902) je tema o nasilju za nekaj časa poniknila, ponovno pa je o tej temi začel pisati *Ženski svet*. Nasilje nad ženskami in otroki je povezoval z alkoholizmom moških. Kljub temu da je bilo pretepanje razširjeno, je bilo to skrita tema. Sodilo je v polje domače zasebnosti, bilo je del ženske in otroške intime. Govorjenje o tem je grdo in žali ušesa, je menila moralna večina. Življenje je trdo in neizprosno, ustvariti si moramo izmišljeni svet, ki nam je v tolažbo pred usmiljenim vsakdanjim življenjem (Leskošek 2002: 111–116).

Učiteljski tovariš je leta 1907 pisal o deklicah, ki naj bi jih po končanem šolanju starši in učiteljice pripeljali v bralna in pevška društva. Tedanja bralna društva so poleg političnih in gospodarskih časopisov imela na voljo tudi ženskam primerna beriva, predvsem so bili pri tem mišljeni leposlovni časopisi. S tem bi mlada dekleta izobrazili in jim dali možnost, da v znanju prekosijo svoje vrstnike.

Slovenska krščanska pedagoška misel je večino svojih pogledov na vzgojo jemala iz svetopisemskih zgodb, v katerih imajo otroci položaj obvladanega družbenega dna.

Raziskovalci biblije so ugotovili, da je mogoče najti ogromno zgodb o žrtvovanju otrok, kamenjanju in pretepanju otrok, o spoštovanju in popolni pokorščini in ljubezni, ki so jo dolžni staršem. Zaman so iskali podatke, da ima otrok kakršne koli človeške pravice in morda celo specifične potrebe. Slovenskim pedagogom (duhovnikom in laikom) so bili najbolj všeč naslednji biblijski citati: *»Neumnost se trdo otroku srca drži, šiba ustrahovalka jo spodi; Ne prizanašaj svojim otrokom, da bi jim ne dal strahu. Ako ga tepeš s šibo, ne bo umrl; Komur se šiba smili, svojega otroka sovraži ...«* In pa seveda temeljna zahteva: Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in ti bo dobro na zemlji (Puhar 2004: 135–136).

Zelo zanimiv je tudi pogled na takšno ravnanje z otroki v Slovenki, ki je takrat veljala za zelo napreden list. Vsa leta izhajanja je namreč priporočala brezpogojno pokornost, ubogljivost na prvo besedo in seveda palico, če drugače ni šlo, ter odklanjala tako imenovano naturalistično vzgojo (Puhar 2004: 137).

Vendar pa nihče, ki je takrat pisal o vzgoji, ni priporočal surovega pretepanja. Govorili so le o treh pravilih, da naj ne bi pretepali premočno, da naj ne bi pretepali v besu in da naj bi otroke pretepali, dokler so še majhni. Kajti tepež otroka, starejšega od štirih let, je takrat pomenil razvajanost otroka (Puhar 2004: 139–140).

Angela Vode piše o vzgoji hčerke in zavedanju staršev vseh okoliščin, v katerih bo dorasla, in poznati vse možnosti, ki jo čakajo v življenju. Po njenem mnenju je bila takrat usoda dekleta drugačna kot v preteklosti in ni bilo nujno, da bodo starši lahko našli hčeri moža, ki bo skrbel zanjo. Dekle bo morale po isti poti kot fant, se boriti za svoje mesto pod soncem še bolj trdo in premagovati še več ovir. Zato morajo starši dekletu dati pogum. Svet ji ne smejo prikazati kot manjvreden, brezupen ali brezizhoden in njeno življenje ne kot trpljenje. Dekle morajo vzgajati tako, da se ne bo nikoli počutila manjvredne ali v podrejenem položaju, temveč bo pogumno stopila na življenjsko pot in se s poštenim delom uveljavila v družbi (Vode 1999: 81).

4.1.2.2 Motiv hčere pri Finžgarju

Finžgar o odnosu očetov do svojih hčera piše spoštljivo. Očetje imajo radi svoje hčere, te imajo rade njih in jih spoštujejo, kot se je takrat pričakovalo od njih. Opisuje torej pričakovano ponižnost in podredljivost očetu kot glavi družine. Kako pa so očetje v Finžgarjevih delih vzgajali hčere? Je bila pri njih tudi palica vzgojni ukrep, kot se je v družbi takrat svetovalo? Ali so jim očetje omogočili izobraževanje in s tem uveljavitev v družbi? Kaj pa odnos mater do hčera?

Ponižnost hčere in podredljivost očetu najdemo v povestih *Oče je oče*, *Beli ženin*, *Boji*, *Gostač Matevž* in *Strici*. Zalka (*Oče je oče*) je živela sama z očetom in oče je bil ponosen nanjo, da je izobraženo dekle, ki mu lahko veliko pomaga pri delu. Njun odnos pa je skrhalo očetova romanca z Lojzko. Med njima ni bilo več pogovorov kot nekoč, samo še gole besede, ki so ju oddaljevale. Tudi Zalkina zveza z zdravnikom Bojnikom očeta ni motila, čeprav ji je ob zaroki Bojnika z drugo žensko, rekel, naj jo bom sram, ker se mu je nastavljala. Ponižnost hčere do očeta pa se pokaže v besedah, ko jo oče nehote napodi od doma in mu hči odgovori: »Ne pustim in ne zapustim vas nikoli« (ZD 1980: 247). Po tem pogovoru, je hči vso energijo usmerila v skrb za dom in očeta. Šele takrat je oče spoznal, »kaj mu je hči« (ZD 1980: 248).

Ponižni hčeri sta tudi Polonica v *Belem ženinu* in Francka v *Bojih*. Polonica je bila edina od petih Vrbanovih hčera, ki je po očetovi poroki ostala doma in skrbela zanj ter za njegovo novo ženo. Oče je bil do nje strog, ker je tudi zanjo pričakoval, da bo takšna gospodinja kot pokojna Polona. Nanjo je bil sicer ponosen, a tega ji ni povedal nikoli. V tej zgodbi je torej odnos očeta in hčere sicer ponižen, a vendar spoštljiv z obeh strani. Zgodba o Francki pa je povsem drugačna. Očeta Goloba je hči s svojo nosečnostjo razočarala in nagnal jo je od doma. Od hčere je pričakoval ponižnost, saj je bil on ključar farne cerkve, po njegovem mnenju torej pomemben človek. Hči svojo ponižnost očetu pokaže s tem, ko gre pred njim na kolena in ga prosi odpuščanja. A on je odločen, da ni več njegova hči. In svojo grobost opravičuje z besedami, da je »tak, kakor ste me ve naredile« (ZD 1983: 98), po čemer lahko sklepamo za so za njegova dejanja krive ženske.

Tudi v *Gostaču Matevžu* lahko sicer vidimo ponižen in podredljiv, a v prvi vrsti gre za spoštovan odnos med očetom in hčerko. Izpostavila bi odnos Novaka in njegove hčere Vide, ki se bori za ljubezen z revnim bajtarjem Matevžem, čeprav je ona bolj bogata. Oče se težko

sprijazni s tem, da bo hči gruntarja vzela navadnega bajtarja, a Vida se ne da. V pogovoru z očetom brani Tevža, da je kljub bajtarskemu poreklu vreden več kot kdor koli drug. Oče kljub pomislekom spoštuje njeno odločitev. Zanju ne moremo reči, da je hči ponižna do očeta, saj izraža svoje želje, ki ji jih oče tudi omogoči uresničiti. Med njima je vladal zdrav odnos.

Domače nasilje opisuje novela *Zgodba o dekletu*, v kateri spoznamo drugačno očetovsko stran. Lukeževa nista mogla imeti otrok, zato posvojita bratovo hči Zalko. Stari Lukež se je preveč navezal nanjo, lahko rečemo, da je imel celo ljubosumne izpade. Ko se je Zalka srečala s fantom Ivanom, je Lukež pokazal svoj drugi obraz. Pretepel jo je z bičem, da je bila vsa v podpludbah³⁰. Ozmerjal jo je z vlačugo. Po pretepu je sicer spoznal svojo zmoto, a je bilo vse prepozno. Zalka je odšla od hiše. Za Lukeža je bila palica vzgojni ukrep. Mislil je, da bo tako dekle spametoval in da se bo podredila njegovim željam. Za nasilje je bil po njegovem mnenju kriv alkohol, saj se je Lukež domov vrnil pijan. A to ni bilo opravičilo za pretepanje.

O izobrazbi hčere beremo le v povesti *Sama*, ko oče hčeri omogoči izobrazbo učiteljice. Njegovo mnenje ob tem je, »do kruha smo jo spravili, zdaj nas si pomaga sama« (ZD 1983: 244) in tudi hči Alena je bila mnenja, da mora »iti ven, v življenje« (ZD 1983: 245). Oče jo pri iskanju dela spodbuja in ji pomaga, da se pravilno odloči. Predvsem pa je mnenja, da če »hoče ženska moža, mora prav zaradi njega v svet« (ZD 1983: 252). Oče se torej čuti tudi kot nekakšen posrednik pri bodoči poroki hčere, ki ženina še ni niti spoznala. Med njima vlada enakovreden odnos, v njunih besedah ni čutiti podredljivosti hčere, saj jo oče sprejema kot sebi enakega. Očeta je njeno mnenje o službi zanimalo in od nje se je težko poslovil, čeprav tega ni pokazal.

Kaj pa vloga matere pri vzgoji deklet? Zanimivo pri Finžgarjevem pisanju je to, da sicer veliko piše o odnosu staršev in otrok, vendar gre večinoma za odnos mati/sin ali oče/hči.

³⁰ »Pograbil je bičevnik, ki je stal v kotu za vrati in začel Zalko biti, noro, divje, kamor koli je padlo. Zalka je udarce lovila z rokami. Stric je divjal in udarjal. Ubogo dekle je rjulo od bolečin« (ZD 1986: 379).

Najbolj izpopolnjen odnos med materjo in hčerjo je opisan v noveli *Blagajničarka Vanda*, vendar v njunem odnosu pišem v enem od naslednjih poglavij.

4.1.2.3 Končne ugotovitve poglavja

Glede na to, da je bil Finžgar katoliški pisatelj, me je presenetilo dejstvo, da je pisal tudi o nasilju v družini. Vendar če se naslonimo na zgornje članke, potem lahko rečemo, da je družba, med njimi so bili tudi katoliški vzgojitelji, pretepanje otrok sprejemala kot vzgojni ukrep. Sicer niso opisovali takšnega nasilja, kot ga lahko beremo v povesti *Zgodba o dekletu*, a šiba kot vzgojni način je bila v tistem času pač »priporočena«, saj so le tako lahko otroku privzgojili ponižnost in pokazali svojo premoč nad njim. Finžgarjeve hčere so vse ponižne in podrejene očetu kot gospodarju in glavi družine, med njimi je spoštljiv odnos. Takšen odnos je bil tudi v družbi pričakovan.

Glede na vse odnose med očetom in hčerko lahko rečem, da je najbolj nazorno opisan odnos med Trpotcem in Aleno v povesti *Sama*. Je tak, kot bi morali biti vsi. Enakovreden in spoštljiv. V vseh drugih zgodbah beremo o pretirani ponižnosti hčera in njihovi podredljivosti očetom ter o nasilju v družini. Finžgar je opisoval družino, kakršno je zahtevala družba v tistem času, a po drugi strani je želel prikazati, da značilnost družine ni le ponižnost žensk, ampak tudi enakopravnost z moškimi.

4.2 ŽENSKE SO BILE NEENAKE KOT MATERE

»Le ženske so matere, so vselej bile matere in so edine primerne za vzgojo otrok,« je mit, ki ga opisuje Ann Oakley v svojem delu *Gospodinja*. Ta mit vsebuje tri trditve, in sicer, »da otrok potrebuje mater, da mati potrebuje otroka in da je materinstvu največ, kar lahko ženska doseže v življenju: samo z njim se lahko potrdi kot ženska« (Oakley 2000: 199). Če ima ženska otroke, a skrb zanje preloži nekomu drugemu, ji to prinese družbeno neodobravanje in jo smatrajo za neusmiljeno, neljubečo in nežensko. Če ne more imeti otrok, jo pomilujejo, če jih noče imeti, velja za deviantno. Predvsem za te ženske do menili, da so frustrirane prav zaradi pomanjkanja materinskega čuta. Še v današnji zahodni družbi prevladuje mnenje, da je materinstvo glavna zaposlitev ženske, doživljenjska zaposlitev s polnim delovnim časom. Družba pa obenem idealizira le posebno vrsto materinstva: materinstvo v zakonu. Klub temu da se je pravni položaj neporočenih mater danes izboljšal, so še vedno ekonomsko prikrajšane in diskriminirane. Materinstvo ženske izenačuje, od njih pričakujejo, da bosta rojevanje in skrb zanje največji možni zadovoljstvi v življenju. Mit o materinstvu je mit, ki zavrača očetovo odgovornost in v časopisih ne beremo, naj očetje več časa posvetijo svojim otrokom. Prav tako zaposleni očetje nikoli niso problem, problem so zaposlene matere (Oakley 2000: 199, 202, 203, 209, 211, 225). Vse te trditve Ann Oakley lahko povežemo tudi s položajem žensk na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja.

Ena najbolj revolucionarnih zahtev v tistem času, ki jo je artikulirala Angela Vode (1998: 157), je bila zahteva po legalizaciji materinstva. Pravica do materinstva je bila odvzeta nezakonskim materam in pa tudi ženskam, ki so prestopile mejo spolne delitve in segle po moških poklicih. Profesionalke, uradnice in učiteljice so bile obsojene na celibat. Pravica do opravljanja izbranega poklica je bila odkupljena z odpovedjo materinstvu.

Angela Vode v svojem delu *Žena v današnji družbi*³¹ govori tudi o problemu tedanjih mater, in sicer materinstvu in poklicu. Zaslužek, potreben za preživetje družine, je bil nujen in marsikatera ženska si ni mogla privoščiti, da bi ostala brez dela. Mnogokrat so se ženske srečevale z vprašanjem, ali naj rodijo otroke in jih takoj obsodijo na revščino, ali pa naj se

³¹ Knjiga je prvič izšla leta 1934 pri založbi Žena in dom z dvojnimi naslovoma *Žena v sedanji družbi* in *Žena v današnji družbi*.

popolnoma prepustijo delu in otroke puščajo doma same. Vodetova je mnenja, da učiteljice in intelektualke bistveno lažje uskladijo delo z materinstvom kot pa matere delavke. Otroci delavke so čez dan prepuščeni ulici, mati jim zvečer komaj nameni nekaj minut, ker mora opraviti še kup gospodinjskih del. Služkinje si ne more privoščiti. Bojazen, da ne izgubi službe, jo spremlja na vsakem koraku. Socialna zakonodaja ji sicer zagotavlja porodniški dopust, a ostala bi brez službe. Če pa se ubrani nove nosečnosti, spet pride v spor z zakonom, ki od poročene žene zahteva, da rodi otroke, čeprav nima sredstev za preživetje. Delavske žene so se borile za skrajšanje delovnega časa, za zaščito materinstva ter proti izkoriščanju (1998: 154–159).

4.2.1 Ženska kot zakonska mati

Marica Strnad v *Slovenki* (št. 22, 1898, str. 513) piše o tem, da je materinstvo najlepši in najnaravnejši poklic ženske. Za ta poklic je veliko poklicanih, a malo izvoljenih, kajti šola ženske premalo usmerja v ta poklic. Narod naj bi bolj kot diplomirane ženske potreboval dobre matere. Ženska ne more služiti dvema gospodarjema, poklicu in materinstvu.

Danica (Elvira Dolinar)³² pa je nekaj števil kasneje v *Slovenki* (št. 25, 1898, 579) objavila malo drugačno mnenje. Ženski da pravi pečat šele materinstvo, vendar samo od tega ne more živeti, zato mora biti tudi izobražena in si najti poklic. Biti mora svobodna in si izbrati pot, po kateri bo hodila samozavestno in s ponosom.

To sta dve različni mnenji o materinstvu. Na eni strani je ženska lahko samo mati, na drugi strani mora biti ženska tako mati kot tudi izobražena ženska, ki lahko preživi svojo družino. Tudi pri Finžgarju srečamo mati, ki se skuša uveljaviti v poklicu in preživeti svojo družino (*Kakor pelikan*), a ji družba ni naklonjena. Potem je tu še mati, ki se bolj vdaja svojemu poklicu kot vzgoji hčerke (*Blagajničarka Vanda*), vse druge matere (8) pa so večinoma kmečke matere, ki so hkrati gospodinje in skrbijo za dom ter družino.

³² Elvira Dolinar (1870–1961) je pisala pod psevdonimom Danica. S svojim imenom je poudarila, da je prva izrazita feministka, kot prava zvezda danica. Za Slovenko je prispevala najbolj udame članke s področja feminizma (SŽD 1901–1945, 2003: 276–277).

4.2.1.1 Položaj matere na Slovenskem

»Prava mati zmore pri otrocih več nego sto profesorjev. Otrok, ki ni deležen modrega nadzorstva dobre, pametne matere, je izgubil mnogo, mnogo več, kakor mu morejo dati vse najvišje šole sveta. In že Ciceron je dejal, da bi ne bil brez dobre matere po umu in srcu nikdar velik in slaven. Dobra mati lahko že v najnežnejših letih vpliva na njegov razum in značaj, na ves njegov poznejši razvoj, na njegovo srce. Vcepi mu tako rekoč že z materinim mlekom predvsem ljubezen do svojega naroda in polagoma živo zanimanje za vse, kar smo Slovenci imeli kdaj svojega, kar imamo in za kar se imamo boriti še danes, da ostane naše in se okrepi in pomnoži. Spoštovati sebe in svoj rod, svojo domovino, svoj jezik mora znati predvsem mati sama, potem bo znala naučiti tudi svoje otroke, da bodo zvesti njej in narodu!« (Slovenska mati in gospodinja, v Slovenski gospodinji, 1905, leto 1, št. 1).

V 19. stoletju so ženske vzgojo otrok prepletle z vsakdanjim delom. Ženskam, ki iz različnih vzrokov niso mogle imeti otrok, so ponujali nadomestno materinstvo: negovalke, vzgojiteljice, učiteljice. Proti koncu 19. stoletja pa so se začele razmere spreminjati tudi pri nas. Rojevati se je začel stereotip dobre matere, v katerem prevladujeta samožrtvovanje in vsemogočnost, otroci so prišli pod materino pristojnost. Iz tega položaja so se začeli boji za izboljšanje položaja ženske, predvsem s članki v ženskih časopisih. V prvih desetletjih 20. stoletja, ko se je težilo k čim večjemu naravnemu prirastku, pa je vloga matere postala celo državotvorna – matere so s svojo plodnostjo in materinstvom dokazale svoje domoljubje (Leskošek 2004).

O vlogi ženske kot matere beremo v tedanjih časopisih ogromno. Skoraj vsak ženski časopis, ki je izhajal v tem obdobju, je bil poln nasvetov, kako biti dobra mati. V prvi vrsti predvsem polagajo ženskam materam na srce, naj bodo dobre vzgojiteljice in učiteljice svojim otrokom. Kajti one so prve, ki otroku pokažejo in razložijo, kaj se dogaja okoli njega. Mnenja so tudi, da je biti mati najtežji poklic v življenju, a hkrati najlepši. Že leta 1905 v *Slovenski gospodinji* beremo nasvete, kako biti dobra mati, kako naj vzgajajo svoje otroke in kako naj jih obenem tudi izobražujejo. A v prvi vrsti morajo biti izobražene tudi one, saj jim drugače ne morejo biti dober vzgled. Ni treba imeti sicer kakšnega posebnega talenta, važno je, da lepo sodelujejo z možem in nehote bosta vzgojila dobro in pravilno svoje otroke. Vsi ti časopisi pa

razlikujejo matere tudi po stanu. Matere po mestih in trgih naj bi imele veliko pripomočkov, kako vzgajati otroke, saj so imele šole, zavode, tečaje, vrtce ..., več je bilo tudi knjig in časopisov, kjer so lahko prebrale nasvete o vzgoji otrok, o dolžnostih in načinih, kako doseže, da postanejo njeni otroci pametni in koristni člani človeške družbe. Medtem pa je kmečka mati navezana sama nase, na svojo kmečko pamet, na svoje srce in na običaje, ki se prenašajo iz roda v rod. Nihče je ne opozarja na napake, predvsem na napake običajev, ki so včasih škodljivi ali brezuspešni. In navadno so ti otroci popolnoma brez domače vzgoje. In te matere v cerkvi poslušajo samo o raznih svetnikih, nikoli pa ne dobijo pametnih nasvetov za življenje. V tistih časih so kmetje svoje otroke pošiljali v šole le, kadar niso zanje našli bolj pametnega dela doma. In veliko kmečkih otrok se je v času šolanja naučilo zelo malo, pa še tisto so kmalu pozabili, saj tega kasneje niso več uporabljali v življenju. In mati naj bi bila tista, ki bi prinesla red v družino in otroka navadila tudi na šolo (1905, št. 9).

Minka Govekar v *Slovenski gospodinji* (1908, št. 3) piše o materinstvu, kako mora biti žena, ki je postala mati, od sedaj naprej živa požrtvovalnost in se ne sme izgovarjati na svoje delo kjer koli. Prvi so otroci in kdor je rodil otroke, je prevzel to vlogo, da vzgoji iz nezavednega človeka popolnega človeka in svojim otrokom omogoči, če je le mogoče, lepšo usodo, kot je njegova. Starši morajo čim več časa posvečati svojim otrokom in skrbeti za njihovo zdravje in duševno lepoto. Čeprav matere in tudi očetje vse več delajo, morajo na dan si utrgati nekaj časa tudi za otroke, ki so srečni, če imajo pozornost staršev. Naloga matere je tudi ta, da vzgoji svoje otroke tako, da bodo sposobni za življenje in borbe, ki jih čakajo v življenju. Prava mati je v svoji družini sonce, okoli katere se vrti vse življenje. Če je ona pogumna, potem tudi mož ne obupuje, če je mati vesela, potem je vesela cela družina. Previdno mora otrokom kazati dobre in slabe strani življenja, biti prizanesljiva in spodbujajoča, pri tem pa ji mora pomagati tudi mož. Kajti le tako je mogoče izpolnjevati težke naloge materinstva.

Po starem zakoniku mati ni imela nikakršne oblasti – ona je imela samo dolžnosti. Za vzgojo otrok je skrbel oče, mati je le skrbela za njihovo telo in zdravje. Oče je tudi premoženjsko skrbel za otroke, v primeru ločitve pa je mati za hčere skrbela do njihovega sedmega leta, za sinove pa do četrtega, nato pa jih dala očetu. Tudi v primeru moževe smrti ji zakon ni dovolil imeti otrok, ampak so otrokom dodelili varuha. Vse to so bile tako rekoč grobe žalitve žene kot človeka, saj so zakoni podpirali tisto, kar se za nobeno ceno ni dalo vzdrževati. Po drugi

svetovni vojni se je stanje spremenilo. Država je zaščitila koristi matere in otroka s pravico do plačanega dopusta pred porodom in po njem, z ustanavljanjem porodnišnic, dečjih domov in zavetišč (socialno zavarovanje). Materinstvo je bila še vedno največja funkcija ženske, vendar ji je bilo dano, da se ukvarja tudi z drugimi poklici, da se izobražuje in sodeluje v kulturnem in političnem življenju. Matere so bile otrokom bolj pomembne kot očetje, še posebno v zgodnjih letih življenja. Pa vendar so morale tudi matere oditi na delo in pojavil se je problem, kam z otroki. Tako so otrokom zagotovili otroška zavetišča (današnji vrtci), kjer so otroci preživel čas, ko je bila mati v tovarni. Taka zavetišča so ustanavljali tudi v podjetjih, kjer je bilo zaposlenih več kot sto delavk in nameščenk, ki so imele otroke. Otrokom so tako omogočili brezskrbno varstvo, materam pa nemoteno delo. Ženskam so tako kljub materinstvu omogočili, da je lahko služila, se razvijala in živela družbeno ter politično življenje (Prokop – Kulenović 1946: 20–25).

4.2.1.2 Motiv zakonske matere pri Finžgarju

Materinstvo kot najnaravnejši poklic ženske so sprejele matere v naslednjih delih: *Njegova zvezda se je utrnila* (Vidova mati), *Na rodno grudo* (Franca), *Na pragu* (Andrejčkova mati), *Vzdržal je* (Janezova mati), *Še zadnjo iskro njemu ...* (Neža), *Desetnica* (Mina), *Strici* (Lucija in Štefa), *Gostač Matevž* (mati županja, Jera – Matevževa mati).

V vseh teh delih najdemo stereotip dobre matere, ki je požrtvovalna, ljubeča in skrbi za svoje otroke. Vidova mati sedi ob umirajočem sinu, pisatelj jo opiše kot skrbno mater, ki ji je skrb za sina na prvem mestu, čeprav zanj ni več upanja. Materino skrb pisatelj opiše z besedami »sina je bolela materina bridkost in skrb« (ZD 1980: 18). Podobna situacija je opisana v črtici *Še zadnjo iskro njemu*, vendar tu umira mati. Črtica opisuje zadnje trenutke življenja matere, dobre, ljubeče matere, ki je zadnje kaplje krvi namenila svojemu sinu. Motiv dobre matere pa najdemo tudi v črtici *Na rodno grudo*. Tudi njun odnos je opisan kot odnos med spoštljivim sinom in požrtvovalno materjo na poti »križevega pota«, kakor opiše pisatelj njuno življenje po odhodu očeta. Lik požrtvovalne matere prikazuje tudi črtica *Zažarela je zvezda*, kjer pisatelj opisuje revno družino na božični večer. Mož jo je zapustil in za seboj pustil lačne otroke. Mati strada, da imajo otroci jesti, za svojo bedo krivi nezvestega moža.

Tipično kmečko mater, katere vzgoja otrok se prenaša iz roda v rod, katere materinstvo je njen najnaravnejši poklic in ki vzgaja otroke v trdi veri, da dela najboljše zanje, najdemo v povestih *Strici* in *Gostač Matevž*. Vse štiri matere imajo eno skupno značilnost, v prvi vrsti so gospodinje, nato matere. Zakaj? Če izzamemo Lucijo, ki ji vloga matere ni bila dana, saj sta oba s sinom umrla po porodu, potem so Štefa, mati županja in Jera ženske gospodinje. Njihov odnos do otrok je v povestih slabo opisan in ob branju dobimo občutek, da so skrb za otroke prepustile vsem domačim, za Jero bi celo rekli, da je njenega sina Matevža vzgajala vsa vas, saj je bil zaposlen povsod, pa vendar se sin za vsak nasvet obrne k materi. O Štefinem materinstvu in skrbi za otroke pisatelj piše: »*Nov zarod so dobivali na Podlog. Strici so Štefi sprti jemali otroke in jih pestovali in vodili s seboj na polje in v gozde, da je bila mlada mati kar huda, češ vse mi poberete, kaj bo zame*«, v odgovor pa je dobila: »*Nič se ne boj, Štefa! Bog ima otrok še dovolj /.../*« (ZD 1984: 423). Mati županja (*Gostač Matevž*) je bila mati vseh otrok na vasi. Njeni otroci skoraj niso omenjeni, bolj je viden njen odnos s hlapci in deklami, ki jim je kot mama. Bila je mati, kakršno je družba takrat pričakovala od ženske, kjer ima mati le dolžnost skrbeti za njihovo zdravje, hrano in obleko.

Matere so po mnenju Minke Govekar morale poskrbeti za boljšo prihodnost svojih otrok, kot jo imajo one same. Tak motiv matere poleg motiva požrtvovalnosti najdemo v črticah *Na pragu* in *Vzdržal je*. V obeh primerih gre za odhod sina na študij v mesto oziroma v tujino. Obe materi pošljeta sinova študirat v upanju, da sta ju vzgojili tako, da sta sposobna za življenje in borbe, ki ju čakajo v življenju. Andrejčekova mati (*Na pragu*) je polna skrbi in vprašanj, ali je njena odločitev prava, čeprav v srcu ve, da je njen sin »predober« (ZD 1981: 256), da bo »*drobna barčica priplula srečno in je ne bodo pogoltnili valovi*« (ZD 1981: 258). O Andrejčkovem študiju pisatelj ne piše, medtem ko je v črtici *Vzdržal je* v ospredju prav Janezov čas med študijem in vloga matere, ko ga bodri. Mati doma skrbi za dom, da lahko sin brezskrbno študira. Besede »*Vzdržim! Če ti vzdržiš, mati, zakaj ne bi sin!*« (ZD 1981: 261) kaže na njun poseben odnos, kako drug drugemu dajeta moč, da preživita. »*Vzdržal pa sem zaradi vas,*« končne besede, ki povedo, da se je mati odločila pravilno, da je sina poslala študirat in mu tako omogočila boljšo prihodnost.

Kljub temu da je materinstvo prva naloga vsake ženske, je bila želja ženske izobraziti se in poleg gospodinjanskega dela opravljati tudi delo zunaj doma, saj samo od gospodinjstva in

materinstva ne more živeti. Odločitev, da ne bo več samo mati in gospodinja, je sprejela Jukunda v črtici *Kakor pelikan*. Upanje na boljše življenje je odnesla socialna stiska mnogih družin v tistem času (črtica je izšla leta 1906) in Jukunda je bila primorana oditi v mesto ter si najti delo. Tudi tukaj je v osredju njena požrtvovalnost za preživetje otrok, da bi jima omogočila boljše življenje. Jukunda je poklic postavila na prvo mesto zaradi preživetja, Mica (*Blagajničarka Vanda*) pa je v poklicu videla prihodnost svoje hčere. Njej vzgoja ni bila pomembna in zdi se ji, da je naredila dovolj že s tem, da je hčeri dovolila šolanje. V izobrazbi ženske ne vidi prihodnosti, po njenem mnenju mora žensk delati in se poročiti ter biti gospodinja svojemu možu. Njun odnos je hladen, mati do hčere ne goji prevelikih materinskih čustev in jo sprejema kot vsako delavko v svoji gostilni.

Matere naj bi s svojo plodnostjo pokazale ljubezen do svoje dežele. Črtica, ki opisuje tako mater, je *Desetnica*. V prvi polovici 20. stoletja številčna družina (10 otrok) ni bila sicer nič nenavadnega, saj je bilo več družin s toliko otroki, a vseeno ima zgodba za nas posebno noto. Deseti otrok ne bi bil nič posebnega, če ne bi zanj prosila ženska, ki ji ob porodu umre otrok. Materina ljubezen, pa tudi očetovska, je tukaj na hudi preizkušnji. Že na začetku lahko razberemo materino skrb, kako bo poskrbela še za desetega otroka, predvsem zaradi prerokovanih misli o desetem otroku. Misli, da se ji nasmehne sreča, ko v bolnišnici spozna meter, ki ne more imeti otrok, a materinska ljubezen zmaga. Čeprav mogoče ne bo mogla vse otrokom omogočiti lepšega življenja, sta z možem vseeno odločena, da »*kjer jih je devet, naj prisede še deseti*«. Ljubezen staršev je premočna. Ta črtica je tudi edina, kjer tudi mož pokaže svojo ljubezen do otrok.

4.2.1.3 Končne ugotovitve poglavja

Materinstvo je najnaravnejši poklic ženske, ženski da pečat šele materinstvo, mati mora biti požrtvovalna, biti mora dobra vzgojiteljica in učiteljica otrokom, obenem pa mora otrokom omogočiti izobraževanje in boljše življenje, kot ga imajo one same. To so na kratko moralna stališča, ki jih je družba v prvi polovici 20. stoletja sprejela kot edino pravilna.

Finžgarjev opis ženskih likov v vlogi matere se ujema z mnenjem tedanje družbe, saj se, kot smo videli, skoraj vse zakonske matere (10), posvečajo izključno materinstvu kot njihovi

naravni vlogi. Mednje štejemo tudi Jukundo, čigar materinska ljubezen in skrb za otroke jo pripelje do dela. Tega pa ne moremo reči za Mico, ki ji je delo na prvem mestu. Da je materinstvo najtežji poklic ženske, se nam pokaže v črticah *Njegova zvezda se je utrnila* (Vidova mati), *Na rodno grudo* (Franca) *Na pragu* (Andrejčkova mati), *Vzdržal je* (Janezova mati) in *Desetnica* (Mina), *Kakor pelikan* (Jukunda), kjer ženske s svojimi zadnjimi močmi, prihranki in po preživetju skrbijo za svoje otroke. Tudi ženske v povestih *Strici* in *Gostač Matevž* so vlogo matere sprejele kot vlogo, ki jim je edina dana, a zanje težko rečemo, da je to njihovo najtežje delo, saj vzgojo svojih otrok prepuščajo drugim, same pa se bolj posvečajo gospodinjstvu. Vendar zanje ne moremo reči, da so slabe matere, nasprotno. So le matere, ki se ob obilici dela v gospodinjstvu bolj nanašajo na vzgojo celotne družine, običajev in navad.

Zanimivo pri vsem tem pa je, da razen v *Desetnici* in *Gostaču Matevžu* nikjer ne nastopi oče ali kakšen drug moški, ki bi ženskam dajal oporo. Prva izjema je *Desetnica*, kjer je oče tisti, ki ni pripravljen dati svojega desetega otroka stran, čeprav ve, da bodo težko preživeli. Ženi daje oporo in jo bodri, da jih čaka lepa prihodnost. Druga izjema pa so vsi moški liki v povesti *Gostač Matevž*, v kateri moški pomagajo pri vzgoji otrok, se posvetujejo z ženo in na koncu sprejmejo odločitev v prid svojim otrokom. V črticah *Kakor pelikan* in *Na rodno grudo* sicer najdemo dva moška, ki pa z žensko nimata dobrega odnosa, prej bi rekli, da sta zelo nespoštljiva do nje. Predvsem Žid je do Jukunde nesramen in niti slučajno ji ni pripravljen priskočiti v teh težkih časih na pomoč. V njej vidi še eno beračico, ki bi rada le denar. Tudi v črtici *Na rodno grudo* ima moški podoben odnos do ženske kot Žid do Jukunde. Zaradi dolgov ji je pripravljen vzeti vse premoženje, ne zanima ga, kjer bo živela, če se to res zgodi, niti ga ne zanima, ali ima denar ali ne. Moški torej ženskam niso v pomoč, prej v breme.

4.2.2 Ženska kot nezakonska mati

Veliko žensk ni živelo v razmerah, ki bi lahko omogočale srečno materinstvo. To je še posebno veljalo za nezakonske matere, ki so bile zaradi svojega greha odrinjene iz družbe. Mnogokrat se je zgodilo, da so zaradi prevelike želje po ljubezni ali obljub fantov o lepšem skupnem življenju zanosile pred poroko. Noseče in neporočene so bile odvisne od volje bodočega očeta otroka, ali jih bo vzel za ženo ali ne. Najhuje je bilo ženskam, katerih bodoči možje so jih zapustili, ker niso hoteli prevzeti odgovornosti za otroka. Drugače, a vseeno

težko, pa je bilo ženskam, katerih bodoči možje in očetje so ali odšli za delom v Ameriko ali pa v vojno. Vse te usode žensk najdemo tudi v Finžgarjevih delih.

4.2.2.1 Položaj nezakonske matere na Slovenskem

Nezakonsko rojstvo je bilo v večini patriarhalno urejenih družin družbeno stigmatizirano. Nezakonske matere in njihovi otroci so bili že po definiciji izključeni iz moške družine. Pravne norme so že od začetka 19. stoletja urejali državni zakoniki. Zakoniki, pa naj bodo to tisti, ki nezakonske matere in otroke povsem izključujejo iz vsakršnih morebitnih povezav z očetom in njegovo družino, ali pa tisti, ki poskušajo sankcionirati njihove pravice, so si enotni, da je družina tista, in ne na primer nezakonska mati z otrokom, ki jo je pri vsem tem treba zaščititi (Žnidaršič 1997: 57).

Stari zakonik (OZD) je bil do nezakonskih otrok povsem nepravičen. Pravno je določal neenakopravnost otrok z zakonskimi in jim na ta način dal pečat sramote, brezpravnosti in manjvrednosti. Nezakonski otroci so bili izključeni iz pravic družine, niso imeli pravice do imena očetove rodbine, niti do plemstva, grba ali drugih ugodnosti roditelja, nosili so materin priimek (Prokop - Kulenović 1946: 15).

Vode navaja, da ločevanje otrok od zakonskih pripelje do tega, da otroka tudi v kasnejših letih ponižujejo. Vzgoja pripada materi, medtem ko je materialna skrb v prvi vrsti naloga očeta. Vendar nemalokrat ženska ostane sama, brez pomoči bodočega moža. Takrat mati lahko terjaja preživnino, ki jo je dolžan plačevati oče otroka. Zanimiv pa je podatek, da če je bil oče Srb, mati ni imela pravice ga tožiti za priznanje očetovstva in plačevanje preživnine. Krivičen do otroka pa je bil tudi dedni zakon, saj nezakonski otrok ni imel pravice dedovati zapuščine svojega očeta, in uradniški zakon, po katerem nezakonska mati ni imela pravice do dokladov za otroka. Nezakonska mati je imela enake pravice kot zakonska edino v socialnem pravu kot delavka (Vode 1999: 135–140).

Državna regulativa nezakonskih rojstev je v času med obema vojnama postala glavna tarča tako rekoč vseh ženskih gibanj. Obravnavali so ga tudi v Parizu na kongresu Mednarodne ženske zveze. Kongres se je odvijal v Sorboni od 26. maja do 6. junija 1926. Prva komisija je

obravnavala položaj neporočene matere in njenega otroka. Tragedija take žene je spadala med najhujše strani človeške zgodovine. Zakone so seveda sestavili moški in so narejeni na prvem mestu tako, da ščitijo same sebe. Zato je pri nezakonskem otroku 'močni spol' prost vseh gospodarskih in moralnih odgovornosti, vse breme pa je moral nositi le 'slabi spol' in nedolžno dete, oče pa ni občutil niti najmanjšega dela gorja. Zborovalke so zahtevale, da morajo državni zakoni priznati otroku pravico do normalnih pogojev za njegov duševni in telesni razvoj. Ker pa je bilo njegovo življenje povezano z življenjem matere, se mora tudi njej priznati zaščita, pa naj bo poročena ali ne, in oče mora za svojega nezakonskega otroka poskrbeti tako kot njemu dopušča njegov ekonomski položaj. Vsaka država pa je potem po svoje uredila zadevo (Ženski list 1926, let IV, 311).

Angela Vode je vzroke za zunajzakonsko materinstvo videla v gospodarskih razmerah. Mnenja je bila, da kadar imajo ljudje manj gospodarskih pogojev za ustanovitev družine, narašča število nezakonskih otrok. Ko pa so razmere za zakonsko sklenitev spet izboljšane, začne njihovo število upadati. Predvsem je bilo to vidno na kmetih. Kajti ženske, ki so zanosile zunaj zakona, so po navadi ostale samske, medtem ko so bogatim skoraj takoj omogočili poroko in tako prikrili sramoto. Poda nam tudi primer revne matere, ki se sprašuje: *»Pravijo, da bi morala biti pametna, ker nimam sredstev za preživljanje otroka. Toda človek nima drugega na svetu, pa si želi vsaj malo ljubezni! Ali revež niti do nje nima pravice? Vem, me nimamo pravice do otrok, bogate jih pa ne marajo. Toda kdo naj potem rodi?«* Najmanj nezakonskih otrok naj bi se v tistem času rodilo v delavskem razredu, vzrok pa naj bi bilo boljše varovanje pred njimi. Še eden od razlogov, ki jih navaja, pa je uredba celibata učiteljic. Veliko je primerov, ko so se ženske prostovoljno odločile, da bodo ostale same z otrokom, bodisi zato, ker z možem ne morejo živeti srečno bodisi zaradi njihovega življenjskega nazora (Vode 1999: 131–134).

Leta 1914 so prišle v veljavo določbe, ki se tičejo matere. In sicer gre za dve določbi, ki urejata izdatke v času poroda in v prvih treh oziroma štirih mesecih po njem. Po teh dveh odločbah je oče »zavezan povrniti materi stroške poroda in pa stroške njenega vzdrževanja za prvih šest mesecev po porodu in tudi daljne izdatke, ako so potrebni vsled poroda«. Zakonodajalec skuša nezakonski materi pomagati tudi tako, da lahko od nezakonskega očeta zahteva *»založitev na sodišču zneseka za vzdrževanje, ki je potrebno otroku za prve tri*

mesece, kakor tudi običajnega zneseka za stroške, ki so povezani s porodom«. Zakonik in sodišče pa to uslugo namenjata le materi, ki »ne živi nečisto« (Žnidaršič 1997: 57).

Drugačen pravni položaj nezakonskih mater in njihovih otrok v Sloveniji v času med obema vojnama je povezan z dejstvom, da je ostal v veljavi obči državljanski zakonik, ki je pravice nezakonskih mater obravnaval bistveno drugače kot prej obravnavani. Zakonodajalec določa tudi pravno razmerje med nezakonskimi starši in otroki, pri tem pa izhaja iz dejstva, da nezakonski otroci ne uživajo enakih pravic z zakonskimi. In ker se zakonodajalec povsem jasno zaveda neenakopravnosti položaja, v katerem se znajde nezakonski otrok, predvsem v odnosu do družine, skuša Obči državni zakonik kar se da natančno določiti, kdo je rojen kot nezakonski. Glede pravic, ki jih imajo nezakonski otroci, in glede dolžnosti staršev do teh otrok izhaja obči državljanski zakonik iz predpostavke, da »ima tudi nezakonski otrok pravico zahtevati od svojih roditeljev njih imovini primerno oskrbo, vzgojo in preskrbo«, in dodaja, da je »k oskrbi otroka zavezan zlasti oče, ako pa tega ne zmore, preide ta obveznost na mater in po njen na materine starše«. Celoten zakonik jasno določa mejo med spoloma in eksplicitno določa naloge enega in drugega s stališča »socialnega spola« (Žnidaršič 1997: 58).

Do druge svetovne vojne je bilo izenačenje nezakonskih otrok z zakonskimi mogoče le s pozakonjenjem, torej, s poroko enega od staršev in priznanjem otroka s strani obeh poročenih. Ljudje so ženske, ki so splavile, manj obsojali kot tiste, ki so rodile nezakonskega otroka (ti otroci se niso smeli igrati z drugimi otroki, matere so težko dobile delo). Nezakonska mati je bila razglašena za grešnico in nanje so ponekod na Slovenskem (Ptuj) gledali celo huje kot na žensko, ki ni mogla imeti otrok, s katero so sočustvovali. Tudi krstitev nezakonskega otroka je bila povsem v rokah duhovnika (Habinc 1996: 44–46).

4.2.2.2 Motiv ženske kot nezakonske matere pri Finžgarju

Motiv nezakonske matere Finžgar opisuje v treh delih, v *Dekli Ančki* (Ančka), *Bojih* (Francka) in *Jožku* (Manca).

Finžgar je motiv nezakonske matere začel z *Deklo Ančko*, ko Ančko vsaj začasno obremeni z usodo nezakonske matere. Zdi se, da se ji maščuje to, da je pozabila na svoj družbeni sloj. Ta

motiv se nadaljuje v *Bojih*, ko Francka zanosi, vojna ji vzame bodočega moža, oče pa jo, ker se mu upre, nažene od doma in ji s tem vzame še eksistenčno podlago. Finžgar je zgodbo nezakonske matere oblikoval tako, da je Francka v svojem dejanju ne le opravičena, temveč tudi poveljučana, obsojen pa je njen oče. Rešitev iz življenjske zagate nezakonske matere je Francka našla pri ljudeh, ki so se uprli surovemu izročilu v odnosu do nezakonskega materinstva, za katerega se je takrat pri nas mislilo, da je to jeza božja. Finžgar je s tem pokazal široko človeško dobrotnost za nezakonskega otroka in mu pridobil spoštovanje in ljubezen. Tudi v črtici *Jožek* se je dotaknil tega problema, le da je tu pokazal nevredno naravo moškega, ki mu je dekle le v uteho, za njuno nadaljnjo usodo, da bi si z njo ustvaril družino, pa ne najde poguma ali pa ženska ni dovolj ugledna. V vseh primerih pa je želel Finžgar nakazati, da rešitev iz te zagate obstaja, le če so ljudje pripravljeni pomagati (Toporišič 1964: 175–176).

Da je bil položaj noseče in neporočene ženske odvisen od volje otrokovega očeta, vidimo v črtici *Jožek*. Tevž se je odpovedal poroki z Manco zaradi strahu pred odgovornostjo zakona. Njej ni preostalo drugega, kot da se zavestno odloči, da bo ostala sama z otrokom. V nasprotju s takratnim mišljenjem, da je nezakonski otrok, izključen iz očetove družine, jo k sebi sprejme prav Tevževa sestra, ki ima že sama enajst otrok. Jožek postane enakovreden član družine, ni poniževan in zraste v dobrega moža. V črtici vso tragedijo nosi mati, a družba je ne zavrne, ampak ji pomaga.

Tragedija nezakonske matere je najhujša tragedija, ki lahko doleti družino. Ta motiv najdemo v povestih *Dekla Ančka* in *Boji*. Vzrok za Ančino nezakonsko nosečnost bi lahko iskali tudi v gospodarskih razmerah. Družina je živela na najnižji družbeni lestvici kmečkega človeka. V tistih časih je bila zelo priljubljena tudi zaposlitev v Ameriki. Ljudje si doma niso upali več sposojati, priložnost so videli v delu čez lužo. Tudi Janez je odšel in prislužil zajeten kup denarja za Ančko, medtem pa je Ančka izvedela za nosečnost. Ker ni želela biti v breme svoji družini ali družini bodočega moža, je odšla noseča za Janezom. Župnik ji je ob tem svetoval, naj »trpi vdano« (ZD 1984: 283). Medtem ko se Janezova mati s spoznanjem, da je Ančka noseča, nikakor ne more sprijazniti (»*Da nam to naredi, nehvaležnica!*« (ZD 1984: 286)). V Ameriki je noseče niso sprejeli in domov se je vrnila kot hči, ki je za družino storila nekaj najhujšega.

Tudi v *Bojih* sprejme Franckina družina njeno nosečnost kot nekaj najhujšega, kar lahko doleti družino. Oče jo napoti od doma, zanj ni več hči. Finžgar materino spoznanje, da je hči »sama na sebi« (ZD 1983: 92), opiše: »Nato je sledil nekaj hipcev grozoten molk. Materina dvignjena roka se je pričela stresti, dokler ni omahnila in se povesila, oči so zrle zaprte na hčer, noge so se ji šibile, ko je pretrgal molk obupen klic: 'Kristus, kaj si nam storila?'« in »Oče znori od žalosti in jeze.« ter »Kaj poreko ljudje? O vse bi prekrili, da ni te vojske!« (ZD 1983: 93). Očetova reakcija ni nič drugačna: »O, peklensko seme! O pasja hči! Tole nadme, ki sem farne cerkve ključar, prvi svetovalec, ki imam dolžnost, da take potepinke preganjam po občini. Ponjo! Zmeljem ga satana. Ponjo!« in »Fej, niti ne primem te ne, cunja! Stran, za večne čase stran od naše hiše!« (ZD 1983: 95–96). Zanimivo pri tem je, da je v *Bojih* družba tista, ki jo sprejme, družina pa tista, ki ji obrne hrbet. Breme nosi mati sama, a na pomoč ji priskoči Matic, ki jo vzame za ženo, ter ji tako prihrani ponižanje. Lahko rečemo, da gre v njunem primeru za primer pozakonjenja, ko se moški poroči z žensko z otrokom in tega prizna za svojega.

4.2.2.3 Končne ugotovitve poglavja

Finžgar je med prvo svetovno vojno služboval v Medvodah in v tem času je moral napisati ogromno prošenj za podporo ženskam, katerih možje so padli v vojni. V vsej zmedji pa ni pozabil na svoje osnovno poslanstvo, na poslanstvo dušnega pastirja. Pozorno je opazoval, kako so se ob prihodu tujih moških v občino, obnašala njegova dekleta. Vsega ni mogel preprečiti in marsikatera je zanosila. In dušni pastir nesrečnega ljudstva je sočustvoval in trpel z njimi (ZD 1983: 443).

Na podlagi tega lahko sklepamo, zakaj se je Finžgar postavil na stran nezakonskih mater. Finžgar je v svojih delih za te matere vedno našel rešitev, kar pa za nezakonske matere na splošno ne moremo reči. V obravnavanih delih so ženske našle pomoč pri moškem oziroma starših. Ančka (*Dekla Ančka*) je dobila pomoč staršev in tako nekako skušala prikriti svojo 'sramoto', Manca (*Jožek*) se je bodočemu možu uprla in poiskala pomoč tujih ljudi, Francki (*Boji*) pa je na pomoč prišel družinski prijatelj in se z njo poročil. Ančka in Manca sta sicer

ostali neporočeni, a nikakor ne obsojeni na propad, Francka pa je bila obsojena doma, župnik pa ji je dal priložnost, da prikrije greh in se poroči z drugim.

Finžgarjeve matere torej niso same nosile bremena nezakonske nosečnosti in poniževanja ob tem. Tudi prostovoljna odločitev Mance, da bo za otroka raje skrbela sama, kot da bi se poročila s pijancem, ni obsojana, saj Manco sprejme k sebi prav Tevževa sorodnica in Mančina odločitev ob vsej nastali situaciji se zdi edina pravilna.

Tega za nezakonske matere v družbi na splošno ne moremo reči. Večina nezakonskih mater je bila prepuščena sama sebi. Družba jih je obsojala, pred zakonom niso bile enake zakonskim materam, njihovi otroci niso imeli enakih pravic kot zakonski otroci. Kljub temu da so se ženske borile za izboljšanje položaja, pa so skoraj do današnjih dni ostane manjvredne matere.

4.3 ŽENSKE SO IMELE EKONOMSKO SLABŠI POLOŽAJ OD MOŠKIH

Ena poglavitnih zahtev meščanskega ženskega gibanja je bila pravica do poklicnega dela in zaslužka, še zlasti zato, ker je ženska potrebovala poklicno izobrazbo. Ko je bil odpor moških do ženske izobrazbe premagan, so se ženske z vso resnostjo lotile študija in tako skušale dokazati svojo resnost in enakopravnost. Premagale so posmeh svojih tovarišev in profesorjev, nekatere so se zavoljo poklica odpovedale celo ljubezni in materinstvu. Poklic so propagirale kot odrešenje žene, kar pa je bilo glede na njen takratni položaj povsem razumljivo. Njeno življenje je bilo prazno, težila jo je podrejenost možu, s katerim sta si bila povsem tuja. Če je imela svoje premoženje, je z njim upravljal mož, še slabše je bilo, če je k hiši prišla brez dote. Ženinega dela kot matere in gospodinje niso nikdar cenili. Tudi če je žena delala v moževem podjetju, ni imela pravice do deleža, če ni imela posebne pogodbe. Ni bilo malo primerov, ko je mož z ženinim denarjem ustvaril lepo življenje, potem pa njo nagnal z beraško odkupnino. Žena je morala v takem položaju ogorčeno spoznati, da brez moža ne pomeni ničesar (Vode 1998: 136–137).

Ženina ekonomska neodvisnost, ki ji jo daje poklicno delo, je bila zanjo velika pridobitev. Zavest, da ni od nikogar odvisna, da se lahko preživlja z lastnimi sposobnostmi, ji je dalo samozaupanje, ki je povsem spremenil njen odnos do življenja. Ker je bila sama preskrbljena, ni bilo treba iskati moža, ki bi skrbel zanjo. Lahko je ostala tudi sama. Spremenil se je tudi ženin odnos do javnega življenja, zanj se je začela zanimati in spoznavati, da je del njega. Poklic je ženskam širil obzorja, omogočal ji je razumevanje družbenih pojavov ter njihovo medsebojno razumevanje, delo z drugimi je razvijalo njen socialni čut. Obenem pa je postajala enakovreden državljan (Vode 1998: 137–139).

Ženske so se ukvarjale z različnimi poklici, imele so lastno obrt, vodile svojo trgovino, svoje posestvo, nepogrešljive so bile kot pomočnice svojemu možu na kmetiji in v rokodelski delavnici. Predvsem pa so bili za žensko primerni poklici, ki so zahtevali žensko poklicno moč, zlasti v vzgoji in socialnem varstvu (Vode 1998: 143).

Ženski poklici, ki jih opisuje Finžgar, so služkinja (*Služkinja*) delavka (*Kakor pelikan*), dekla (*Gostač Matevž*, *Boji*, *Dekla Ančka*), učiteljica in poštarica (*Sama*) ter blagajničarka in gostilničarka (*Blagajničarka Vanda*).

4.3.1 Ženska kot služkinja in dekla

Položaj služkinj in dekel ni bil zavirljiv in za svoj obstoj ter spoštovanje so se morale ves čas boriti. Ženska je bila na eni strani služkinja svojemu možu, saj je od nje zahteval vsa gospodinjska dela, na drugi strani pa je bilo v tistem času ogromno mladih deklet, ki so služila kot služkinje in dekle pri bogatih družinah ali na kmetih. Večina je bila kot del družine in ostale tam do starosti, veliko pa je bilo tudi takih, ki jim delo služkinje in dekle ni bilo naklonjeno ter so v svojem 'poklicu' veliko pretrpele. Tudi Finžgar opisuje oba tipa služkinj.

4.3.1.1 *Položaj služkinj in dekel na Slovenskem*

Služkinje so bile ena najbolj zatiranih in izkoriščanih skupin prebivalstva, predvsem mestnega. Kljub svoji »neopaznosti« pa so vseeno dajale mestu poseben pečat. Služkinje so sestavljale vse osebe, ki so za nagrado opravljale službo v gospodinjstvu, to so bile kuharice, sobarice, dekleta za vsa hišna dela, snažilke, perice, dekleta za varstvo otrok, vzgojiteljice, šivilje, dojilje in druge osebe, zaposlene pretežno v gospodinjstvu. Po podatkih za Ljubljano je večina služkinj prihajala iz kmečkega okolja, nekaj tudi iz delavskih družin, ki niso bile visoko na družbeni lestvici. Največ jih je bilo iz Dolenjske, nekoliko manj iz Gorenjske in Spodnje Štajerske, najmanj pa iz Notranjske. Vzroki zaposlovanja so bili večji del ekonomske narave. Starši so po navadi poskrbeli za sinove, ki so ostali doma ali pa so jih poslali študirat, medtem ko so imela dekleta do druge svetovne vojne malo izbire. Ali so ostale doma kot dekle, ali so se zaposlile v tovarnah, ali pa kot služkinje pri meščanskih družinah. V mestu pa so se raje zaposlile tudi zaradi predstav o boljši plači in ker doma pozimi ni bilo dela. Vzroki za zaposlitev služkinj pa je bila predvsem zaposlitev žena. Po navadi so jih najemali takoj po poroki ali ob rojstvu prvega otroka, včasih pa tudi kot pomoč obnemoglim osebam, v starosti ali ob bolezni. Skoraj vedno pa so služkinjo zaposlili vdovci z majhnimi otroki.

Služkinje so pri isti družini služile različno dolgo, nekatere so odšle že po nekaj tednih ali mesecih, druge so ostale vse do svoje starosti. Leta 1935 je imelo hišno pomočnico v Ljubljani 4032 družin, od tega jih je 34,47 odstotka služkinjo imelo več let, 22,94 odstotka pa jih je menjavalo služkinje zelo pogosto. Služkinje so po navadi odšle zaradi slabih delovnih pogojev, slabe plače, premalo hrane, pretežkega dela, slabega ravnanja gospodarjev. Gospodarji pa so jih odpustili zaradi kraje, lenobe, nočnega pohajanja, daljše bolezni ali nosečnosti.

Pravno so bile zelo slabo zaščitene, še slabše pa so bile razmere za kmečke posle. Poselski redi so sicer obstajali, vendar so bili v prid le gospodarjem, ki so jih tako še lažje izkoriščali. Za mestne služkinje je veljal zakon o delavskem zavarovanju, vendar ni zajemal kmečkih poslov. Leta 1921 je deželna vlada za Slovenijo izdala nov poselski red, ki je urejal pravice in dolžnosti služkinj in njihovih gospodarjev ob sklenitvi delovnega razmerja. Podelili jim je celo pravico do letnega dopusta, vendar tega delodajalci niso upoštevali. Po drugi svetovni

vojni pa se je zakonska zaščita služkinj poenotila z delavsko zaščito, čeprav so v posameznih primerih še vedno ostale podrejene in zatirane.

Delovnik služkinj je trajal 15 do 16 ur, po potrebi tudi več. Delo skoraj ni dopuščalo dnevnega počitka, daljši počitek so si lahko privoščile le ob nedeljah popoldne. Gospodinje pri samem delu služkinjam niso veliko pomagale, razen s pregledovanjem dela in posvetovanjem, kako in kaj pospraviti. Vsa dela so znale opravljati tudi same, vendar jim pač ni bilo treba. Svoj čas so posvečale ročnemu delu, glasbi, risanju itd. (Žagar 1986: 19–36).

V družinah, kjer so bile ženske zaposlene zunaj doma, ali v tistih, ki so bile sicer doma in so si zaradi boljšega gospodarskega položaja to lahko privoščile, so gospodinjska dela opravljale druge ženske, imenovane hišne pomočnice. Seveda proti plačilu. Opravljale so vsa dela, od čiščenja in pospravljanja stanovanja, kuhanja, likanja, skrbele pa so tudi za otroke. Vendar pa se je o tem poklicu žensk zelo malo govorilo, saj je spadal med zasebno sfero (Verginella 2006: 137).

Na to značilnost plačanega dela je med prvimi opozorila Elvira Dolinar – Danica, sodelavka *Slovenke*. Že leta 1898 je v članku Naše gospodinjstvo spregovorila o položaju in vlogi služkinj, ki dan za dnem opravljajo tako ponižujoče delo za malo denarja. Odnos med služkinjo in delodajalcem se je že Danici zdel nevzdržen, zato je izrazila upanje, da bodo nove inovacije in stroji odpravili to ponižujoče delo in bodo namesto gospodinjskih dekel zavladali avtomati in elektrika, ki bodo služkinjam olajšali delo³³. Prepričana je bila, da je bil odnos med njima v preteklosti bistveno drugačen, saj je služkinja nekoč veljala za »pomagavko, prijateljico v hiši«. Vsi so jo spoštovali in lepo ravnali z njo, danes pa ji vsi samo ukazujejo (Slovenka 1898, leto 2: 105–108).

Ivica Neznan v *Slovenki* dvajset let pozneje (1919, leto 1: 105–108) piše o položaju služkinj v tistem času. Služkinj je bilo veliko, a vseeno se za njihove pravice ni zmenil nihče, saj so tiho in zadovoljno izvrševale svoje dolžnosti, velikokrat pa opravljale tudi dela, ki niso bila

³³ Danica navaja primer: Vstopimo v vežo. Zunaj lije dež kar curkoma. Vsi so blatni in mokri. Kjer je roj strežajev in služkinj, da nas reši premočenega obuvala? /.../ Mehanizem začne delovati, kolesa se sučejo, krtača šviga čez naše obuvalo in v par minutah smo zopet vsposobljeni vstopiti tudi v najlepši salon. /.../ To je nadomestilo naše starikave metle in povoščene krtače. /.../

njihova. Delale so pozno v noč, zjutraj zgodaj vstajale, ves dan so bile na nogah, spale celo v najbolj umazanem delu hiše ali celo na seniku. Ko niso zmogle več opravljati svojega dela, jih je čakala mrzla podstrešna sobica, kjer so pozabljene od vsega sveta stradale in umirale. Vedno sicer ni bilo tako, a večino že. Iz tega je Ilica Neznan sklepala, da država, kar se tiče pravic služkinj, nikakor ni bila pravična. Če je država kriva za tak položaj služkinje, ga mora tudi sama popraviti in poskrbeti zanjo, kajti prevelika revščina in pomanjkanje še nikoli ni koristila narodu. Govori tudi o tem, kako so služkinje ustanovile »Zvezo služkinj« in svoje podporno društvo, prek katerega bi se borile za svoje pravice, izboljšanje gmotnega stanja in za boljšo izobrazbo. Splošna družba takrat je bila mnenja, da delo služkinje lahko opravlja katero koli še tako »neumno in nepoučeno« dekle. A služkinje so bile drugačnega mnenja, njihovo delo nikakor ni delo nižje vrste. To delo je za domače družinsko življenje, za zdravje in higieno v hiši, za duševno in telesno zdravje otrok, pa tudi za mir in zadovoljstvo v hiši zelo pomembno. Izobrazba služkinje bo dobro tudi za gospodinjo, saj bo znala svoj posel strokovno izvrševati. Pa tudi dekleta bodo raje služile, če se bodo zavedale, da je njihovo delo vredno in se ga spoštuje in da so finančno preskrbljene ne le za čas službe, ampak tudi po upokojitvi. Služkinja naj bi bila članica družine, ne pa njihova delavka. In tudi družine niso tovarne, zato služkinje nimajo delavnega časa, imeti morajo tudi čas za počitek. Služkinja dela, kadar je delo, in počiva, kadar dela ni. Zato tudi služkinja je z iste mize, spi pod isto streho, deli veselje in žalost v hiši in gospodinja mora skrbeti za njeno zdravje in njenemu moralnemu življenju posvečati vso skrb. Mlade služkinje morajo dobiti tudi spoštovanje družine in primerno vzgojo od svojih gospodinj. Služkinja naj pri družini, kjer služi, najde svoj drugi dom, saj potem se ni bati, da bi se potikala po cesti. V tistem času so bile služkinje v dobrem in spoštljivem odnosu z družino, pri kateri so služile, a vseeno so marsikje še vedno živele v slabih pogojih, kar je bilo v škodo tako njim kot tudi gospodinji.

V *Ženskem svetu* (1926, letnik IV, 280–281) v članku Gospodinjstvo in ugled ponovno beremo o problematiki služkinj, in sicer pod temo »rešitev poselskega vprašanja«. Služkinje so bile v tistem času še vedno najbolj zaničevan stan, čeprav bi se v bistvu morale imenovati gospodinjske pomočnice. Od neukih deklet, ki so prihajale v mesto služiti, se je preveč pričakovalo, ne da bi prej imel priložnost se kaj naučiti. Služkinjo so potrebovali podnevi in ponoči, bolezni in žalosti, vendar niso imeli smisla zanjo, da bi ji pomagali do primerne izobrazbe. Zavod sv. Nikolaja v Trstu je bil ustanovljen z namenom, da dekleta pouči o

domačih hišnih opravilih, a javnost tega ni razumela. Iz tega je sledilo, da so mlada dekleta, ki so prišla v mesto služiti, izgubljala upanje za dobro službo, veliko je bilo nezakonskih mater, detomorilk, nekatere so šle še dlje in prostitucija je bila neizbežna.

Za svoje delo so bile plačane predvsem v hrani in stanovanju. Nekaj malega denarja so dobivale mesečno, poleg tega pa so dobivale tudi razne dodatke v obliki gospodinjskih starih oblek ali čevljev in perila, ob nekaterih priložnostih (prazniki) pa celo nova oblačila. Leta 1919 je imela služkinja v Spodnji Šiški 80 do 150 kron plače na mesec, v prvi polovici leta 1923 pa od 500 do 700 kron. V začetku tridesetih let so zaslužile povprečno 200 do 500 din, med gospodarsko krizo pa so njihove plače padle celo na 100 din. V začetku 40. let je bila njihova plača okoli 400 din. Življenjska raven služkinj je ostajala v primerjavi z drugimi delavci na zelo nizki ravni (Žagar 1986: 45)

Težave nosečih služkinj so reševali preprosto, z odpuščenjem. Ne glede na to, s kom je zanosila, ali z domačim sinom, gospodarjem ali svojim fantom. Pogosto so bile žrtve spolnega izrabljanja, a posledice so morale nositi same. V svojem obupu so se zatekale k splavu, samomoru in tudi detomoru.

Težave ostarelih služkinj – zaradi težkega dela in premalo počitka so služkinje pogosto zgodaj onemogle. Zaradi nezmožnosti za naporno delo so služkinje, stare 40 ali 50 let, zelo težko dobile delo. Če so ostale brez službe, so se morale preživljati s prihranki iz mladosti, kar pa ni zadostovalo. Pomagale so si z občasnim delom ali oddajanjem stanovanja ali sobe podnajemnikom ali s kuhanjem dijakom. Nekatere so se vrnile domov, večina pa jih je ostal v oskrbi mestnih hiralnic, ubožnic in poselskih zavetišč (Žagar 1986: 46).

Odnosi do služkinj so bili različni glede na družine, vendar je skoraj povsod veljalo, da so bile v neenakovrednem in manjvrednem položaju kot njihovi gospodarji, prevečkrat tudi psihično in fizično izrabljene, premalo zakonsko zaščitene. A vendar so se ponekod našle tudi družine, ki so služkinjo sprejele kot družinskega člana in je pri njih ostala do smrti (Žagar 1986: 50).

4.3.1.2 Motiv služkinje in dekle pri Finžgarju

Finžgar je v svojih delih opisoval predvsem kmečke družine, ki so znale ceniti pomoč dekel in hlapcev, saj so se zavedali, da brez njih gospodarstvo na kmetiji ne bi teklo tako, kot je treba. Tudi sam je odraščal na vasi, kot odrasel se je poleg duhovništva ukvarjal tudi s kmetijstvom, zato je položaj dekel in hlapcev poznal in je vedel, da posestniki potrebujejo dninarje, hlapce, pastirje in dekle. Položaj, kjer so hlapci in dekle sicer v neenakovrednem položaju kar se tiče socialnih pravic (poroka in življenje na svojem), vendar ne v manjvrednem, ampak spoštljivem položaju, prikazujejo povesti *Gostač Matevž*, *Dekla Ančka* in *Boji*.

V povesti *Gostač Matevž* nastopa večje število pomočnic, ki imensko niso omenjena, ampak jih pisatelj opisuje kot »najeta dekleta« (ZD 1986: 258), »strežajke« (ZD 1986: 259), »kmečka dekleta« (ZD 1986: 265). Lahko rečemo, da je od hlapcev in dekel edino Tevž omenjen imensko.

Služenje dekleta pri drugih je bilo za tiste čase nekaj povsem običajnega, saj so se kajžarske družine komaj preživljale in marsikateri otroci so morali iti služiti. Predvsem dekleta so k premožnejšim družinam odšle za deklo. Po vaseh so taka dekleta vzeli za svoja (*»Le jej z družino, da ne bo ne tebi ne meni kdo oponašal, da te ločim«* (ZD 1984: 198) in kmalu so postala nepogrešljivi del družine. Le redki od njih se je slabo godilo. Že po naslovu povesti *Dekla Ančka* lahko sklepamo, da bo zgodba govorila o dekletu, ki služi kot dekla. Stara je bila osemnajst let, morala si je prislužiti doto, plačilo je za tiste čase dobro, »sto na leto« (ZD 1984: 195). Ančka je pri Mekarjevih, največjavnejših na vasi, služila kot hišna pomočnica, *»skrbela boš, da bo vse pomito, vse pometeno, vsako jutro zakuriš, nanosiš drv, vode – tu boš moja desna roka«* (ZD 1984: 197), *»če bo treba, greš tudi v hlev. Pri nas si ne sme nihče izbirati dela. /.../ Vsak vse, kakor nanese«* (ZD 1984: 198), so bila navodila gospodinje. Takšen primer odnosa do dekel najdemo tudi v povesti *Boji*. Gospodarji imajo do svojih podrejenih spoštljiv odnos, medtem ko za deklo Jero, ki služi pri Francetu, tega ne moremo reči. Čeprav je bila le dekla, se je obnašala, kot da je gospodinja. Nadzorovala je Franceta, kam gre in s kom se družijo, glavni vzrok za njeno obnašanje pa je bilo ljubosumje na njegov odnos s Franco. Vseeno je ostala del družine in bila enakovreden član družine. Za vsa tri dela

lahko rečemo, da je v njih služkinja veljala za enakopravno »pomagavko«, za prijateljico v hiši, ki so jo v hiši spoštovali in lepo ravnali z njo.

Dekle, ki je odšlo v mesto služiti za gospodinjo in kuharico, je opisano v liku služkinje Špelce. Opisuje njeno starost, ko je kot mnogo tedaj ostarelih služkinj ostala sama v podstrešni sobici in se komaj preživljala z majhnimi prihranki iz mladosti. Kako težko je njeno življenje, nam opisujejo Špelčine besede, ko Elzi, svoji nekdanji gospodinj, pove o svojem stanju: *»Gospa, od vsega hudega me mora biti konec. Ničesar nimam. Vsi prihranki, vse, kar sem imela, vse je šlo, in danes nimam ne peščice moke ne enega krompirčka in ne vinarja.«* (ZD 1981: 474). Prikazan je socialni polom ostarele služkinje, za katero država ne poskrbi, družba pa ji obrne hrbet. Odnos družbe se kaže v naslednjih stavkih: *»Kaj hodiš na ulico, da si nam v napotje?«* (ZD 1981: 473), *»Ah, ti moj Bog in ti berači! To je strašno!«* (prav tam). Vendar pa v tej črtici ni zanimiv samo odnos gospodarjev do služkinje, ampak tudi odnos mladih služkinj do nje. Mici, hišna gospodinja, jo komaj pogleda in je *»oholo dekle«* (prav tam), hišnik jo nažene iz hiše. Po tem bi lahko sklepali, da so služkinje postale bolj pogumne, niso bile več le ponižne pomočnice, ampak so večkrat vzele stvari v svojo roko, kar opisuje tudi izjava Špelce ob pogledu na Mici: *»Tudi jaz sem bila mlada, tudi jaz sem bila lepa, lepša od tebe, in vendar nisem bila taka. Če boš čakala moja leta –«* (ZD 1981: 475). Prikazan je torej povsem drugačen položaj služkinje kot v *Gostaču Matevžu* in *Bojih*.

Tudi Zalka (*Zgodba o dekletu*) je nekako prisiljena oditi od doma. Sama potuje na vlaku in ne ve, kako bo preživela. Ima trdno voljo in upanje, da bo nekje drugje našla srečo. 'Vržena' je med tuje ljudi in mora se znajti sama. Situacija je za Zalko še toliko hujša, saj se je znašla med tujci, v tuji deželi. Besede njene rešiteljice Marijane *»spet ena, ki ne ve, kam«* (ZD 1986: 386) bi jo še najlažje opisale. Na Reki najde službo hišne pomočnice, kjer jo sprejmejo za svojo.

4.3.1.3 Končne ugotovitve poglavja

Finžgar je v črtici *Služkinja* zelo dobro opisal položaj služkinje na Slovenskem. Prikazal je enega najresnejših problemov tistega časa, s katerim so se spopadale služkinje. To je problem ostarele služkinje. Takih služkinj kot je bila Špelca je bilo veliko in mnoge so res živele v podstrešnih sobicah, se preživljale s prihranki iz mladosti in upale na boljše življenje. Stari gospodarji so jih zavrgli kot smeti, ker jih niso potrebovali več ali ker niso mogle več opravljati svojega dela bodisi zaradi starosti bodisi zaradi bolezni. Mladih deklet, ki so iskala novo delo, je bilo veliko in ni bilo težko najti nove pomoči. Zanimiv je tudi pogled družbe na Finžgarjevo služkinjo, ko jo tudi družba zavrne in jo pusti, da raje umre na ulici, kot da bi ji kdo priskočil na pomoč. In glede na pričevanja iz različnih člankov lahko sklepamo, da je bila takšna usoda mnogih služkinj, mogoče je le, da ni bila tako kruta kot Špelina.

Kot sem že omenila, so imela dekleta na vasi boljši položaj kot služkinje v mestu, čeprav je bilo veliko tudi takih, ki so tudi na podeželju živele v zelo slabih razmerah. A Finžgar nam tega ne prikaže. Usoda njegovih dekel je takšna, kakršna se je zanje spodobila. Večino svojega življenja so služile enemu gospodarju, ko so ostarele in zbolele so dobile ali odškodnino ali celo prostor v hiši. Dekle so se tudi poročale sebi enakim, čeprav je bilo to po navadi v nasprotju z vaškimi zakoni (*Gostač Matevž*), saj je taka družina potem veljala za revno in je komaj preživljala otroke. Da bi se gospodar poročil z deklo (*Boji*), je bilo malo verjetno, prej je bilo verjetno to, da je imel z njo kakšnega nezakonskega otroka, ki je odraščal na njihovi kmetiji, bil sicer del velike družine, a vseeno veljal za hlapca. Dekle so dobivale plačilo v hrani in stanovanju, kar vidimo tudi v Finžgarjevih zgodbah (npr. Špelca iz *Služkinje* je do starosti živela pri bogati družini, Tevževa mati iz *Gostača Matevža* je bila kot dninarka plačana v lanu). S takim načinom plačila so sicer ženskam omogočili, da so imele kje živeti, da so si lahko zašile obleke, a težko so kaj prihranile za starost, ker niso dobile denarja ali pa je bilo tega komaj za sproti.

4.3.2 Ženska kot učiteljica

Učiteljski poklic je bil prvi, kamor je ženska izobraženka imela vstop, zato njeni začetni koraki niso bili prav pogumni. Materialni položaj učiteljstva je bil v začetku 20. stoletja naravnost sramoten, vse do leta 1920, ko je bila ureditvijo plač učiteljicam priznana enakopravnost z moškimi. A kljub temu so bile učiteljice vedno ogrožene, kar se je pokazalo predvsem v času velike gospodarske krize in brezposelnosti v tridesetih letih. Kot glavno rešitev za brezposelnost so našli v odpuščanju žensk iz državnih služb, zlasti poročenih učiteljic, ker je bilo to po mnenju liberalnih in klerikalnih politikov dvojno zaslužkarstvo. Poročena učiteljica je izgubila draginjske doklade oziroma so se ji ti znatno zmanjšali.

Leta 1911 je bil v *Učiteljskem tovarišu* (št. 36) objavljen članek z naslovom *Učiteljice, žensko vprašanje in gibanje*. V njem avtorica ugotavlja, da je ima danes ženska že pravico biti povsod v javnosti, v ljudski šoli, v gimnaziji, v realkah in celo na univerzah. Ustanovile so se tudi šole za žensko izobrazbo. Ženska se je osamosvojila in se v družbi popolnoma emancipirala, ni več odvisna od moža, ampak od svojega lastnega dela. Pa vendar jo moti dejstvo, da se je s temi pravicami do izobrazbe in vstopa v vse poklice, ženskam odprla pot tudi do strokovne izobrazbe. Ženskam so z vstopom v različne šole omogočili tudi vstop v različne službe, kjer ji prej ni bilo mesta. Kapitalizem je žensko vse bolj odtegoval od njenega »naravnega« delu in jo prisilil v delo. Ženska si je morala najti poklic, če je želela preživeti. Od fizičnega dela je prešla na »mehanično-duševno« delo v uradih, kot profesorica, učiteljica, zdravnica. Znašla pa se je tudi na področju znanosti in umetnosti. A ob koncu članka kljub vsemu napredku, ki ga je doživela ženska v zadnjih letih, še vedno vidi poklic učiteljice kot edini poklic, v katerem lahko ženska razvije svoj materinski čut.

4.3.2.1 *Položaj učiteljic na Slovenskem*

O položaju ženske kot učiteljice piše Barbara Šatej (Slovenska ženska 1900–1918). Položaj učiteljice v prvih dvajsetih letih 20. stoletja ni bil zavirljiv. Od nje se je zahteval samski stan, zatreti je morala vsa čustva in se popolnoma posvetiti poklicu. Preživljala se je sama in obenem plačevala najemnino za stanovanje. Če se je poročila, so ji bile odvzete mnoge pravice. Učila je lahko le, če je primanjkovalo neporočenih učiteljic, drugače je bila le pomožna. Med zaposlenimi ženskami so bile prav učiteljice prve, ki so zahtevale svoje pravice. Ustanovile so tudi svoje društvo, in sicer Jubilejno podporno in hranilno društvo učiteljic za Kranjsko, Primorsko, Južno Štajersko in Koroško s sedežem v Ljubljani. Društvo se je borilo za ukinitv celibata učiteljic, za izboljšanje njihovega položaja, glavna zahteva pa je bila zvišana in enaka plača. Pravega uspeha ni bilo, kvečjemu so povišali plačo duhovnikom in učiteljem, učiteljicam pa ne. Tako se je boj za plače nadaljeval. Položaj učiteljic se ni bistveno spremenil in zaradi slabih plač je njihovo število naglo naraščalo na škodo moških učiteljev. Učiteljski poklic se je počasi feminiziral.

Po uvedbi obveznega osnovnošolskega izobraževanja se je povečalo tudi število polno zaposlenih učiteljev. Med novozaposlenimi je bilo tudi veliko žensk, njihovo število pa je bilo različno od pokrajine do pokrajine. Na Štajerskem je bilo na primer leta 1871 samo 3,4 odstotka žensk, leta 1913 pa že 44,5 odstotka. Na Kranjskem je bilo na začetku 10 odstotkov učiteljic, leta 1913 pa kar 56 odstotkov. Podobne podatke beležijo tudi na Primorskem, kjer je odstotek učiteljic narasel s 26,3 na 47,8. na podlagi teh podatkov lahko vidimo, da se je odstotek žensk v učiteljskem poklicu v prvih štiridesetih letih močno povečal in ponekod celo presegel več kot polovico zaposlenih. Vendar pa je treba pri tem opozoriti, da so učiteljice v šolah zasedle položaje, ki so se bistveno razlikovali od moških sodelavcev. Spolno diskriminacijo je določal zakon, tako za učitelje kot za učence. Avstrijska oblast je sicer pripravila zakon o pravnih razmerjih učiteljstva in z njim izenačila zahtevano izobrazbo in enako delovno obveznost, a predlog je določal, da dobiva učiteljica le 80 odstotkov plače učitelja, če pa se poroči, pa se službi prostovoljno odreče (Milharčič - Hladnik 1995: 18–21).

Z ustanovitvijo javnih ženskih učiteljskih so dekleta dobila izobraževalni zavod, ki jim je omogočal izobrazbo zunaj obrtnega področja. To so bile edine javne šole, ki so dekletom

poleg zaposlitve nudile tudi višjo izobrazbo. Izobrazba učiteljic pa se je dokončno uredila z zakonom leta 1868 in 1869, ko se je učiteljski poklic začel uveljavljati tudi kot ženski poklic. S tem se je začelo tudi obdobje, ko se je večina moških tedanjega časa upirala, da bi ženski priznala pravico do enake izobrazbe. Učiteljski poklic je samskim ženskam omogočal določeno mero samostojnosti: lahko so potovale, živele same ali skupaj z drugimi ženskami in si pridobile ekonomsko varnost ter spodoben socialni status (Mrgole Jukič 1998: 50–55). Vendar je zakon delal razlike med spoloma, saj so bile učiteljice za enako izobrazbo in enako delo plačane manj. Slovensko učiteljsko društvo ni zastopalo ženskih interesov, zato so učiteljice leta 1898 ustanovile Društvo slovenskih učiteljic. Namen društva je bil zastopati koristi učiteljic in braniti njihove pravice. Borilo se je za uveljavitev načel enako delo enako plačilo, za enake dolžnosti enake pravice (SSŽD 1901–1945: 217). Ob koncu 19. stoletja in v začetku 20. so se razmere bistveno spremenile in učiteljice so predlagale, da naj bi neporočene imele enako plačo kot samski učitelji, poročenim pa bi se priznala pravica do draginjskih dodatkov (Učiteljice v šolskih klopih 2005: 47).

Učiteljski tovariš, ki je izhajal kot tednik, je bil eden redkih časnikov, namenjenih prav učiteljicam in njihovi vzgoji, odnosu do naroda, dela in ne nazadnje otrok samih. Že leta 1905³⁴ so pisali o tem, kako morajo učiteljice skrbeti za narodno zavest, kako morajo govoriti slovensko, ne nemško, da je v šoli prva domovina, potem drugo itd. Njihovo delo ni le delo v šoli, ampak tudi delo zunaj nje. Če želijo kaj narediti za narodno zavest, morajo začeti pri ženah, ki jih je treba naučiti, da so narodno zavedne.

O nadaljnji izobrazbi učiteljice in njenem delovanju zunaj šole je bil že leta 1906 v *Učiteljskem tovarišu*³⁵ objavljen članek Dragice Pavšičeve. Piše o tem, da se morajo učiteljice zavedati, da s končanjem šolanja še ni konec učenja in učiteljski stan ni »gosposka oskrbovalnica«, ampak ogromno dela in odgovornosti, saj morajo »ustvarjati značaj prihodnji generaciji«. Potrebne so tudi izkušnje, ne le znanje iz šole. Poznati mora razmere v družbi, v kateri živi, biti mora vzorna žena, tudi zunaj šole mora znati vplivati na ljudstvo in mu koristiti s svojim znanjem. Ne sme zaostajati za svojim moškim tovarišem.

³⁴ Vita Zupančičeva: Letno poročilo društva slovenskih učiteljic v Učiteljski tovariš, str. 125–126.

³⁵ 1906, št. 49, str. 1–2; 1906, št. 50, str. 454–457.

Pavšičeva učiteljice poziva, naj se organizirajo in začnejo sejati ugled družbe. Tudi zunaj šole naj začnejo delovati tako, da bodo uspešne, kajti prav učiteljice so po izobrazbi tiste, ki so najbolj sposobne izobraževati preprosto ljudstvo, predvsem pa lahko vplivajo na žensko mladino in mlade žene z besedami in zgledi. Učiteljice poziva, naj berejo knjige, časopise, naj se borijo za enakopravnost z moškimi, saj se le tam, »kjer vladata razumen mož in izobražena žena lahko govori o popolni vzgoji otrok bodočih naprednih državljanov«.

E. Žerjav se je v *Učiteljskem tovarišu* leta 1906 (št. 15) spraševala, ali ima udejstvovanje učiteljic v javnem življenju sploh pomen, predvsem pa, kako naj učitelji približajo šolo tako učencem kot staršem. Problem v tistem času je bil v tem, da starši svojih otrok niso spodbujali, da bi hodili v šolo in tako je tudi šola imela slabši uspeh od pričakovanega. In prav učiteljice naj bi bile tiste, ki so morale znati povezati šolo z vsakdanjem življenjem, vse skupaj pa je moralo temeljiti na vzgoji in pouku mladine. Učiteljice naj bi staršem svetovale, kako naj pomagajo svojim otrokom pri učenju. Izvajale naj bi nekakšne tečaje za starše, vendar pa v Ljubljani do tega ni prišlo, ker so se učiteljice temu uprle. Avtorica članka vidi veliko priložnost takšnih poučevanj staršev tudi na kmetih. Učiteljice bodri, naj se organizirajo in začnejo izvajati »sestanke« čim prej, saj bo to le dobro za otroke. Kot drugo pa Žerjav priporoča izdajanje učiteljskega lista, ki bi v prvi vrsti poudarjal vlogo ženske kot matere in gospodinje, vzbujal narodnost in »vplival na srce«. Kot tretje pa poudarja ustanovitev ljudskih knjižnic, ki bi literaturo približale narodu, vodile pa bi jih učiteljice. E. Žerjav na koncu članka pozove slovenske učiteljice, da bi s takšnim socialnim delom koristila človeštvu, pri tem pa poda primer iz Amerike, kjer je ženska spoštovana in upoštevana predvsem zato, ker se je oprijela socialnega dela in v njem dosegla velike uspehe.

4.3.2.1.1 Učiteljski celibat

O celibatu učiteljic se je v tem času veliko govorilo. Zakon iz leta 1869 je učiteljice izenačil z učitelji, vendar jim je bil kljub vsem prednostim nenaklonjen in je omejeval njihove pravice. Določal je tudi, da se ne smejo poročiti, če hočejo obdržati službo. To odločbo so omilili le na Štajerskem, tako da se je učiteljica lahko poročila le z učiteljem. V vseh drugih deželah pa je bila poroka povsem izključena. Učiteljice so celibatu začele nasprotovati razmeroma pozno, bile pa so tudi dokaj neenotne pri reševanju tega vprašanja. Napredne učiteljice so

nasprotovale celibatu, saj je omejeval njihovo svobodo, mnoge pa so še vedno menile, da poročene učiteljice ne bi mogle kvalitetno opravljati pedagoškega dela. Celibat je bil zato dokončno odpravljen šele leta 1938³⁶.

Zakaj je bila poroka učiteljicam prepovedana? Na drugih področjih dela te omejitve zakonsko niso bile definirane, zato lahko sklepamo, da je do tega prišlo predvsem zaradi specifičnosti poklica. Za ta poklic so se ženske odločale, ker je bil to praktični edini intelektualni poklic, ki jim je bil dostopen – bile so preskrbljene, ekonomske neodvisne, imele so veselje do vzgojnega dela. Dekleta iz gosposkih družin pa so se vpisovale na učiteljska tudi zato, da bi se stanu primerno izobrazile. Ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja je veljalo, da so bile učiteljice pripadnice nedelavskega razreda. Tu pa je veljalo načelo – ženska ima eno samo vlogo, vlogo mater in gospodinje.

Ženske so odgovorne za svoje otroke in zaradi materinstva so omejene pri zaposlovanju na različnih delovnih mestih. Družba je na eni strani poudarjala zaposlitev žensk, na drugi strani pa materinstvo. Rešitev so nekako videli v učiteljstvu, saj so poučevanje definirali kot naravno žensko delo. Ženska naravna skrb je dobila v poučevanju svojo logično razširitev, vloga in mesto učiteljice pa sta bila definirana kot 'družbeno materinstvo'. Poučevanje je bilo torej definirano kot družbeno materinstvo in kot nadaljevanje domačega dela in vzgajanja, kot poklic, za katerega je prav ženska-mati »naravno«³⁶ usposobljena (Milharčič - Hladnik 1995: 33–38).

V *Učiteljskem tovarišu* (1921, št. 35, 2) beremo pismo ene od nezadovoljnih učiteljic, in sicer kot odgovor na sejo strokovne organizacije. Predvsem jo moti to, da bi ponovno uvedli celibat in s tem učiteljico prisilili, da se odpove hrepenjenju po ljubezni in sreči. Še bolj pa jo moti to, da bi z novim odlokom o zmanjšanju plačila učiteljicam, prisilili učiteljice, da se ne bi poročale s tovariši učitelji, saj bi tako izgubile pol svoje plače. Tudi glede dopustov se ne strinja, da so poročene učiteljice več doma. Ravno nasprotno, po njenem mnenju bijejo večjo živčno vojno prav neporočene. Na drugi strani pa naj bi poročena učiteljica služila dvema gospodarjema, službi in moži. A tudi tukaj pisateljica članka ugovarja, da mnoge ženske s

³⁶ Učiteljice v šolskih klopih. Zbornik ob 130. obletnici ustanovitve slovenskega učiteljskega društva za dekleta v Gorici. Nova Gorica 2005: 47.

poklici služijo tudi več gospodarjem, tudi po nepotrebnem. Kakor koli, na koncu poziva, naj odpravijo ta krivični odlog, če želijo, da se bodo učitelji in učiteljice med seboj poročali.

Leta 1932³⁷ je postal problem poročenih učiteljic vse bolj aktualen, in sicer v smislu, da je učiteljev in učiteljic vedno več, delovnih mest pa zanje premalo. Ustanavljale so se nove šole in vsako leto je bilo več učiteljskega naraščaja, ki pa ni sovpadal z upokojitvami in smrtjo starejših kolegov ter s potrebami šolstva po njih. Začelo se je celo dogajati, da so zaposlovali »pod roko«, brez razpisa, kar je seveda privedlo do številnih pritožb. Predvsem jih je motilo to, da so službo dobivale žene neučiteljev in neuradnikov ter so tako zapostavljali neporočene učiteljice. Tako je postal problem poročenih učiteljic aktualen predvsem zaradi brezposelnosti. Vprašanje poročenih učiteljic ni bilo več zasebno vprašanje, ampak socialno-stanovsko vprašanje države, ki je imela nalogo zaščititi socialno upravičnejše. Zavzemali so se za pravice učiteljic, ki so poročene z učitelji, saj se jim je to zdelo najpravičnejše glede interesa šol in učiteljske službe.

Uvedba delnega celibata (poroka učiteljice le z učiteljem) je bil morda prvi korak k odstranitvi žensk iz učiteljskega poklica in je prinesla za seboj tudi težke socialne in moralne posledice za narod. Delni celibat je postavil mejo o zaposlitvi žensk kot učiteljic, že prej pa je bilo z omejitvijo mest v učiteljskih onemogočen pristop ženskam. Mnogi zakoni so odvisni samo od materinega prihodka, zato bi mnoge spremembe lahko uničile nešteto družin.

4.3.2.1.2 Mati in učiteljica

Predstavila bom odnos matere in učiteljice, kako sta lahko skupaj sodelovali, ali je bila učiteljica lahko hkrati tudi mati.

Obe sta vzgojiteljici in imata pomembno mesto v družbi, sreča družin ali celo vsega naroda je odvisna od tega, kako opravljata svoje naloge. Pri odnosu do otrok sta si podobni, mati je njihova 'telesna' mati, učiteljica njihova 'dušna' mati. V njunih rokah je sreča otrok in seveda tudi naroda. Če je dovolj dobrih mater in učiteljic, potem tudi narod lahko napreduje v vseh

³⁷ Poročene učiteljice, Učiteljski tovariš, št. 37, 1.

svojih okvirih. Nalogi matere in vzgojiteljice se vseskozi prepletata. Prva vzgojiteljica je otrokova mati. Vzgajati ga more za prihodnost, za pošten poklic, ki dela narodu čast. Vendar pa ni rečeno, da je vsaka mati dobra vzgojiteljica. Njena materinska ljubezen in boj za vsakdanji kruh ji nemalokrat onemogočajo popolno skrb za otroka v najnežnejših letih. Učiteljica ji pri tem ne more pomagati, saj se njena naloga začne šele, ko otrok vstopi v šolo. Začne se obdobje vzgoje, ki otroku ostane vse življenje, ki ga vede v svet, med narod. Učiteljico čaka pomembna naloga, poleg poučevanja mora tudi znati vzgajati. Pri vsem tem pa mora učiteljica pridobiti mater, ki je v začetni vzgoji grešila, na svojo stran. To stori z ljubeznijo do otroka in prijaznostjo do matere, kar vodi v njun dober odnos. Učiteljica postane materina svetovalka in prijateljica, saj najbolje pozna vse otroke. Le tako si bodo tudi učiteljice pridobile ugled naroda (Učiteljski tovariš, 1906, št. 28, 1).

Po odpravi celibata za učiteljice so dobile učiteljice novo, dvojno nalogo. Na eni strani so bile matere, na drugi vzgojiteljice tujih otrok. V *Učiteljskem tovarišu* (1931, št. 31) lahko preberemo pismo matere, ki je učiteljica in poročena z uradnikom, ki ima ogromno dela tudi doma. Piše, kako težko je njeno življenje, kako se mora boriti za vsakdanji kruh in koliko je odrekovanja, da lahko živijo dostojno, saj so njeno delo »nagradili« s tem, da so ji po poroki odvzeli polovico plače. In ravno ti gospodi so srečni, saj njihove žene ne propadajo zaradi živčnih zlomov, ko trpi v dveh poklicih, v materinstvu in učiteljstvu. A pomagati mora možu, saj z eno plačo ne moreta preživljati družine. Žena kot mati in vzgojiteljica v šoli le daje, toda jemati nima od kje.

Leta 1939 je bilo po statističnih podatkih okoli 1000 učiteljic, ki so bile hkrati tudi matere. Po tridesetih letih še vedno beremo o tem, da je za vlogo učiteljice najprimernejša prav ženska, ki je hkrati tudi mati. Le ženska mati pozna otroke do najmanjše podrobnosti, pozna vse faze njegovega razvoja in kot osebnost najboljše vpliva na malega šolarčka. Poročena učiteljica pozna življenje z vseh strani, pozna družino, skrbi, ki jih povzročajo otroci družini, in zato tudi zna najbolje oceniti napake otrok in presoditi, kdaj imajo prav in kdaj ne. Kajti le kdor ima lastne otroke, lažje presoja druge. In kdor vzgaja lastne otroke, to vzgojo lahko prenese tudi na druge otroke (Učiteljski tovariš 1939, št. 26).

Materinska in vzgojiteljska vloga sta si najbolj podobni in tako rekoč nerazdružljivi. Za poročeno žensko, ki je hkrati tudi mati, je učiteljski poklic najbolj primeren poklic. Da bi učiteljska družina lahko preživela, je kot prvo potrebno priznanje poslanstva učiteljice in matere. Ker je njeno delo veliko in za šolo in narod neprecenljivo, mora v svojem delu ostati nemotena. Poročene učiteljice so se ves čas borile za enake pravice. Leta 1940 je začelo primanjkovati učiteljic in mnoge so delale za dva. Če ne bi bilo poročenih učiteljic, bi morali v tem času zaradi pomanjkanja delovne sile tretjino šol zapreti. Še vedno je učiteljica manjvredno bitje, ki za svoje delo dobiva skromno plačilo, veliko manjše kot njeni moški kolegi. Pri tem se sklicujejo na delo delavk na polju, ki dobijo enako plačilo kot moški delavci. Država bi morala nameniti pravično plačilo tudi poročenim učiteljicam, za enako delo, enako plačilo (Učiteljski tovariš, 1940, št. 37).

4.3.2.2 Motiv učiteljice pri Finžgarju

Samska učiteljica, ki se bori za svoj obstoj v družbi, obenem pa pogreša družinsko življenje, poleg vzgoje otrok se ukvarja tudi z delom zunaj šole in s tem skrbi za narodno zavest ter s socialnim delom koristi človeštvu. Vse te motive najdemo v Finžgarjevi povesti *Sama*. Finžgar je v svojem življenju tudi sam spoznal nehvaležno delo učitelja v neugodnem okolju in zdelo se mu je, da je tu več tragičnega kot obsojanja vrednega, hkrati pa je s povestjo *Sama* hotel pokazati pot, po kateri naj hodi slovenski učitelj in ta pot naj bi bila – delo za ljudstvo (ZD 1983: 510).

Alena je odšla za domačo učiteljico predvsem zaradi preživetja, le da je bila ona mestna gospodična, ki je odšla služiti na vas. Sprejem pri Smrekarju pokaže, da je niso sprejeli kot učiteljico, ampak bolj kot eno od dekel: »Alena, zapomnite si tole. Odslej in dokler ste pri nas, ste naša. Razumete? Naša, to se pravi, živite po naše, vedite se po naše in vso mestno hinavščino obesite na kljuko. /.../ pri nas velja delo in denar – vse drugo je nič /.../« (ZD 1983: 269). Tudi o šolanju svojega sina nima Smrekar najboljšega mnenja, saj se mu zdita dve uri na dan več kot dovolj učenja. Učiteljice pa imenuje kot »tiče istega perja« (ZD 1983: 270).

Že ob prvi uri pouka se je videlo, da se Alena težko znajde v vlogi učiteljice. Njena pridiga »Poslej ne boš več samo za igrače, velik si že, dosti velik, da se lotil kaj drugega ... šola – kako važna za življenje ...« (ZD 1983: 271) ni ravno prepričljiva, čeprav je govorila »navdušeno, ognjevito« (prav tam).

Poleg Alene sta še dve učiteljici, ki učita v vaški šoli, Mara in Minka. Mara je bolj kot ne zdolgočasena učiteljica, ki ji je to delo odveč. Obupana nad življenjem, ker nima ničesar, niti poklica učiteljice ne opravlja zaradi veselja do otrok. Zanja je poučevanje vaških otrok, kot da je odtrgana od sveta, nima nobene družbe, plača je slaba. Njene besede »*To ni svet in to ni življenje! Vsaj zame ne!*« (ZD 5 1983: 276) povedo vse. Mara je učiteljica, ki je bila svojim poklicem najmanj zadovoljna: »*Vprašam vas, kdo pa se zarije v ta posel iz poklica /.../ iz samega veselja, notranjega veselja, vzgoji nadebudne mladine, kaj?*« (Prav tam). Zadovoljna ni niti s plačo (»*kruha malo več kot nič*«) (Prav tam).

Njeno pravo nasprotje je učiteljica Minka. Minka se pokaže kot »pisateljeva« oseba, ki pa ni v nasprotju z drugimi, ampak le poudarja dejanja drugih ljudi (Koblar v DiS 1928: 94). Ona »ima poklic« (ZD 5 1983: 277). v pravem pomenu besede, ona je z dušo in telesom učiteljica. Uživa v tem, da pomaga revnim otrokom, zanje šiva obleke, izdeluje igrače. Prosjači naokoli, da lahko da drugim otrokom. Je učiteljica, ki s svojim socialnim delom koristi človeštvu. Le tako se počuti manj samo, saj družine ne sme imeti. Na Alenino vprašanje, ali se nikoli ne počuti samo, čeprav je učiteljica sredi vseh otrok, sredi vasi, sredi vsega sveta, odgovori: »*...Kadar stopim prej kmetiško ognjišče, kjer se drži po troje otrok za krilo materi in vsi gledajo vanjo kakor v boginjo, in ko tak večer stopi oče na prag, vrnivši se s polja, iz gozda – in se vse oči obrnejo vanj, in vse sreče k njemu do praga: takrat in edino takrat občutim neko nesoglasje v svoji duši, nekaj grozno ledenega okrog srca. Pa samo takrat ...*« (ZD 5 1983: 296–297). Minkin odnos do otrok je bil nekaj posebnega. Na Miklavžev večer je zanje pripravila presenečenje. Vsakemu je namenila darilo – obleke, predpasniki, nogavice, čevlje ... Finžgar je trenutek opisal z besedami: »*Otrokom so žarele oči, ko so stiskali k sebi svežnje, matere so si otirale solze . vse je gledalo na Minko, kateri je gorelo lice v radosti. [...] Vsi so zrli samo vanjo, vsa srca so se ji klanjala. Revne vdove so se ji zahvaljevale in ji stiskale roke, vse se je gnetlo okoli nje. [...] čutila pa je mrzloto praznih besed in se je grela edinole v blesku nedolžnih oči*« (ZD 5 1983: 365).

Alena je ob vsem tem spoznala, da sama ne bo zmogla biti nikoli učiteljica z vsem srcem in dušo. Spoštovala je Minko in se zavedla, da sama kaj takega ne bi zmogla. Tudi nadzornik je pri pouku opazil, da je v celotnem njenem poučevanju nekaj izvirnega, kakor da to ni šola, vsi otroci zrejo v učiteljico, »*kakor bi jim mati rezala belega kruha*« (ZD 1983: 382). Problem, ki ga je opazil, je bil, da uči tudi stvari, ki niso predpisane, a kaj, ko je uspel jasen in izvrsten. Minko je kot zelo dobro učno moč kasneje tudi pohvalil na zaslišanju pred ljudmi, ki so jo hoteli odstraniti, saj naj bi vedela preveč in onemogočala pri tem grde posle bogatih posestnikov, kot je bil tudi Smrekar. Bila je socialistka v pravem pomenu besede.

Minka se ob vsej radosti svojega poklica zaveda, da je materinstvo tisto, za kar je ustvarjeno žensko srce. Prepričana je, da je žensko srce srečno le tedaj, ko izliva in izžareva ogenj ljubezni na otroke okoli sebe in na ljubljenega moža; če te ne zmore, naj bo ženska idealna mati in to kjerkoli, ali kot mati nuna v samostanu ali kot mati ob bolnikih, ali kot mati sredi otrok v šoli ali kot mati socialnega gibanja svojega naroda. Edino takšno žensko srce, ki izliva okoli sebe materinsko ljubezen, ne bo nikoli samo in le tako bo lahko srečno. Ima se za mater in na to materinstvo je ponosna, čeprav ni mati v pravem pomenu besede. Na Alenine besede, da ona tega ni in ne bo nikoli občutila, ji odgovori iskreno, naj raje krene na drugo pot, če med otroki začuti »*grozno samoto*« (ZD 1983: 396). Minka te samote ni nikoli občutila in ob premestitvi v oddaljeno Bukovje se ji izpolni še zadnja želja, da bo lahko samostojno delala z otroki. Bukovje je njen ideal, njeno kraljestvo, kot polje, ki je potrebno in vredno dela. In ona v tem uživa.

Čeprav Alena po Minkinem odhodu v gorsko vasico zasede njeno mesto in se ji tako rekoč izpolnijo želje, ni srečna. Razočarana je nad seboj, predvsem pa nad poklicem, ki ga opravlja. Zave se, da ona ni iz pravega testa, razblinili so se ji vsi vzori in spoznala je, da je in bo bolj slaba učiteljica, preveč razdražljiva in preveč zamišljena med poukom. Niti fantova tolažba, da bo z leti bolje, je ne odvrne od teh misli. In na koncu ostane sama.

V eni sami povesti imamo dva popolnoma različna lika učiteljice. Alena, ki je učiteljica bolj zaradi preživetja samega, in Minka, ki zase pravi, da ima poklic. Je učiteljica, kakršno je v

tistem času želela družba – samska, se udejstvuje v javnem življenju, skrbi za socialno podporo otrokom, sodeluje z materami in tudi vzgaja.

4.3.2.3 *Končne ugotovitve poglavja*

Učiteljica je imela v začetku 20. stoletja dokaj težak položaj, saj se je od nje veliko pričakovalo. Na eni strani se je morala odreči ljubezni in družini ter s tem tudi materinstvu, saj so od nje zahtevali popolno predanost poklicu, torej vzgoji otrok. Na drugi strani pa je morala biti po ukinitvi celibata tudi tako popolna mati, biti pokorna možu in poklicu. Učiteljice so bile vseskozi slabše plačane kot njihovi moški kolegi. Za svoje pravice so se borile prek Ženskega učiteljskega društva. Kot beremo iz člankov Učiteljskega tovariša, njihovega glavnega časopisa, ki jim je dajal oporo in pogum v poklicu, so od učiteljic zahtevali, da so vzgojiteljice, ki skrbijo za narodno zavest, ki poznajo razmere v družbi in znajo svetovati ljudem tudi zunaj službe ter so tako drugim za vzgled in oporo, da izobražujejo ne samo otroke, ampak tudi njihove starše. Pri vsem tem pa naj ne bi zahtevale visokega plačila, ker naj bi bila vzgoja otroka žensko 'naravno delo'.

Finžgar je učiteljici Aleno in Minko prikazal kot ženski, ki si želita ljubezni, in kot ženski, ki si želita uspeti v poklicu. Mara pa je samosvoja učiteljica, ki ji je izobraževanje otrok bolj kot ne tuje in v breme. Želela si je ljubezni, a še tisto malo upanja, da bi nekoč bila z nekom, ji je vzela Alena. In nanjo je bila kar malo ljubosumna. Alena je kmalu spoznala, da v poklicu učiteljice ne bo nikoli uživala tako kot Minka. Zato si je želela tudi ljubezni, da bi tako zapolnila to praznino, ki jo je čutila, ko je bila med otroci. Na koncu ni srečna nikjer. Za Aleno bi lahko rekli, da ni tipična predstavnica svojega poklica. Je zasebna učiteljica in ima na začetku samo enega otroka, ki ga poučuje in s katerim se sicer dobro razumeta. Njeno nasprotje pa je Minka. Ona pooseblja vse tisto, kar se je od učiteljice pričakovalo. Otroke je vzgajala kot svoje in jim bila tako rekoč druga mama, odrekla se je materinstvu in se popolnoma posvetila poklicu. Vzgoja in izobraževanje ji je bilo v veselje. Delovala je tudi zunaj šole, imela je vpliv na ljudstvo in imela je dobre odnose z materami otrok. Skratka Minka je takšna učiteljica, kakršno je zahtevala tudi družba, Alena in Mara pa sta le medli sliki učiteljic, ki v svojem poklicu ne uživata in zato tudi družbi ne moreta dati ničesar dobrega.

4.3.3 Zaposlene ženske v uradih, na poštah, trgovinah ...

V začetku 20. stoletja je naraslo število zaposlenih žensk. V mestnih posredovalnicah so delo ponujali sobaricam, natakaticam, kuharicam, prodajalkam, ženske pa so se zaposlovale tudi kot učiteljice in vzgojiteljice otrok, kot delavke na poštah in uradih. Kruh so si služile zaradi preživetja, le manjši del je bil takih, ki so hotele z delom doseči enakopravnost in samostojnost. Delale so, čeprav so za enako delo prejemale veliko manjše plačilo kot moški. Ti so v ženskah videli konkurenco lastnemu delu in se prav zato množično borili proti zaposlovanju žensk.

4.3.3.1 *Položaj zaposlenih žensk na Slovenskem*

Ženske so se morale povsod boriti za zaslužek. Leta 1900 je Slovenski narod poročal, da poštne uslužbenke zahtevajo izboljšanje svojih razmer. Razvoj poštne prometa je namreč zahteval vedno več zaposlenih, in ker so bile ženske cenejša delovna sila, so jih na poštah množično zaposlovali, tudi za težavnejša dela. Slab položaj je bil tudi pri prodajalkah in šiviljah, ki so se morale same preživljati. Kot zaposlene v trgovini so morale ustno in pisno obvladati dva tuja jezika in osnovna pravila v računstvu. Bile so slabo plačane in če so zbolele, so si morale same plačati zdravljenje (Šatej v Kronika 1999: 103, 104).

Po sprejetju zakona, možnost izobraževanja žensk pod enakimi pogoji, kot so jih imeli poštni upravitelji (1872), je število uradnic naraščalo iz leta v leto. Prva Slovenka, ki je že leta 1872 postala poštna uradnica, je bila Marija Vrhovec. Po letu 1918 pa je bilo na Poštnem in brzojavnem ravnateljstvu zaposlenih že 690 uslužbenk. Zofka Kveder je poštne uslužbenke pozvala, naj se včlanijo v društvo in tako zahtevajo izboljšanje razmer na svojem delovnem mestu. Leta 1934 so ustanovile Klub poštne uradnic. Namen kluba je bil poglobiti zanimanje za strokovno delo, jih usposobiti za samostojna in vodilna mesta na poštnem področju, ter jih uvajati tudi v delo na socialnem, kulturnem in nacionalnem področju (Serše 2003: 400–401).

Dežela Kranjska je imela v letih 1880–1910 največ zaposlenih žensk v monarhiji. Ženske so bile glede na poklice razdeljene v štiri poklicne razrede. Razred A so predstavljale ženske,

zaposlene v kmetijstvu (70,8 odstotka vseh zaposlenih), v razred B so spadale ženske, zaposlene v industriji in obrti (8,5 odstotka), v razred C ženske, ki so bile zaposlene v trgovini in prometu (5 odstotkov), razred D pa so predstavljale ženske, zaposlene v državnih službah in svobodnih poklicih (15,7 odstotka). Leta 1910 so tako ženske predstavljale že 49,2 odstotka vseh zaposlenih. Nekateri poklici in poklicne skupine so bile izrazito ženske. V katerem poklicnem razredu oziroma v katerem poklicu je bila ženska zaposlena, je bilo odvisno tudi od njenega stanu in kraja prebivanja. Kranjska je bila takrat razdeljena na 12 okrajev, ki so bili gospodarsko različno razviti. Ženska je bila lahko zaposlen kot samostojna, nameščenska, delavka, vajenka, dninarka ali »doma pomagajoča«. Kranjske ženske so večinoma sodile v slabši poklicni status, med tako imenovane doma pomagajoče družinske člane. To so bili člani družine, ki so se preživljali z delom v okviru družinskega obrata (Žnidaršič v Naša žena 1997, št. 3: 34–35, 1997, št. 4: 32–33; Ora el labora – in molči, ženska! 2000).

Za nekatere poklice je bilo zaželeno, da jih opravljajo ženske, čeprav so se lahko zaposlile v vseh poklicnih skupinah. Tako je bilo v poljedelstvu zaposlenih 55 odstotkov žensk, ki so imele po večini najnižji status, po statusu so bile poročene ali pa premlade za poroko. Vzrok je bil v zaposlitvi moških v drugih panogah. Tretjino zaposlenih so predstavljale tudi ženske v industriji in obrti, predvsem v tekstilni (22 odstotkov), v industriji hrane in pijače (od vseh ženske, zaposlenih v prehrambeni industriji, jih je bilo 75 odstotkov zaposlenih v tobačni tovarni v Ljubljani) in v oblačilni industriji. V industriji so bile ženske zaposlene kot delavke (51 odstotkov), samostojne (39 odstotkov) in kot doma pomagajoče (10 odstotkov). Te ženske so bile večinoma samske, saj so si same zagotavljale socialno varnost, 21,8 odstotka pa je bilo poročenih, ki so tudi po poroki ohranile poklicno samostojnost. V poklicni skupini trgovine in obrti pa je bilo med vsemi zaposlenimi 41,3 odstotka žensk, od tega jih je bilo 41 odstotkov zaposlenih v gostinstvu. 35 odstotkov žensk je bilo v skupini trgovina zaposlenih kot samostojne, 30 odstotkov so predstavljale delavke, 26 odstotkov pa je bilo domačih pomočnic. Tam, kjer je bilo v trgovini ali obrti zaposlenih bistveno več žensk kot moških, so te imele status doma pomagajočega družinskega člana. Državni službi, v katerih je bilo zaposlenih največ žensk, sta bili medicinska sestra (nižje zdravstveno osebje) in učiteljica (55 odstotkov). Več kot osemdeset odstotkov teh žensk je imelo status nameščenk in so bile samske. V primeru poroke so svoj poklic opustile. Razlog za vse večjo zaposlenost žensk v vseh panogah je bila sprememba celostne gospodarske strukture, ki je v tistem času zajela

Kranjsko. V strokovni literaturi je celo prevladovalo mnenje, da obdobje industrializacije moškim enostavno ni bilo naklonjeno. Bistvena razlika naj bi bila tudi v manjši umrljivosti žensk ter pogostejše izseljevanje moških (Prav tam).

Ob koncu dvajsetih let 20. stoletja pa so bili ženskam v Jugoslaviji dostopni že vsi poklici razen duhovniškega in sodniškega (Budna Kodrič v SŽD 2003: 36–37).

Alma Sodnik, doktorica filozofije in prva ženska profesorica na ljubljanski univerzi, je v svojem delu *Smernice za vzgojo deklet* (1924) zapisala, da če ženska večinoma opravlja dela, ki so jih prej opravljali moški, potem njene telesne in duševne lastnosti, zaradi katerih so privlačne moškim, poenjajo. Po njenem naj bi bil to tudi vzrok, da so ženske, ki delajo v »moških« poklicih, samske. Javne uslužbenke pa so po navadi ženske, ki imajo največ smisla za materinstvo. Sodnikova je tudi mnenja, da materinstvo in gospodinjenje nista edina ženska poklica. Poleg klasičnih poklicev, učiteljica, vzgojiteljica, otroška vrtnarica, družabnica, gospodinja, strežnica, šivilja itd, je ženska lahko tudi uradnica ali obrtnica, možni pa so tudi socialni in akademski poklici. Vendar pa mora ženska pri poklicu slediti svoji naravi. Ne more biti na primer »pravna zastopnica navijalca cen«, ampak naj bo raje »pravna zastopnica nezakonskih mater« (Leskošek 2002: 45).

Za primerjavo podajam še nekaj statističnih podatkov, ki jih je v članku *Ženska v poklicih* (*Ženski svet* 1934: 211) navedla Angela Vode. Po podatkih Osrednjega urada za zavarovanje delavcev (OUZD) je bilo na delovnih mestih, ki so zahtevala fizično moč, zaposlenih le 5,26 odstotka žensk (visoke zgradbe, cestne železnice in vodovod ter elektrika). V industrijski panogi pa je bil odstotek žensk znatno višji. 65,78 odstotka jih je bilo zaposlenih v tobačni industriji, 68,49 v tekstilni, 70,29 v gostilnah in kavarnah, ženske pa so predstavljale tudi 97,07 odstotka vseh zaposlenih v gospodinjstvih. Zanimiv je tudi podatek, da je bilo 27 zaposlenih žensk starejših od 70 let, 16 pa celo starejših od 80 let. Zaradi tega so se tudi borile za pravico do dostojnega in brezskrbnega počitka na stara leta. Podatki kažejo, da se je delež zaposlenih žensk glede na leto 1910 povečal predvsem v tekstilni industriji, gostinstvu in gospodinjstvu, zmanjšal pa se je v tobačni industriji.

Dr. Avg. Reisman v *Ženskem svetu* (1934: 270–272) pisal o ženi v socialni zakonodaji. Žena v zakonu je mišljena vsaka ženska, ne glede na starost, stan ali narodnost. Ženske naj bi bile v zakonu dobre zaščitene, vendar se tega same ne zavedajo dovolj, ker se »pač za javna vprašanja malo brigajo« in to, na škodo svojih otrok, prepuščajo drugim. Ženska je od 1922 na delovnem mestu zaščitena po zakonu o zaščiti delavcev in po zakonu o zavarovanju delavcev, z naredbo Deželne vlade za Slovence o hišnih pomočnicah in gospodarskih poslih od leta 1921, od leta 1931 pa po zakonu o obrti. Ženska je zaščitena tudi ob bolezni in porodu ter ji pripada tudi denarna pomoč (npr. za porodnice še 6 tednov po porodu). V industrijskih panogah smejo ženske delati največ osem ur na dan, v drugih devet oziroma največ deset ur na dan. Ob nedeljah pomožne osebe ne smejo delati, drugi dobijo 50 odstotkov večje plačilo. Žensk delodajalci ne smejo zaposliti za nočni delovni čas, izjema je le neizogibna državna potreba. Vsi ti zakoni poudarjajo enakopravnost žen z možem oziroma ženske z moškim pred zakonom.

Sabina Slapšak opisuje delavko zelo pozitivno, kot »junakinjo dela, udarnico, prostovoljko, samozavestno in samostojno, s poudarjenim mišičastim in močnim telesom, neobremenjenim z okrasno ženstvenostjo«. Po mnenju mnogih bi morale biti delavke videti blede, sestradane in nesrečne. Ko so začeli zaposlovati ženske, bolj izkoriščane in manj plačane, se je zgodil eden tistih preobratov, ki so značilni za zgodovino žensk. Ženske so namreč izrabile svoj položaj in v njem odkrile prednosti, ki jih delodajalci niso predvideli, denimo, opustitev domačega ognjišča, komuniciranje z drugimi ženskami, možnost organiziranja, solidarnost, obveščenost in izobraževanje. Ženske so odkrile moč, ki so jim jo hoteli vzeti. V razmeroma kratkem času so si tako ustvarile prostor, v katerem so se (feministične) ideje najhitreje razširjale. Svetovni vojni sta položaj žensk za stroji še utrdili, a po drugi svetovni vojni so jih ustavili in boj za feminizem prepustili intelektualkam, študentkam in tistim s svobodnimi poklici. Na Zahodu so delavkam odvzeli prednosti, na Vzhodu pa so jim te pravice pustili, vendar so jih spravili v položaj, ko so jih ves čas opominjali, naj delajo, skrbijo za družino in bodo politično aktivne, po vrhu vsega pa je morala biti še poželjiv spolni objekt. A ženski delavki je uspelo obvladati položaj in iz vsega tega je izluščila vse prednosti, osnovno varstvo pravic in osnovna socialna ter zdravstvena varnost so ji ustrezali (2005: 65–69).

4.3.3.2 Motiv zaposlene ženske pri Finžgarju

Motiv zaposlene ženske najdemo v delih *Kakor pelikan* (Jukunda – šivilja), *Sama* (poštarica Erna), *Blagajničarka Vanda* (Vanda – gostilničarka in blagajničarka).

Erna je poštna uradnica, ki pa s svojim delom ni zadovoljna, Finžgar jo je opisal kot »pravo podobo službe, kakor poštni pečatnik« (ZD 5 1983: 274). Sama zase pa pravi, da »v uradu nisem človek« (ZD 5 1983: 273), »vedno isto delo, dan na dan in to ubija človeka« (Prav tam). A kljub nezadovoljstvu ne stori ničesar za izboljšanje svojih razmer.

Jukunda upodablja lik tekstilne delavke, ki dela za preživetje svoje družine. To ni bilo delo, s katerim bi se dokazovala družbi, da je lahko enakopravna moškim, ampak delo, ki bilo zgolj pomembno za nadaljnje preživetje družine. Bila je le ena mnogih mater, ki so se morale zaposliti zaradi preživetja. Bori se sicer za plačo, a pri Židu ne doseže veliko. Do nje ima Žid ponižujoč odnos, podobno, kot so ga imeli mnogi delodajalci do svojih delavk. Deset dni z njo ravna ponižujoče, jo sili k garaškemu delu, na koncu ji ponudi bedno plačilo, 20 kron, s katerimi kot mati dveh otrok nikakor ne more preživeti, a Žid ji le odgovori: »/.../ Kasneje morda več, morda tudi tega ne« (ZD 3 1981: 230).

Vanda je njeno nasprotje. Na vsak način si želi študirati naprej, da bi postala ali učiteljica ali poštarica. Njeni materi je šolanje povsem odveč in odziv na hčerino spričevalo je hladen: »Sedaj si dovolj učena! /.../ Sedaj je konec večne šole in treba je, da mi pomagaš« (ZD 2 1980: 59). Zanj je biti učiteljica pomeni »revščina. Nosijo se kakor purman, kadar kočijo vozi – drugega pa ni nič. Po kmetih se potikajo, tiste zarobljene otroke uče pa lačne so« (ZD 2 1980: 61). Učiteljice naj bi sicer bile preskrbljene, a Vandina mati želi, da je s hčerjo preskrbljena tudi ona sama in preskrbljenost za obe vidi v poroki, ne v učiteljskem poklicu. Upor materi je Vando sicer pripeljal do drugačnega poklica kot gostilničarka, a tudi kot blagajničarka v kavarni na koncu ni bila srečna.

4.3.3.3 Končne ugotovitve poglavja

Zanimivo je pisateljevo razmišljanje o ženski izobrazbi: *»Pri ženskah bi skoraj zastonj iskali strogo doslednega in mrzlega umovanja, ki je lastno moškim. Misliti, da bi se ne izobrazile, da ni talentov v njih, bi bilo nesmiselno, ne samo krivično«* (ZD 1980: 223).

Finžgar je z usodo zaposlenih deklet prikazal, kako težko je bilo življenje deklet, ki so hotele postati nekaj več. Vse njegove zaposlene ženske so ostale same. Ne moremo reči, da niso imele smisla za materinstvo, saj je bila Jukunda konec koncev na prvem mestu mati, prikazana je kot poštena ženska, z voljo do dela, a na drugi strani tudi močna ženska, ki se ne pusti izkoriščati. Erna in Vanda pa te priložnosti niti nista imeli. Ostali sta na svojih mestih, nista se borili za izboljšanje svojega položaja, ampak sta sprijaznjeni z usodo opravljali svoj poklic.

V Finžgarjevih delih lik ženske delavke ni prikazan. Na delo v tovarne odhajajo moški, ženske ostajajo doma kot gospodinje, izjema je le Jukunda. Poklic ženske pri Finžgarju je poklic gospodinje in matere. Ženske, ki so se uveljavile v poklicu (Alena, Minka, Mara, Erna, Vanda), niso ne matere ne gospodinje. Živijo le za svoj poklic in želijo v njem uspeti.

5 ZAKLJUČEK

Feminizem je svojo pozornost usmeril na podrejenost žensk v družbi. Vse smeri feminizma so imele en cilj, odpraviti družbeno neenakovrednost ženske z moškim. Vzroke zanjo so radikalne feministke videle v brezplačnem delu žensk za moške, ko negujejo otroke in opravljajo gospodinjsko delo v patriarhalno urejeni družini, kjer vladajo moški, in v njihovi naravi, še posebno iz dejstva, da rojevajo. Medtem ko marksistične in socialistične feministke izkoriščanje žensk ne pripisuje le moškim, ampak vidijo osnovni vir zatiranja v neplačanem delu žensk gospodinj in mater. Ženske imajo v plačanih zaposlitvah slabši položaj, kar je posledica pojava zasebne lastnine in dejstva, da niso lastnice sredstev in tako tudi nimajo v družbi. Obstoječim razmeram najmanj nasprotuje liberalni feminizem, ki se zavzema za reševanje ženskega vprašanja po mirni poti, saj stremijo k postopnim spremembam v političnem, gospodarskem in socialnem sistemu države. Zavzema se za enake možnosti v izobraževanju in na delovnem mestu, da bi imele do poklicev z visokim statusom enake možnosti kot njihovi moški kolegi.

Ženske na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja niso bile v zavidljivem položaju. Na vseh področjih življenja, gospodarskem, socialnem in družbenem, so se ves čas borile za pravice, ki so jim pripadale. Osnovna pravica biti enakopravna z moškim na vseh teh področjih je bila ena njihovih glavnih zahtev. Žensko vprašanje je bilo v osredju družbenih vprašanj že ob koncu devetnajstega stoletja, vendar mu nihče ni posvečal posebne pozornosti. Prve feministke, Pavlina Pajk, Angela Vode, Alojzija Štebi, Cirila Štebi Pleško in druge so bile prve, ki so družbo opomnile na neenakopraven in manjvreden položaj ženske na Slovenskem. Zahtevale so pravico do enake izobrazbe, saj so imele ženske v tem obdobju možnost le študija na učiteljskih, do vstopa v vse poklice in tako javne uveljavitev v »moški družbi«. Ženska je morala biti izobražena (splošno razgledana), ne samo priučena za svoj poklic, kajti le tako je lahko sodelovala v pogovorih s svojim možem in se uveljavljala v javnosti. Boj za enakopravnost pred zakonom in socialne pravice so bile ravno tako zahteve slovenskih feministk. Ženska neenakopravnost pred zakonom se je pokazala predvsem v primerih smrti moža, ko so lahko ostale celo brez otrok, saj so bile smatrane kot nesposobne skrbeti za otroke. Reševanje socialnega vprašanja pa je bilo pomembno predvsem zaradi položaja otrok in nezakonskih mater, ki v tistem času skorajda niso imele nobenih pravic. Same so bile

izločene iz družbe, njihovi otroci so bili poniževani, država zanje ni znala ali ni hotela poskrbeti. Izenačitev pravi zakonske in nezakonske matere je bila tako ena glavnih socialnih zahtev.

Vse Finžgarjeve gospodinje so ženskega spola in je to njihov edini poklic, ki ga opravljajo, ne da bi sploh razmišljale, da so jim dane kakšne druge možnosti. Gre namreč pretežno za kmečke družine, v katerih je imela gospodinja pomembno vlogo v družini, saj je skrbela za hrano in otroke. Skrbi za druge, a za svoje delo ni plačana, niti ne pričakuje plačila. Kar pa za ženske v splošni družbi ne moremo reči, kajti gospodinje so bile ženske, ki so se ves čas borile za izenačitev njihovega dela z drugimi poklici. Mož je bil glava družine, vendar so bile njegove odločitve večkrat razlog za razpad zakona (*Pomlad pod oknom*, *Blagajničarka Vanda*, *Sibirija*, *Beli ženin*, *Na rodno grudo*, *Jožek*, *Zažarela je zvezda*). Ta situacija je v nasprotju z mišljenjem takratne družbe, ki je menila, da je za odhod moža kriva žena, ker je slaba gospodinja. Naj se je žena v Finžgarjevih zgodbah še tako trudila za gospodinjstvo in skrbela za otroke, mož ni ostal doma. Finžgar tudi ne opisuje žena, ki so se zaposlile v tovarnah in postavile službo pred skrbjo za družino. Na delo v tovarne so odhajali le moški. Žene in gospodinje niso bile ženske, ki bi se zavzele za svoje pravice. Če izvezemo njihov položaj ob izgubi ali odhodu moža, lahko rečemo, da so bile s svojim položajem gospodinje zadovoljne, v prvi vrsti pa seveda sprijaznjene, saj so poznale edino tak način življenja. Hipotezo, da se upodobitev ženske kot zakonske žene in gospodinje ujema s položajem teh žensk na Slovenskem, lahko potrdim samo delno.

Slovenska družba je v prvi polovici 20. stoletja navajala kar nekaj nasvetov, kako vzgajati otroke, posebne vzgoje za dekleta je bilo malo. Zato bo tukaj analiza hipoteze slonela tudi na položaju vseh otrok. Finžgarjeva upodobitev hčere je temeljila na ponižnem in podrejenem odnosu do očeta. V vseh štirih delih, *Oče je oče*, *Beli ženin*, *Boji*, *Gostač Matevž* in *Strici*, je oče glava družine, vendar je njihova vloga različna. V povesti *Boji* je podrejen položaj hčere najbolj opazen, saj gre hči pred očetom na kolena in s tem pokaže na svojo ponižnost. Takšno ponižnost je pričakovala tudi družba na Slovenskem. Od svojih otrok so zahtevali ponižnost, pokornost, pridnost, bogaboječnost in seveda ubogljivost. Tudi v povestih *Oče je oče* in *Beli ženin* je ta ponižnost vidna, vendar je manj izrazita, saj očeta splet življenjskih okoliščin pripelje do spoznanja, da je hči edina, ki zanj lahko skrbi. Medtem ko v *Gostaču Matevžu* in

Stricih lahko opazujemo enakovreden položaj očeta in hčere, kar je v nasprotju s pričakovanim odnosom, saj je avtoriteto predstavljal oče. Finžgar je pisal tudi o nasilju v družini, vendar je nasilje opisal veliko bolj grobo, kot je družba svetovala družinam. Družba je sicer zagovarjala palico kot vzgojni ukrep, vendar le za otroke mlajše od štirih let, nikakor pa ni zagovarjala surovega pretepanja, kakršnega beremo v *Zgodbi o dekletu*. Hipotezo, da se je Finžgarjevo pisanje o položaju hčera ujemalo s položajem hčera oziroma otrok na Slovenskem, lahko potrdim le delno.

Vse Finžgarjeve matere so matere, kakršne je pričakovala družba. Za vse ženske je materinstvo poklic, nobena mati zaradi poklica ni zanemarjala gospodinjstvo. Zaradi slabih delovnih razmer Jukunda (*Kakor pelikan*) službo raje pusti. Upodabljajo stereotip dobre matere, požrtvovalno skrbijo za svoje otroke in se pri tem zanašajo le na svoje znanje in na običaje svoje družine. Otrokom posvetijo vso skrb, da jim omogočijo lepšo prihodnost, kot je njihova, jih pripravijo na borbe v življenju in spodbujajo (*Na pragu, Vzdržal je, Njegova zvezda se je utrnila, Zažarela je zvezda*). Vse trditve se ujemajo s pričakovanim položajem ženske kot matere v družbi. Lik matere v *Desetnici* pa je lik ženske, ki skrbi za narodov prirastek. Od ženske je družba v začetku stoletja pričakovala plodnost, s čimer so pokazale svojo pripadnost državi. Finžgar je materinstvo vsekakor prikazal kot nekaj svetega in lik matere se ujema s podobo matere na Slovenskem. Potrdim lahko torej dve hipotezi hkrati. Tudi hipotezo, da so matere, ki so po smrti moža ostale same, vredne vsega spoštovanja, lahko potrdim, saj so vse ženske vdove pokazale voljo do življenja in kljub bedi, v kateri so ostale, uspele skrbeti za svoje otroke. Ali je na to vplival njegov duhovniški poklic, pa za lik matere ne moremo reči. Vsekakor pa je njegov poklic vplival na odnos do nezakonskih mater.

Nezakonske matere so imele v družbi manjvreden položaj kot zakonske in tudi njihovi otroci niso imeli enakih pravic kot zakonski. Tragedija nezakonske matere je v tedanji družbi veljala kot najhujša tragedija, ki lahko doleti žensko in njeno družino. Finžgar je pri svojem delu spoznal veliko nezakonskih mater in spremljal njihovo trpljenje, a vedno je našel rešitev. Tudi v svojih delih (*Dekla Ančka, Jožek in Boji*) najde pomoč za nezakonske matere, da se izognejo sramoti. V črtici *Jožek* se Manca celo samostojno odloči za življenje nezakonske matere, kar je sprejela tudi družba. Kot duhovnik torej na nezakonske matere ni gledal kot na matere, ki živijo v grehu. S tem lahko to hipotezo ovržem, kot tudi hipotezo, da se njegova upodobitev

nezakonskih mater ujema s položajem nezakonskih mater na Slovenskem. Finžgarjeve nezakonske matere so živele v bistveno boljšem položaju kot ženske v tej vlogi na Slovenskem.

Problem služkinj in dekel je bil eden najbolj perečih problemov v takratni družbi. Služkinje so živele v zelo slabih pogojih, bile so izkoriščane in pravno slabo zaščitene, saj so bili zakoni bolj kot ne v prid delodajalcem. Po mnenju tedanjega društva služkinj je bila za njihov položaj kriva država. Še slabše pa se je godilo deklam na kmetih. Finžgarjev lik služkinje se z zgornjimi trditvami ujema le z likom Špelce, ostarele služkinje, ki nima več sredstev za preživetje in berači na ulici. Vse druge služkinje (*Gostač Matevž*, *Boji*, *Dekla Ančka*) imajo boljši položaj, so spoštovane in enakovreden član družine. Na to je vplivalo tudi pisateljev pogled na življenje, saj je odraščal na kmetiji in tudi sam je imel kmetijo, na kateri so delo služkinj in dekel znali ceniti. Hipotezo, da se njegova upodobitev ženske kot služkinje ujema s podobo ženske na Slovenskem, lahko delno ovržem. Tudi hipotezo, da je z likom služkinj prikazal boj ženske kot služkinje za svojo enakopravnost, lahko ovržem, saj so bile vse ženske s poklicem služkinje ali dekle zadovoljne in se niso borile za izboljšanje položaja.

Učiteljice na Slovenskem so imele slabši ekonomski položaj kot njihovi moški kolegi. Od njih so zahtevali samski stan, s čimer so se morale odpovedati tako poroki kot materinstvu. Kot učiteljice so morale skrbeti za narodovo zavest otrok, pomembno je bilo tudi delo zunaj šole, njihovo sodelovanje z materami, poznati so morale razmere v družbi, vplivati na ljudstvo in mu koristiti s svojim znanjem. Finžgar v povesti *Sama* upodobi tri različne like učiteljic. Alena je ravnokar doštudirala za poklic učiteljice in se v njem še ne znajde, niti ne ve, kaj vse lahko zahteva, kakšne so njene pravice in dolžnosti. Mara je učiteljica, ki v svojem poklicu ne uživa, ker zanjo to ni poklic, ampak beda, saj zasluži premalo. Edino Minka je učiteljica, ki v svojem delu uživa. Je učiteljica, kakršno je pričakovala tedanja družba. Skrbi za narodov blagor, njeno delo zunaj šole je pomembno za družbo, saj pomaga revnim otrokom, s svojimi dejanju vpliva na ljudstvo. Edino, kar pogreša, je materinstvo, vendar nadomestek vidi v otrocih, ki jih poučuje. Nobena od učiteljic se ni posebej borila za pravice, ki so ji pripadale, razen Minke, ki je ob obsodbi, da dela proti narodu, zahtevala pravično sojenje in kasneje tudi premestitev v drug kraj. Zato lahko hipotezo, da so se Finžgarjeve ženske kot učiteljice borile

za svoje pravice, znova potrdila le delno. Z Minkinega vidika lahko prvo hipotezo glede ujemanja s položajem žensk kot učiteljic na Slovenskem potrdim.

Finžgarjev lik zaposlene ženske v primerjavi z drugimi ženskimi liki najmanj v osredju. Jukunda (*Kakor pelikan*) se zaposli zaradi preživetja, vendar se ob vsem ponižanju in slabih razmerah ter plači raje odloči za samostojno delo šivilje. Vandi (*Blagajničarka Vanda*) študij za učiteljico, torej za poklic, ni usojen, zato se raje bogato poroči, a na koncu vseeno pristane kot blagajničarka v družinski kavarni. Erna (*Sama*) pa je naveličana poštarica, ki se ob vsem delu počuti kot stroj. Popolno nasprotje delavkam, ki so se na Slovenskem borile za boljši delovni položaj, za boljši zaslužek, za enakopravnost z moškimi na delovnem mestu. Delavke so bile v zakonu sicer dobro zaščitene, vendar Jukunda, na primer, se pravic iz tega zakona ne posluži. Tudi v tem delu moram hipotezo, da se Finžgarjevi liki žensk kot delavk ujemajo s položajem žensk na Slovenskem, ovreči. Ravno tako tudi hipotezo o njihovem boju za enakopraven položaj v družbi.

Finžgar je v vseh 21 obravnavanih delih opisal like žensk, kakršni so bili večinoma pričakovani tudi na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja. Položaji gospodinj, žena, mater, služkinj, učiteljic in delavk so takšni, kakršne je Finžgar srečaval v svojem življenju in med službovanjem po različnih krajih. Njegov pogled na ženske se večinoma ujema s položajem žensk v takratni družbi, celo več, bil je bolj prizanesljiv, denimo, do nezakonskih mater kot družba. Večina njegovih del opisuje kmečko življenje in zato je pričakovati, da je položaj delavk poznal slabše in da so pri njem liki služkinj in dekel v mnogo boljšem položaju kot v družbi na Slovenskem. Kljub ovrženim hipotezam vseeno lahko rečem, da je Finžgar spremljal položaj žensk na Slovenskem in v svojih zgodbah skušal kar najbolje prikazati njihovo usodo.

6 LITERATURA IN VIRI

1. Antić Gaber, Milica: Od sufražetk do ministric. Spol Ž. Ljubljana: 1996. 104–129.
2. Budna, Nataša: Feministično delo Splošnega ženskega društva. Borec 1994: 1232–1246.
3. Budna Kodrič, Nataša: Feministične zahteve. SŽD: 2003. 35–44.
4. Budna Kodrič, Nataša: Žensko gibanje na Slovenskem do druge svetovne vojne. SŽD, 2003. 16–27.
5. Bock, Gisela: Zgodovina spola, zgodovina žensk. Prevedel Miro Beg. Filozofski vestnik (2/1989). Ljubljana 1989. 170–187.
6. Cajnkar, Stanko: Fran Saleški Finžgar in njegova doba. Celje, 1976.
7. Celestin, Fran: Žensko vprašanje. Ljubljanski zvon, 1884, št. 2, 89–92.
8. Dobnikar, Mojca: Osebnostno je politično. Nekaj besed o sodobnem ženskem gibanju. Zbornik o ženski in ženskem gibanju. Ljubljana, 1986.
9. Drnovšek, Darinka: Alojzija Štebi. Borka za pravice žensk in mladine. SŽD, 2003. 188–209.
10. Habinc, Mateja: Nezakonski otroci. Glasnik slovenskega etnološkega društva, 1996: 44–46.
11. Hafner Fink Mitja: Družbene neenakosti, strukturne sheme in teoretski koncepti. Teorija in praksa, sept.–okt. 1993.
12. Haralambos, Michael: Sociologija. Teme in pogledi. Ljubljana: DZS, 2005. 600–604, 610–612.
13. Finžgar S. Fran: Zbrano delo 2. Ljubljana: DZS, 1980.
14. Finžgar S. Fran: Zbrano delo 3. Ljubljana: DZS, 1981.
15. Finžgar S. Fran: Zbrano delo 5. Ljubljana: DZS, 1983.
16. Finžgar S. Fran: Zbrano delo 6. Ljubljana: DZS, 1984.
17. Finžgar S. Fran: Zbrano delo 7. Ljubljana: DZS, 1985.
18. Finžgar S. Fran: Zbrano delo 8. Ljubljana: DZS, 1986.
19. Jeraj, Mateja: Angela Vode. Pomembna osebnost slovenskega ženskega gibanja. SŽD, 2003. 166–187.
20. Jeraj, Mateja: Vloga in položaj žensk v obdobju 1918–1941. SŽD, 2003. 27–35.
21. Klasinc Škofljanec, Andreja: Cirila Štebi Pleško. Prizadevna organizatorica in socialna delavka. SŽD, 2003. 210–214.

22. Koblar, France: F. S. Finžgar. Razmišljanja in pričevanja ob stoletnici rojstva. V F. S. Finžgar: Dekla Ančka, Strici. Mohorjeva družba, 1971: 115–151.
23. Leskošek, Vesna: Zavrnjena tradicija: ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890 do 1940. Ljubljana, 2002.
24. Mastnak, Tomaž in Milharčič - Hladnik Ervin: Intervju z Giselo Bock. Eseji 1/91 (Problemi 1/91). Ljubljana: LDS. E167–E178.
25. Moi, Toril: Politika spola/teksta. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 1999.
26. Oakley, Ann: Gospodinja. Ljubljana, 2000.
27. Pešak Mikec, Barbara: Pavlina Pajk. Zagovornica ženske emancipacije. SŽD 2003: 63–72.
28. Mrgole Jukič, Tjaša: Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes, 1998.
29. Puhar, Alenka: Prvotno besedilo življenja. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2004.
30. Sieder, Reihard: Socialna zgodovina družine. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1998.
31. Segal, Lynne: Premiki: Ženske študije in prihodnost feminizma. Od ženskih študij k feministični teoriji, zbornik. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani. Enota za časopisno-založniško dejavnost, 1993: 90–103.
32. Serše, Aleksandra: Poštne in občinske uradnice. SŽD, 2003. 400–406.
33. Slapšak, Svetlana: Ženske ikone 20. stoletja. Radovljica: Didakta, 2005.
34. Splošno žensko društvo 1901–1945, od dobrih deklet do feministk. Ljubljana: NUK, 2003.
35. Šatej, Barbara: Slovenska ženska 1900–1918. Kronika, 1999.
36. Šifrer, Jože: Fran Saleški Finžgar. Maribor: Študentska založba Litera, 2003.
37. Toporišič, Jože: Pripovedna dela F. S. Finžgarja. Ljubljana: Slovenska matica, 1964.
38. Trstenjak: O družini. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka, 1994.
39. Učiteljice v šolskih klopeh. Zbornik ob 130. obletnici ustanovitve Slovenskega učiteljskega združenja za dekleta v Gorici. Gorica, 2005.
40. Verginella, Marta: Mesto žensk pod steklenim stropom. SŽD, 2003. I–VIII.
41. Vode, Angela: Spol in upor. Zbrana dela Angele Vode. I. knjiga. Ljubljana: Krtina, 1998.
42. Vode, Angela: Značaj in usoda. Zbrana dela Angele Vode. II. knjiga. Ljubljana: Krtina, 1999.

43. Vodopivec, Peter: Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje. Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto 1, 1994. 30–43.
44. Zaviršek, Darja: O čem govorimo, ko govorimo o spolu?. Eseji 1/91 (Problemi 1/91). Ljubljana: LDS, 1991. E161–E165.
45. Zemljčič, Igor: Ženska v družini in družbi. Predavanje Zofke Kveder na ustanovnem večeru SSŽD v Ljubljani. SŽD, 2003. 97–101.
46. Žagar, Tanja: Služkinje v Ljubljani. Traditiones: zbornik Inštituta za slovensko narodopisje. Ljubljana: SAZU, 1986.
47. Ženske skozi zgodovino. Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev. Celje, 2004.
48. Žnidaršič Ž., Sabina: Med Kranjicami in Slovenkami. Naša žena 1992, št. 3, 34–35; št. 4, 32–33.
49. Žnidaršič Ž., Sabina: Nezakonske matere. Delta, 1997, let. 3, 1–2. 57–63.
50. Žnidaršič Ž., Sabina: Ora et labora – in molči, ženska!. Ljubljana, 2000.

Viri:

1. Bock, Gisela na http://en.wikipedia.org/wiki/Gisela_Bock.
2. Dom in svet, 1928.
3. Hladnik, Miran: Pota kmečke povesti. <http://lit.ijs.si/skp6.html>.
4. Slovenka: 1897, 1898, 1899, 1919.
5. Slovenska gospodinja 1905, 1908, 1911.
6. Ženski svet 1923, 1925, 1926, 1927, 1934.
7. Ženski list, 1926.
8. Učiteljski tovariš, 1905, 1906, 1921, 1931, 1932, 1939, 1940.

Diplomsko delo: Analiza upodobitve žensk v Finžgarjevih delih v primerjavi s položajem žensk na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Urška Perko, rojena 3. 9. 1979 v Kranju, sem avtorica diplomskega dela z naslovom Analiza upodobitve žensk v Finžgarjevih delih v primerjavi s položajem žensk v prvi polovici 20. stoletja. S svojim podpisom zagotavljam, da je predloženo diplomsko delo rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela.

V Ljubljani, dne _____

Podpis avtorice: _____